Rasim Özdenören

ipin ucu

RASİM ÖZDENÖREN

İpin Ucu

İZ YAYINCILIK

İpin Ucu
RASİM ÖZDENÖREN

Sertifika no: 14444
İZ YAYINCILIK: 225
Bütün eserleri dizisi: 18
Çatalçeşme Sokağı No: 27/2 Cağaloğlu 34110 İstanbul
telefon: (212) 5207210
faks: (212) 5115791
www.iz.com.tr
e-posta: bilgi@iz.com.tr
kapak: Medine Efe

RASİM ÖZDENÖREN; 1940'ta Maraş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Maraş, Malatya, Tunceli gibi Güney ve Doğu şehirlerinde tamamladı. İ.Ü. Hukuk Fakültesi'ni ve İ.Ü. Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi. Devlet Planlama Teşkilâtı'nda uzman olarak çalıştı. Bir ara araştırma amacıyla ABD'nin çeşitli eyaletlerinde, 1970-1971'de iki yıl kadar kaldı. 1975 yılında Kültür Bakanlığı Bakanlık Müşavirliği görevine geldi. Aynı bakanlıkta bir yıl da müfettişlik yaptı.

1978'de istifa ederek ayrıldığı devlet memurluğuna bir süre sonra (1980) Devlet Planlama Teşkilâtı'nda çalışmak üzere tekrar döndü. Uzman, daire başkanlığı, genel sekreter yardımcılığı, genel sekreterlik, müşavirlik görevlerinde bulundu. 2005 yılında, devlet memurluğuna noktayı koyarak kendi deyimiyle özgürlüğünü ilân etti.

Türk öykücülüğünün ve deneme yazarlığının gelmiş geçmiş en usta kalemlerinden biri olarak temayüz etti.

Yazarın eserleri şunlardır: *Hastalar ve Işıklar* (hikâyeler, 1. bs. 1967; 5. bs. 2008), *Gül Yetiştiren Adam* (roman, 1. bs. 1979; 19. bs. 2011), *Çözülme* (hikâyeler, 1. bs. 1973; 5. bs. 2010), *Çok Sesli Bir Ölüm* (hikâyeler, 1. bs. 1974; 5. bs. 2010), *Çarpılmışlar* (hikâyeler, 1. bs. 1977; 4. bs. 2008), *Eşikte Duran İnsan* (denemeler, 1. bs. 2000; 4. bs. 2010), *Denize Açılan Kapı* (hikâyeler; Yazarlar Birliği'nin 1984 'hikâye' alanında 'yılın hikâyecisi' ödülü, 1. bs. 1983; 6. bs. 2011), *İki Dünya* (denemeler, Türkiye Millî Kültür Vakfı fikir dalında 1978 jüri özel ödülü, 1. bs. 1977; 3. bs. 2009), *Yaşadığımız Günler* (denemeler, 1. bs. 1985; 6. bs. 2008), *Ruhun Malzemeleri* (denemeler, 1. bs. 1986; 4. bs. 2009), *Yeniden İnanmak* (denemeler, 1. bs. 1987; 4. bs. 2009), *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler* (denemeler, 1. bs. 1985; 19. bs. 2011), *Müslümanca Yaşamak* (denemeler, 1. bs. 1988; 11. bs. 2010), *Kafa Karıştıran Kelimeler* (denemeler, 1. bs. 1987; 9. bs. 2010), *Yumurtayı Hangi Ucundan Kırmalı* (denemeler, 1. bs. 1987; 5. bs. 2009), *Red Yazıları* (denemeler, 1. bs. 1988; 3. bs. 2009), *Yeni Dünya Düzeninin Sefaleti* (denemeler, 1. bs. 1996; 3. bs. 2008), *Ben ve Hayat ve Ölüm* (denemeler, 1. bs. 1997; 3. bs. 2009), *Acemi Yolcu* (denemeler, 1997, 3. bs. 2010), *İpin Ucu* (denemeler, 1997, 3. bs. 2011) *Çapraz İlişkiler (*denemeler, 1. bs. 1987; 4. bs. 2009)*, Kent İlişkileri* (denemeler, 1998, 2. bs. 2009), *Yüzler* (denemeler, 1. bs. 1999; 2. bs. 2001), *Köpekçe Düşünceler* (denemeler, 1. bs. 1999; 3. bs. 2009), *Kuyu* (hikâye, 1. bs. 1999; 5. bs. 2010), *Hışırtı* (hikâyeler, 1. bs. 2000; 3. bs. 2008), *Ansızın Yola Çıkmak* (hikâyeler, 2000; 4. bs. 2008), *Aşkın Diyalektiği* (denemeler, 1.

bs. 2002, 5. bs. 2010) *Toz* (öyküler, 1.bs. 2002, 4.bs. 2009) *Yazı İmge ve Gerçeklik* (denemeler, 2002; 2.bs. 2006), *Düşünsel Duruş* (denemeler, 2004, 4.bs. 2010), *İmkânsız Öyküler* (öyküler, 1. ve 4. bs 2010), *Siyasal İstiareler* (denemeler, 2009; 2.bs. 2010.

Çok Sesli Bir Ölüm ve *Çözülme* adlı hikâyeleri ayrıca TV filmi yapılmış, bunlardan ilki, Uluslararası Prag TV Filmleri Yarışmasında jüri özel ödülünü almıştır.

Türk Dil Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, RTÜK'ün iştirakiyle düzenlenen Karaman Türk Dili Ödülü'nde "Türkçeyi güzel ve doğru kullanan edebiyatçı ödülü" Rasim Özdenören'e verilmiştir (2008). 2009 yılında TBMM Üstün Hizmet Ödülü'ne layık bulunmuştur.

Öndeyiş ya da ipin ucu

İpin ucu bendedir

Bir ucu da sendedir

(halk türküsü)

Benim çocukluğumda popüler olan epigraftaki bu halk türküsünün anlamına akıl erdirebilmem için uzun yılların geçmesi gerekiyormuş. Çocuk kafamızın hayal ufkunda, böyle bir beyte değişik anlamlar yüklemiş olsak bile, gene de bu sözlerle gerçekte ne anlatılmak istendiğini kavrayabilmem için bir yığın hayat deneyimi edinmem, bir yığın kitabın yükü altında kalmam bekleniyormuş. Ama bu basit, yalın sözlerin ilk söyleyicisi, onu belki de irfanının getirdiği bir ilhamla kendiliğinden söylemişti. Gene de inanıyorum ki, bu sözleri benim şimdi yüklemek istediğim anlamı kafasından geçirerek terennüm etmişti.

Şimdi bir hikâyecik hatırlıyorum. Yıllar önce bir yerde okumuştum: Bir karı koca, kaldıkları pansiyonun salonunda, sıkılgan bir delikanlıya rastlarlar. Delikanlının yakınında onun kadar utangaç bir kız da oturmaktadır. Delikanlı kızla konuşmak ister ama bir türlü cesaret edemez. Kadın bunu fark eder ve dikiş kutusundan bir yün yumağı çıkarır, yumaktan uzun bir ip kopararak uçlarından birini kıza, ötekini de delikanlıya uzatır ve: “Şunu biraz tutmanızı rica edeceğim” der ve salondan çıkar. Beş on dakika sonra salona döndüğünde iki genç insanı derin bir sohbete dalmış olarak görür. Sohbeti öyle koyulaştırmışlardır ki, kadının döndüğünü fark etmezler bile. Ama kendilerine verilen ipin ucunu tutmaya devam etmektedirler.

İnsanların, aralarında iletişim kurabilmek için ortaklaşa tutacakları bir ipe sahip olmaları gerekiyor. Aynı dünyada yaşıyor ve aynı dünyayı paylaşıyor olmamızın bize böyle bir ipi tutma fırsatını bahşettiğini düşünebiliriz. Bununla birlikte daha somut, daha elle tutulabilir durumların da sözü edilebilir: aynı secdeye baş koymanın benimle Filipinlerde yaşayan Müslüman kardeşim arasında mecazî bir ipin var olduğuna delalet ettiğini niçin düşünmeyelim?

Burada anlaşılması gereken, benim burada, bu dünyada yalnız olmadığım, tuttuğum ipin karşı ucunda daima birinin bulunduğu ve benimle aynı tınıyla titreştiği bilincini taşıyor olmamdır. Duvarın arkasında daima birisi bulunmakta ve aynı ipin bir ucu da onun tarafından tutulmaktadır. Böylece sesimin işitileceğinden emin olabiliyorum. Sesim fizik olarak dışarıda yankılanmasa da, sadece bir sükût halinde “dışa vursa” da, bu sükûta cevap verebilecek birinin, birilerinin bulunduğunu bilmek, böyle bir

şeyin bilincini taşımak, bir başına bu durum, bence, bu dünyayı anlamlı kılan etmenlerden biri olarak düşünülebilir. Tuttuğun ipin bir ucunun da benim elimde bulunduğunu bilmek aramızda kurulmuş bir ortaklığa işaret ve yalnız olmadığımıza, bir şeyleri paylaştığımıza delalet ediyor.

Rasim Özdenören

Temmuz 1997

Ankara

Yalnızlık bencilliktir

Yalnızlığın mahiyetini biz Müslümanların layıkıyla bilemeyeceğimizi düşünüyorum. Çünkü yalnızlık, yalnızca bireysel bir olgu olarak dışlaşmıyor. Yalnızlık aynı zamanda bir “toplumsal şart”ın ürünü olarak da ortaya çıkıyor.

Yıllar önce Amerika Birleşik Devletleri’ne adımımı ilk attığım gün geçirdiğim tecrübe, bana, yalnızlığın bencillikten kaynaklandığını göstermekle birlikte, bu hastalıklı duygunun aynı zamanda, bencilliği besleyen toplumsal şartın ürünü olduğunu da düşündürmüştü.

Olay şuydu: Washington D.C.’de, birkaç ayımı geçirmek üzere kalacağım yemekli pansiyona yerleşmiştim. Vakit akşamüzeriydi. Ağırlıklarımı odama bıraktıktan sonra, yemekhaneye indim. Yemekhanenin bekleme salonuna girdim. Yemek saatine henüz 15–20 dakika kadar bir süre vardı. Salonun kapısını açıp içeriye girdiğimde gözüme ilk çarpan manzara, oraya benden önce gelmiş insanların duvar kenarlarına boydan boya dizilmiş kanepelere oturmuş, başları önlerine eğik, birbirleriyle konuşmadan oturuyor olmalarıydı. Kendimi, birden, Kafka’nın herhangi bir romanındaki bir oyuncu gibi hissettim. Bu tür tablolar, genelde, onun romanlarında resmedilir. Benim odaya girmem kimseyi ırgalamamıştı. Kimse, başını kaldırıp bakmadı. Yüksekçe bir sesle herkese: “İyi akşamlar!” diye seslendim. Bu selamım da tepkisiz kaldı. Tabiî, Türkiye’den gelmiş birisi için, bu tepkisizlik yadırgatıcıydı. Aklıma ilk gelen ihtimal, beni duymamış olmalarıydı. Amerikan usulü “iyi akşamlar” selâmımı tekrarladım. Gene cevap yoktu. Ben de durumu kabullenerek orada bulabildiğim boş bir koltuğa oturdum. O zaman bu insanları yeniden incelediğimde, bunların hepsinin oldukça yaşlı insanlar olduğunu gördüm. Daha sonra, bekleme salonundan yemekhaneye açılan kapı açıldığında, bunların ayağa kalkmasıyla, bir kısmının göründüğünden de yaşlı olduğu anlaşıldı. Titrek bacaklarının üzerinde neredeyse zorlukla duruyorlardı. Ellerinde, daha önceden hazırladıkları kuponları kapıdaki görevliye teker teker vererek, gene birbirine ilgisiz, birbirine yabancı tavırla yemek salonuna girdiler. O zaman aklıma başka bir ihtimal geldi. Bu insanların hepsi, belki de, benim gibi, ilk defa bu pansiyona gelmişlerdi ve belki de onların da benim gibi, burada ilk yemekleri olacaktı.

Ama bu ihtimallerin tümüyle yanlış olduğu sonradan anlaşıldı. Onlar beni ne duymazlıktan gelmişlerdi, ne ilk kez bu salonda bulunuyorlardı. Beni hepsi duymuştu ve aralarından bir kısmı aylardır, hatta bir kısmı yıllardır bu pansiyonda yaşıyordu.

Ertesi günkü kahvaltı için aynı salona geldim. Akşamki tablonun aynısı gözlerimin önüne serilmişti. Akşamkinden tek farkı, aralarında birkaç delikanlının ve genç kızın da yer almış olmasıydı. Elinde gazetesini tutan yaşlı kadının yanındaki koltuğa oturdum. Birkaç saniye sonra, kendi gazetemi ona uzatarak onun gazetesine bakabilir miyim, diye sordum. Hayret! Yaşlı kadının gözleri neredeyse minnetle ışıdı ve elindeki gazetesini bana ikram etti. Benim gazetemi alırken de, neredeyse çoktandır konuşmasını unutmuş bir ses tonuyla: ‘Biliyor musun, senin yaşında bir torunum var benim” dedi. Ben, o tarihlerde otuzumu sürüyordum. Böylece konuşmaya başladık. Oğlunun ve torununun aynı kentte yaşadığını, fakat yıllardır kendisini ziyaret etmediklerini, artık kendisinin de onlardan ziyaret beklemekten vazgeçtiğini, buna rağmen onları özlediğini ve gelseler dünyaların kendisinin olacağını anlattı.

Zamanla anlaşıldı ki, pansiyonda yaşayan bütün yaşlı insanların üç aşağı beş yukarı benzer bir hayat hikâyesi vardı ve bu insancıklar, bizim düşündüğümüz anlamda “yalnız” değillerdi. Ama yalnızlığa terkedilmişlerdi.

Zamanla bir şeyi daha anlamış oldum: Yalnızlık, bu ülkede (A.B.D) bir hayat tarzı haline gelmişti. 15 yaşından başlayarak kız olsun, erkek olsun, evin çocukları evlerinden ayrılıyor ve bir başlarına kendi hayatlarını kurmaya (daha doğrusu başlarının çaresine bakmaya) başlıyorlardı. Kuşkusuz, bunun istisnaları vardı. Ama kural, herkesin kendi başının çaresine bakmasıydı.

İnsanların bir başlarına kendi yalnızlığını sürdürmesini ve giderek bu hayat tarzını bir gelenek haline getirmiş olmasını, başlangıçta iktisadî zorlamaların etkisine bağlayarak açıklamamız mümkün görünebilir. Ama bu hayat tarzının ısrarla yürütülmesi, bütünüyle iktisadî şartların zorlamasıyla açıklanabilir mi, emin olamıyorum. Çünkü insanların ortaklaşa sahip çıkabileceği eylemlerden yoksun bulunuşu da, bu hayat tarzının yerleşmesine ortam hazırlayan bir faktör olarak görünüyor.

Bu ortak eylem alanları neler olabilir? Mesela bayramlar. Evet, Amerika, bayram ve kutlama günleri bakımından, dahası bunların dinî olanlarından hiç de mahrum bir ülke değil. Hatta insanların birbirleriyle

ilişkisini teşvik etmek için düzmece günler icat edilmiş! Evet, düzmece günler: Anneler Günü, Babalar Günü, vb. Ama bütün bu günler hatta en önemlisi Christmas (Noel yortusu) bile, insanlar arasındaki ilişkileri gayrişahsî olmaktan çıkartamamıştır. Bütün bu günlerde birbiriyle ilişki kuran insanlar, bu işi törensel bir hava içinde yerine getirirler. Çoğunlukla da kurulan ilişkiler, mektup ve benzeri araçlarla gerçekleştirilir. Başka bir söyleyişle ilişkiler araçsallaşmış bir düzlemde cereyan eder. Tabiatıyla, ilişkinin bu düzlemde gelişip cereyan etmesi, insanları, yalnızlıklarıyla başa çıkabilir bir noktaya getirmekten uzak kalıyor. Öngörülen çarelerin tümü, insanlar arasında ilişki kurmaya yol açıyor olsa bile, bu ilişkiler ya geçici olarak kalıyor veya sadece araçsal bir boyutun çerçevesini aşamıyor.

Kapitalist/liberalist hayat tarzı, bencil tabiatlı insanların ortaya çıkmasına yol açtıysa, bencillik de, bu insanların yalnızlaşmasına, yalnızlığın hastalık haline gelmesine yol açmıştır. Kendini alkole, uyuşturucuya, fuhşa, zinaya vuran insanların çaresiz halleri temelde yalnızlıktan ve ona çare aramaktan ve fakat bulamamaktan kaynaklanmaktadır, diyebiliriz. Hatta bu insanların aslında İslâm’ı aradıklarını, ama onu aramakta olduklarını bilmediklerini de ileri sürebiliriz.

Yıldızları sevmek ne demek

İnsan yıldızları sevebilir mi? Yıldızlar nasıl sevilir? Yıldızlar sevilebilir mi? Bir defasında yıldızları sevdiğimi düşünmüştüm. Çocuktum. Çocukluğumun bağında bulunuyorduk o sırada. Çocukluğumun diyorum, çünkü şimdi o yöreler tümüyle değişti. Toprak damların yerini beton villalar aldı. Bizim o görkemli ceviz ağacımız devrilip yıkıldı. O görkemli at elmasının koca gövdesini kurtçuklar yiyip bitirdi, o da yıkılıp devrildi. Purluk tepesinin yamacı ay ışığında pırıl pırıl yanardı. Ayın şavkı yamaca vurunca yaz ortasında kar yağmış gibi görünürdü. Söylemek bile fazla: gökyüzü berraktı. Allah için, bir tek lekesi, küçücük bir duman izi görünmezdi.

Erkenden yatardık. Fakat uyuyabilir miydik, bilemiyorum. Ben, yıldızları seyrederdim. Binlercesi, milyonlarcası tepemizin üstünde kaynaşırdı. Yıldızlar, parlak kara bir zeminin üstüne döşenmiş olurdu. Bazı yıldızların kaydığını görürdük. Yıldız kaydığını görünce tutulan niyetlerin çıkacağına inanırdık. Çünkü bize öyle söylemişlerdi. Sonradan o kayan şeylerin yıldız olmayıp göktaşı olduğunu öğrendiğimizde inanmak istememiştik. Onca niyetler havaya mı uçup gidecekti yani?

Sırtım döşeğime yapışmış, ellerim başımın altında kenetlenmiş, o milyonlarca yıldızın nasıl olup da boşlukta durabildiğine akıl erdirmeye çalışırdım. Meğer binlerce yıl öncesinin koca koca adamları da, bunu düşünmüşlermiş. Yıldızların o parlak kara zemin üzerinde öyle sakin durup parıldaması insanda hayranlık uyandırırdı. İşte, o hayranlık anlarımın birinde, yıldızları sevdiğimi düşünmüştüm. Biz Anadolu çocukları tek taraflı sevgiye alışıktık. Karşılık beklemezdik. Bu yüzden olmalı, benim yıldızları sevmemde o tarihlerde bana tuhaf görünen hiçbir şey yoktu. Ben yıldızları seviyordum ve bu bana yetiyordu. Zaten herhangi bir yıldızdan sevgime nasıl bir karşılık göstermesini bekleyebilirdim? Herhangi bir yıldızdan mı? Yani ben herhangi bir yıldızı mı seviyordum? Ben örneğin kutup yıldızını mı seviyordum? Büyük Ayı'nın ya da Küçük Ayı'nın çengeline takılmış bir yıldızla ne işim vardı? Ben şu Kepçe'nin kulpunu oluşturan yıldızlardan birine mi tutkundum? Elbette değil. Ben, yıldızların tümünü birden seviyordum.

Fakat bu düşünceler kafamda sonradan oluştu. Ve bu düşünceler kafamda oluşmaya başlayınca ben yıldızlara karşı içimde var olduğunu

düşündüğüm sevgi’den kuşkulanmaya başladım. Yıldızların tümünü birden sevdiğimi söylüyorsam ve onların arasından birilerini ayırarak o bireysel, o tek kalmış yıldızı yanımda kişileştirerek sevmeyi başaramıyorsam, acaba ben hangi yıldızı seviyordum? Ben tek tek yıldızlardan herhangi birini sevdiğimi söyleyemiyorsam, benim, yıldızların tümünü birden sevdiğim iddiasının ne anlamı kalıyor?

Öyleyse ben yıldızları sevdiğimi söylerken veya onları sevdiğimi düşünürken kendi kendime şarlatanlık mı yapıyordum? Fakat bu da doğru olmazdı. Ben onları seviyordum. Yıldızların içinden herhangi birini, bireysel bir yıldızı seçmiyordum, doğru. Fakat onların tümünü sevdiğim de doğru mu? Onların tümünü birden sevmemin doğru olamayacağını kavradıktan sonra, onları nasıl sevdiğimi bilmem gerekiyordu. Olay şuydu: evet ben tek tek yıldızların hiçbirini, tekil bir yıldız olarak sevmiyordum; ben, onların gökyüzünde oluşturduğu görkemli manzarayı seviyordum. Yıldızlar yalnızca bir bahaneydi.

Fakat acaba gökyüzünün görkemli manzarasını sevmek nasıl bir şey olabilirdi? Gene galiba kendimi aynı çıkmazın içine sokmaya başlıyordum. Gökyüzüne, onun gündüzki uçsuz bucaksızlığına, geceleyin yıldızlarla kaynaşan güzelliğine tutulduğum belliydi. Ama acaba bu tutkunluk duygusuna sevgi adını vermek doğru muydu? İnsan, gökyüzünün görkemine tümüyle hayran olabilir. Fakat acaba tekil bir yıldızın nesine hayran olmam gerekiyor? Ama güneş tekil bir varlık. Ay, tekil bir varlık. Gerçi Büyük Ayı takımyıldızının ucunda duran yıldız da tekil, o da, ancak kendisi olarak var. Fakat onun daha milyonlarca benzeri de var. Dolayısıyla bütün o birbirine benzeyen yıldızdan birini ayırıp da onu sevdiğimi ve ona hayran olduğumu nasıl söyleyebilirim?

Acaba şöyle bir sonuca mı ulaşıyorum? İnsanın bir şeyi sevdiğini söyleyebilmesi için, “o şey”i kendi türü içinden çekip çıkarması, onu kendi türü içinde tekil hale getirmesi mi gerekiyor? Örneğin insan tür olarak at’a sevgi beslediğini söyleyebilir mi? Yoksa biz gözümüzde tekil hale gelmiş bir ata mı sevgi besleriz? Eğer tür olarak atı sevdiğimizi söylüyorsak, onlardan herhangi birini renginden, huyundan, hımbıllığından, hırçınlığından dolayı veya şimdi aklımıza gelmeyen herhangi bir sebep yüzünden sevmemiş olmayı nasıl açıklayabiliriz?

Gerçi burada şöyle bir itiraz akla gelebilir ve denebilir ki, biz tür içinde tekil olanı seviyorsak, o tekil olanda türün ortak özelliklerini bulduğumuz için onu seviyoruz. Türün ortak özelliklerini bulamadığımız tekilleri de

sevmiyoruz. Ayrıca, türün ortak özelliklerinden başka, tekil olanın kişisel özellikleri de onu bize sevimli kılmaktadır. Fakat bu açıklama, son tahlilde, bizim o türü toptan değil, fakat o tür içindeki tekil bireyleri sevdiğimizi gösterir.

Eğer bu muhakeme tarzımız doğruysa, bundan, bizim insanoğlunu tür olarak sevdiğimiz veya sevmemiz gerektiği yolundaki öngörünün anlamı olmadığı da çıkarsanabilir. İnsan türünün daha iyi durumda olmasını dilemek benim onları tek tek sevdiğim anlamını taşımamalı (elbet bunun tersi olan anlamı da).

Hıristiyanlığın “komşunu sev” öğüdüne D. H. Lawrence, bu öğüdün insanın sevme özgürlüğünü ihlal ettiğini ileri sürerek karşı koyuyordu. Gerçekten de, zihni, hümanizma’nın yoğurduğu bir biçimde oluşmuş olan birisi için “komşu” amorf bir nitelik gösterir ve insanın amorf nitelikte (yani niteliksiz) bir türü nasıl sevebileceği sorusu ortada kalır. Hümanizmanın oluşturduğu zihniyet için Hıristiyanlığın söz konusu öğüdü anlamını boşaltmış görünmektedir. “Komşu” birey haline dönüştürüldüğü vakit söz konusu öğüt de yeniden delalet ettiği anlamın içeriğine kavuşmuş olur.

Hadisi Şeriflerde, bu yüzden, “komşu” kelimesi görebildiğimiz kadarıyla sınırlandırılmış olarak kullanılmaktadır. Aişe (r.a.): “İki komşum var, hangisine ikram edeyim?” diye sorduğunda Resulullah (s.a.v.)’ın: “Sana en yakın olan kapı komşunu gözet” demesi veya Ebu Zer (r.a.)’e: “Ey Ebu Zer! Çorba yaptığında suyunu çokça koy ve komşularını da gözet.” demesi, komşuyu belirgin hale getirmektedir. “Komşu” tasrih edilmeden bırakılmış olsaydı, onu sevmek, yıldızları sevmek gibi, içeriksiz bir öğüde dönüşmüş olurdu.

Küçük şeylerin büyüsü

İçinde yaşadığımız dünya bizi boyuna büyük tasarılar kurmaya zorluyor. Her şeyin büyüğünü istiyoruz. Bütçemizin büyük olması gerekiyor. Arabamız, evimiz büyük olsun istiyoruz. Sokaklarımız, caddelerimiz büyük olsun istiyoruz. Kafamız, düşüncelerimiz büyük olmalı, diye düşünüyoruz. Birbirimize "büyük düşün" diye öğüt veriyoruz. Bu büyüklük tasarıları içinde dünya gözümüze küçük görünmeye başlıyor. Küreselleşmeden söz açıyoruz. Küreselleşme derken acaba her birimizin aklına gelen ne oluyor? Küreselleşmiş bir dünya düşüncesi, acaba, avucumuzun içinde bir portakal veya bir elma gibi tutabileceğimiz bir dünyayı mı telkin ediyor bize? O büyüklük ve büyüklenme hevesi içinde, bu koca dünyayı avucumuzun içine alabilmenin keyfi mi onu bize çekici gösteriyor? Dünya avucumuzun içinde bir portakal kadar küçülmüşken, biz, onu avucumuza alacak kadar büyümüş mü hissetmek istiyoruz kendimizi?

İnsanoğlu, elbette kendi cirmine oranlanmayacak ölçüde "büyük" işlerin üstesinden gelmek istiyor. Dünyayı boyunduruğu altına almak istiyor. Onun ilk merakı yukarılara, göğe, gökyüzüne, uzaya doğru olmuştur. İlk geliştirdiği bilgiler de gökyüzüne ilişkin bilgiler olmuştur. O, daha kendisinin ne olduğunu, neyi bilip neyi bilemeyeceğini kestirmeden önce, ayın, güneşin, yıldızların mahiyetini öğrenmeye girişmiştir. Onun kendini merak etmeye başlaması, bilgisinin sınırlarının ne olabileceği üzerinde düşünceler geliştirmeye girişmesi daha sonraki, çok daha sonraki dönemlerin eseri olmuştur.

"Büyük" şeyler onu giderek daha çok büyülerken "küçük" şeyler de çekiciliğini yitiriyor. Küçük şeyler nerdeyse insanın hayatından çekilip gidiyor: daha doğrusu insan öyle olduğunu sanmaya başlıyor. Yoksa küçük şeylerin önemi, attığı her adımda karşısına dikiliyor onun ve küçük şeyleri küçümsemeye hakkı olmadığını hatırlatıyor ona. Fakat o, dikkatini büyük şeylere yöneltmişse, küçük şeylerin ona hatırlatmak istediklerini görmüyor veya görmezlikten geliyor. Fakat bu küçük şeyler, bizim hayatımızın gerçeklerindendir. Onları istediğimiz kadar görmezlikten gelsek de, onların önümüze diktiği mânialarını, o küçük mânialarını geçmeden, bir adım öne yürümemiz imkân dâhiline girmiyor

*

Evet, o gün, sabahleyin kalktığında, her gün aktığını bildiği, o sabah da akacağını düşündüğü suyun musluktan akmadığını gören insan ne yapabilir? Basit bir el hareketi, musluğu çevirdiğinde, su akıyordu.. fakat şimdi, musluğu sonuna kadar çeviriyor, bir damla su yok! Musluktan sadece aksırık tıksırık sesleri işitiliyor. İşte o günün bütün programı alt üst olmuştur!

Abdestini belki iş yerinde alabilir. Hemen dışarıya çıkmalı. Kahvaltısını acele yapmak gerekiyor. Çayı demlemiştir. Demlikten, bardağına çayı boşaltmaya başlıyor. O da ne? Bardak durup dururken çatlıyor. Çay, masaya boşalıyor, üstüne sıçrıyor. Allah kahretsin, şimdi bunun sırası mıydı! Zaten işe geç kalacaktı.. Lekeli gömleğini değiştirmesi gerekiyor. Askıdan çektiği gömleği aceleyle sırtına geçiriyor. O, gömleğini aşağıdaki düğmeden başlayarak yukarıya doğru ilikleme alışkanlığındadır. Gene öyle yapıyor. İşte şimdi, yakasının düğmesini, o son düğmeyi ilikleyecektir, fakat küçük bir aksilik! O düğme, o, gömleğin en önemli düğmesi, o yaka düğmesi yerinde yok!

Bütün bu küçük aksiliklerin bir biçimde üstesinden gelmiş olarak evinin kapısından dışarı çıkan kahramanımız, herhalde ferah bir kafayla güne başlamış olduğunu düşünmeyecektir. Diyelim arabasına binecekken, birileri arabasının tekerini o gece şişlemiş ve lastiklerin havasını boşaltmış olabilir. Teybi çalınmış olabilir. Veya arabasının o sabah çalışmayı canı istemeyebilir. Her şey mümkündür. Çünkü bunlar küçük aksiliklerdir. Yürümesi gerekiyorsa, pabucunun içinde her nasılsa peydahlanan mercimek tanesi büyüklüğünde bir taş parçası onu yolundan alıkoyabilir. Her şey mümkündür!

Artık, o andan sonra, dünyanın küreselleşmesi, Avrupa Birliği, kitle iletişim araçlarının genel seçimler esnasında oynadığı rol, petrol boru hattı ve hatta ve hatta şehit edilen, zulüm gören Bosnalı Müslüman kardeşlerinin durumu, gözüne görünmez olur. O mercimek tanesi büyüklüğündeki ayağını rahatsız eden, yürümesini engelleyen taş parçası, onun, o sabah düşünmek istediği büyük projelerinin tümünün canına okumuştur.

Fakat diyelim ki, o sabah, gömleğinin yaka düğmesi kopmamıştır; yaka düğmesi yerinde duruyor. Fakat hani çatlayan bardaktan çay dökülmüştü ya, o çay, her nasılsa sağ elinin başparmağını haşladı. Kahramanımız şimdi gömleğinin düğmelerini iliklemeye çalışırken fark ediyor ki, başparmağı devreye girmeden gömleğinin yakasını iliklemeyi başaramayacak; başaramıyor. Eğer evinde kendisine yardım edebilecek birileri

bulunmuyorsa, yandı gülüm keten helva! İşte insan o zaman bu gömlekleri düğmeli icat edenleri kargışlamaz da, ne yapar? Ne olurdu, pantolonlara fermuar icat edenler gömlekleri de fermuarlı yapsaydılar! Şu kahrolası kravat denen nesne hiç icat edilmemiş olsaydı!

Fakat o gün, bu aksiliklerin hiçbiri olmadı. Kahramanımız, işine gitmek üzere evinden çıktığında, bir de ne görsün, o gün tatilmiş. İşini sevip sevmediğini zaten hiçbir zaman tam kestirememişti. İşini ne sevdiğini biliyordu, ne sevmediğini. Ama hiç yoktan bir tatile kavuşmuş olmak ona beklenmedik bir sevinç getirdi. Şimdi o, bu beklenmedik tatil gününün içinde ve üstelik o günün başlangıcında bulunuyordu. Günün başlangıcı! Demek ki, önünde, daha geçirmesi gereken en az sekiz saatlik güneşli bir gün duruyordu. Bu sekiz saat aklına gelir gelmez içi gene beklenmedik biçimde sıkıntıyla kaplandı. O, böyle günleri nasıl geçirebileceğini asla bilememişti. Şimdi de bilmiyordu. Ne yapabilirdi? Programlanmış gündelik hayatı içinde bir gününü ötekine ekleyerek yaşayıp gidiyordu. Fakat şimdi bizzat kendisinin programlaması gereken bir günle karşı karşıya gelmişti. Allahım, ne yapabilirdi? Hayat karşısında ne kadar acemiydi? Enflasyonun nasıl üstesinden gelinebileceğini biliyordu. Bu yıl bir savaş çıkıp çıkmayacağını biliyordu. Mısırla Sudan arasındaki ihtilafı, Kıbrıs sorununu, Kuzey Irak peşmergelerinin halini, Çin uyanırsa dünyayı neyin beklediğini, Amerika başkanlarının metreslerini, borsada çevrilen dolapları, her şeyi, her şeyi biliyordu da, hiç yoktan eline geçmiş bir tatil gününü nasıl programlayacağını beceremiyordu. Kötümser olmak için bu kadarcığı yetmiyor mu?

Allahtan, bütün bunların, bu küçük aksiliklerin hiçbiri olmadı o tatil sabahı. Apartmanının kapısını açtığı anda, komşu dairenin kapısı da açılmış, kapının hemen içinde komşunun üç yaşındaki sevimli mi sevimli oğlu görünmüştü. Onun ağladığını zaten işitmişti. Çocuk sokağa çıkmak istiyor, fakat anası babası dışarı çıkmaya henüz hazır olmadıkları için çocuğun isteğini yerine getiremiyorlardı. Ağlamaktan yanakları ıslanmış, sümükleri akıyordu. Cebinden çıkardığı kâğıt mendille çocuğun yüzünü sildi ve babasından, gezdirmek üzere çocuk için izin istedi. Baba, bu teklif karşısında yüreğini minnetle doldurdu ve kahramanımıza teşekkür etti. Şimdi çocuk, kahramanımızın işaret parmağını avuçlamış, birlikte ağır ağır sokak boyunca yürüyorlar.. Derken sabah simitçisinin çılgın, sevinçli sesi sokağı dolduruyor. Çocuk öteki elinin işaret parmağıyla simitçinin tepesinde ustaca durdurulmuş olan simit tablasını gösteriyor. Adam biri

kendisi, biri çocuk için iki simit alıyor. Ne kadar özlemiş simidi. Simidin susam kokusunu... Bir simit yiyebilmenin insana bu denli saadet vereceği o ana kadar hiç aklına gelmemiş, hiç böyle bir şeyi düşünmemişti. Simitçinin sesi uzaklardan duyulurken, o, parmağını tutmuş olan çocukla göz göze geldi. Minicik dişleri kocaman simitten parçalar kopartıyor, gözlerinden mutluluk gülücükleri dolup taşıyordu. Öylece bakıştılar. Derken çocuk, adamın, avuçlamış olduğu şahadet parmağını bıraktı, simidi iki eliyle kavradı ve simitten büyük bir ısırık daha aldı. Adam, çocuğun sümüğünün akmasına fırsat vermeden yeniden onun burnunu sildi. Yeniden göz göze geldiler. Birbirlerinin gözlerinin içine bakarak gülümserlerken adam kendisi ve çocuk için Allah’a şükretti. Bu minicik sabah saadetinin hiçbir teşekkürle ödeşilemeyeceğini düşündü. Çocuğa bakarak: “Her şey ne kadar güzel, değil mi?” diye sordu. Çocuk, olgun bir insan gibi başını salladı.

Bir öğle sıcağında

Şu içinde bulunduğum hali başkalarına acaba nasıl yansıtabilirim diye düşünüyorum. Kendimi anlatmak istiyorsam, içinde bulunduğum hali başkalarıyla paylaşmak istiyorsam (hayır, bu halimi önemsediğimden değil, bir öğle vakti, bir kentin –park bile denilemeyecek– ağaçlı bir mıntıkasında, çocuklar için kurulmuş bir lunapark bitişiğinde onları seyreden birinin, olağan bir hali), ne yapmam gerekir, diye düşünüyorum. Ona, sanıyorum, ilkin bir başlangıç bulmam gerekecek. Fakat orada, o ağaçlı mıntıkada oturan kişinin, orada oturmaya başlamadan önceki birbirini izleyen sayısız anlarından hangisi başlangıç olarak kabul edilmelidir? Eğer bu ağaçlı mıntıkaya gelmeden önceki bütün ayrıntıları anlatmaya kalkışarak oraya ulaşıldığı ana bir giriş yapmak düşünülürse, bu, korkarım, bizi sadece bu girişle meşgul etmeye yetecek kadar bir malzeme yığınıyla karşılaştırır. Çünkü bu ağaçlı mıntıkaya gelmeden önce, civardaki bir mağazada bir alışveriş yapılmıştır. Belli bir niyeti gerçekleştirmek üzere teşebbüs edilen alışveriş ilerlerken, niyette olmayan şeylerin gerçekleştirildiğine tanık olunmuştur. Yani diyelim ki, bir gömlek almak üzere o mağazaya uğranılmışsa, iş o gömleği almaktan ibaret kalmamış, yanına bir mendil de eklenmiştir. Mendil alınırken bir pantolon kemeri de göze takılmış, o da, hiç olmazsa şöyle bir yoklanmıştır. Ucuzluk reyonları dolaşılmıştır. Daha önce akılda olmayan sorular sorulmuş, akılda olmayan bilgiler edinilmiştir. Elde paketle mağaza terk edildiğinde artık, mağazaya girmeden önceki insan olmadığına, yeni nesneleri ve yeni bilgileriyle farklılaşmış biri olarak oradan çıktığına dair aklından bir düşünce kırıntısı gelip geçmiştir. Bunun da üzerinde durulmamıştır. Şimdi elbette, bu mağazaya uğramanın da bir öncesi vardır. Bu mağazaya onu leylek getirip bırakmamıştır. Fakat o kadar öncesine gitmeli midir? Eğer o kadar öncesine gitmeden, orada, o ağaçlı mıntıkada, bir öğle sıcağında otururkenki halini anlatmayı başarabilse (şimdi kendime nasıl da dışardan bakabildiğime ve kendimden üçüncü bir kişiymişçesine bahsedebildiğime şaşmalı değil miyim?), evet, orada otururkenki halinin o bir anlık kesitini anlatabilse, bunu anlatmayı başarsa, dâhiyane bir işi başarmış olurdu. Fakat biliyor ki, bir anın içinde yoğunlaşmış olan yaşantıyı, onun öncesine atıfta bulunmadan anlatmayı başaramaz. Bunu kimse başaramaz. Fakat bunun kendinde olan eksiklikten

değil, durumun mahiyetinden ileri geldiğini biliyor; bu yüzden de kendisi hakkında kötümser duygular beslemeye kalkışmıyor.

Böylece öğle vaktinin o sıcak anını başkalarına aktarmaya teşebbüs eden birinin, sadece o anın kendisiyle sınırlı ve kısıtlı kalamayacağı, o anın öncesine atıfta bulunmanın zorunlu olduğu açığa çıkıyor. Fakat geçmişe atıfta bulunulan o anlar, birbirini izleyen zincir halinde ardışık olarak nereye kadar geriye götürülebilir? Teorik olarak bu, kişinin doğumuna kadar götürülebilir. Bu doğru, fakat böyle bir ameliyeyi gerçekleştirmeye kalkışmak işi açmaza sokmak olur. Çünkü birileri de kalkıp kişinin hayatını daha da temellendirebilmek için bu geçmişi, kişinin doğumundan öncesine götürmenin gerekliliğini düşünebilir. Mantıksal olarak bu düşünceye de itiraza yer bulunamaz. Fakat sıcak bir öğle vaktinin bir anını başkalarıyla paylaşabilme hülyasından kaynaklanmış böyle bir arzunun, kişinin bütün bir hayat tarihçesini kapsayacak kerte genişletilmesi pratikte anlamsız sayılır. Kaldı ki, böyle bir durumda “illiyet bağıntısı”nı yitirme tehlikesi her an karşımıza çıkabilir. Böylece geçmişin tümünün değil, fakat bir kısmının ve sadece ilgili olan kısmının, hayatımızın o anına dercedilmesi gerektiği hususunun anlamlı olacağını düşünmeye temayül ediyoruz. Bu durum da bizi geçmişin “ilgili” olarak düşünülen parçaları hakkında bir “seçme” yapmaya zorlayacaktır.

Öte yandan “o an”ını başkalarına aktarmak isteyen kimse, sadece geçmişi ile bağımlı kalmak zorunda bulunmadığını da hissedecektir. Çünkü kişi, aktarmak istediği o belli ana gelinceye kadar eksiksiz ve kesiksiz yaşamış olduğu hayatında, hülyalarının ve hayallerinin de bir yer tutmakta olduğunu fark edecektir. Yani hülyaları ve hayalleri de o kişinin kişiliğini meydana getiren, onun ayrılmaz, kopmaz bütünlüğünü oluşturan unsurlardandır. Böylece hayallerin ve hülyaların geçmişe ait olanlarını geçmişte olup bitmişler arasında zikredilmiş olduğunu farz ederek kişinin sırf geleceğe ilişkin hayallerinin ve hülyalarının bir sayım dökümünü yapmamız gerektiği ortaya çıkıyor. Bu hayallerin ve hülyaların elbette hepsinin akıllı biçimde bir tasarı haline getirilmiş olduğunu aklımızdan geçirmiyoruz. Bunlar da kabul, fakat geleceğe ilişkin tasarıların yanında ipe sapa gelmeyen hülyalar da vardır: kişiyi belki de asıl bu ipe sapa gelmez denilen hülyalar ilgilendirmektedir. Kendini bir anda Venüs’e ayak basmış olarak gören kişi, orada, bir başına şaşkın şaşkın etrafına bakınırken aklından neler geçirir acaba? Yahut şairin ifade ettiği gibi, güneşe göçten habersiz kalmış bir kader mahkûmunun bir anda güneşe göçünün

gerçekleşmesi ve orada aslında güneşin bizim bu dünyamızda görüldüğünden tümüyle farklı bir gezegen olduğunu keşfetmesi, fakat bu keşfini biz bu dünyalılara bildirmekten mahrum bulunması nasıl bir duygu olabilir? Diyelim ki, bunlar ipe sapa gelmiyor. Bir insan hayatı boyunca ne yapmak veya ne olmak isteyebilir? Sevgilisi uğruna elini ebediyen yanan bir mumun üzerinde tutmayı başarabilmek âşık için istenebilir bir olgu mudur? İnsanın aklına, savaş ve barış zamanlarında üstesinden gelinmesi gereken ve üstesinden gelinmiş tehlikeler geliyor. Daha basitleri, daha mütevazı olanları da var hayallerin: mesela benim bir arkadaşım, vaktiyle kendisini görmezlikten gelen bir kız arkadaşıyla şöyle bir tablo içinde karşı karşıya geldiklerini tahayyül ederdi: bu arkadaşımız, gözünde siyah gözlüklerle, bir siyaset kürsüsünde kalabalıklara hitap edip onları coşturmuşken, bu kalabalık içinde onun kız arkadaşı da bulunmaktadır ve her nasılsa, bir an göz göze gelirler ve bizimki, eski kız arkadaşının bakışlarından yansıyan o pişmanlık dolu bakışları yakalamakta fakat oralı olmamakta, onu kendi pişmanlığıyla baş başa bırakmaktadır. Bu da tümüyle beşerî ve zaaflarla malûl bir insanlık halidir. Ama hayalin de illa sınırsız, uçsuz bucaksız ve ulaşılmaz olması gerekmiyor.

Ama ister ulaşılabilir nitelikte olsun, ister ulaşılamaz olsun; ister geçmişe dönük olsun, ister geleceğe ilişkin olsun, hayallere ve hülyalara kendini kaptıran birinin bunun dibini bulması düşünülemez. Çünkü her hülya bir başka hayali ve her hayal bir başka hülyayı doğurmakta gecikmez. Ve insan kendini tümüyle bu hayal âleminin girdabına kaptırırsa gerçek'le olan ilişkisini de koparabilir. Gerçekle ilişkisi kopmuş biri, aslında bizim yaşadığımız bu dünyadan ayrılmış ve kendi öznel ve özgül dünyasına kapanmış hale gelebilir: istenmeyen, hatta tehlikeli bir durum!

Öyleyse kahramanımız (bu kahraman ben miydim?) gerçeğe, yani kendi şimdi'sine dönmelidir. Geriye, yani geçmişin geçmişliğinden ve geleceğin henüz olmamışlığından geriye, sadece şimdi kalıyor: gerçek şimdidir! Öyleyse hâlini aktarmak isteyen kimse, kendi şimdisini anlatmalıdır. Bir bank üstünde oturmuş, bitişikteki lunaparkta oynayan çocukları anlatmalıdır. Salıncakta sallanan, kaydırakta kayan, düşüp bir yerlerini yaralayan, annelerine seslenen, annelerinin uyarılarına aldırmayan; kendi aralarında kim bilir hangi komşularını çekiştirmeye durmuş can sıkıntısı yaşayan, fakat can sıkıntısı içinde olduğunu bil fark etmeyen anneleri.. onları anlatmalıdır. Onlar hakkındaki düşüncelerini dile getirmelidir. Onlar hakkında kurduğu hayalleri anlatmalıdır. Dar gelirli bir yurttaş olarak içinde

bulunduğu iktisadî sıkıntıyı, kira bedelini ödemek için nelere katlanmak zorunda kaldığını, soğanın patatesin karşılaştırmalı fiyatı üzerine düşündüklerini, bu lunaparka kışın da çocukların gelip gelmediğini nasıl merak ettiğini.. bunları da anlatmalıdır.

Ama o, birden hissediyor ki, anlatmaya yeltendiği veya yelteneceği bütün bu çocuklar, anneler, soğanlar, patatesler onun gerçeği midir? Yoksa bütün bunlar da, geçmişinde kalmış olan herhangi bir an kadar ve o an gibi kendi gerçeğinin dışında mı bulunmaktadır. Şimdiki gerçeğinin dışına mı düşmüştür? Ve gene henüz oluşmamış bir gelecek kadar onun şimdiki gerçeğinin dışında mı durmaktadır? Evet, öyle olması gerekiyor, en azında o öyle sanıyor: kendi gerçeği olarak dile getirmeyi düşündüğü her ne varsa, aslında onun dışına düşüyor.

Ve o, kendi çabasıyla içine düştüğünü sandığı bu açmazdan çıkamayacağını düşünüyor. Bu açmazdan, onu Allah'ın lütfunun çekip çıkartabileceğini aklına getiriyor: kendisine bu inancı bahşeden, zeminin ayağının altından kaymasını engelleyen Allah'a şükretmek istiyor, O'na nasıl şükredeceğini bilemiyor.

Sokakta

Sokaktayım. (Tabiî, bu cümleyi görür görmez bekliyorsunuz ki, “...kimsesiz bir sokak ortasında/Yürüyorum, arkama bakmadan yürüyorum/Yolumun karanlığa saplanan noktasında/Sanki beni bekleyen bir hayal görüyorum” diye devam edeyim! Elbet üstat Necip Fazıl’a atıfta bulunmak, ona rahmet göndermek güzel bir şey ve bizim ifa etmemiz gereken görevlerimizin arasında olmalı. Ama ben bu yazıya başlarken, hiç de öyle görkemli mısralar kurma niyetiyle –sanki elimden gelirmiş gibi– yola koyulmadım. Sadece o sırada sokakta bulunduğum hususundaki bir gerçeği dile getirmek istedim, o kadar).

Sokaktayım ve kendime yeni icat ettiğim bir oyunla kafamı meşgul edip yürüyorum. İcat ettiğim oyunu şimdi anlatacağım. Hayır, öyle önemli bir oyun değil. Sadece kendimi oyalamaktan ibaret bir kelime oyunu bu. Ama bana bu oyunu icat ettiren olayın tarihçesi belki de daha ilgi çekicidir.

Tabiatıyla o gün de sokaktaydım. Ve gerçekten de arkama bakmadan yürüyordum. Yolumun üstünde zaman zaman rastladığım sağır bir dilenci dururdu. Koluna “sağır ve dilsiz” kelimeleri yazılı bir bant sarmışlardı. O, yolun bir kenarında durur; bir avucunu açmış, öteki elinin parmaklarını da açık olan avucunun içine vurarak bu hareketiyle oradaki varlığını gelen geçene bildirmek isterdi. O gün her nasılsa, cebimde para olmasına rağmen, onu dilenciye vermek istemedim. Ve onun, parmak işaretleriyle yaptığı uyarıyı da görmezlikten geldim. Aklıma takılan küçük pişmanlıklarımdan birini daha yaşadığım bir andı. Bu gibi durumlarda merhum Akif’in: “Ya param olaydı ya hamiyetsiz olaydım” mısraları da dilime dolanıp durur. Gene öyle oldu. Oysa ben paramın olmasını istediğim kadar hamiyetli olmayı da istiyordum. İçinde bulunduğum durumsa, bana, Akif’in mısralarını okumayı yasaklıyordu. Çünkü param vardı. Fakat onu dilenciye vermemekle kendimi hamiyetsiz biri olarak belirleyip çıkmıştım. Oysa bunu da içime sindiremiyordum. Çünkü durumum şuydu: benim hem param vardı, hem kendimi hamiyetli biri olarak görmek istiyordum, hem de davranışımla hamiyetsiz olduğumu gösteriyordum. Öyleyse Akif’in mısraını okumaya hakkım olmamalıydı. Hiç olmazsa kendime karşı dürüst olmalıydım. İşte o sırada kendime yakışan mısra ağzımdan çıkıverdi. Şöyleydi: “Hem param olaydı hem hamiyetsiz olaydım!” Bu ifadenin ne

kadar korkunç olduğunu incelikleriyle fark edecek durumda değildim. Ama işte, kendime yakıştırmıştım.

Başka bir vesileyle Nazım Hikmet'in dizelerini değiştirmiştim. Onun: "Drumm, drumm, makinalaşmak, istiyorum" sözleri benim ağzımda: Drumm, drumm, dejenere olmak, istiyorum" biçimine dönüşmüştü.

Oyunum işte buydu. Aklıma gelen şiir ya da şarkı mısralarındaki kelimelerini yerini değiştirerek veya doğrudan doğruya kelimelerle oynayarak sahibinin amaçlamadığı anlamlara ulaşıyordum. Kimizaman mısraların yerini değiştirerek gülümlü sonuçlar elde ediyordum. Mesela mısraların yerini değiştirmek suretiyle elde ettiğim şu sonuç bana her zaman harika görünmüştür: "Gezdiğim dikenli aşk yollarında/ Var mı benim gibi püsküllü bela?!"

Evet, onunla, yani o yüzü allak bullak olmuş kadınla karşılaştığım anda kafamda buna benzer saptırılmış, oynanmış, çığırından çıkarılmış mısralar vardı. Kadın, arkasında sürüklediği pazar arabasıyla besbelli alışverişe çıkmıştı. Kimsenin işine burnumu sokmak âdetim değildir. Fakat kadıncağız yüzüme bakarak öylesine kahır yüklü bir tonda söyleniyordu ki, ilgilenmemek için, doğuştan hamiyetsiz olmak gerekiyordu. "N'oldu, yardım edebilir miyim?" kabilinden bir şeyler geveledim. Nerdeyse ağlamaklı bir sesle:

– Cüzdanımı evde unutmuşum, dedi, oysa çarşıya çıkıyordum.

Sırf teselli olsun için:

– Ben de cüzdanını kaybettin sanmıştım, zararı yok, dönüp alırsın, dedim.

– Ah, diye bir feryat yükseldi boğazının derinliklerinden, dönüp alır mıyım? Şu halimle nasıl dönerim eve! Keşke onu kaybetmiş olsaydım. Keşke onu kaybetmiş olsaydım da, başıma bu iş gelmeseydi!..

Şimdi şu anlattığım şeyleri anlatmaya başlarken sağır dilenci, cüzdanını evde unutmuş kadın ve kendi avare halim arasında bir bağıntının bulunduğu mülahazası ile doluydum. Ama iş bitip de, sonunu bağlamaya sıra gelince böyle bir bağıntının nerede olduğunu bulamadım. Her ne kadar sezgilerim böyle bir bağıntının var olduğu hususunda ısrarlıysa da onu ifade edemeyince neye yarar? Onun varlığıyla yokluğu bir olmaz mı?

İyi de, böyle bir bağıntı yoksa ben bütün bunları niye anlattım?

Oyuncaklar

İlkokulun ikinci sınıfındayken, bir gün, öğretmenimiz, ertesi gün okula oyuncaklarımızı getirmemizi istedi. Eve döndüğümüzde, öğretmenimizin isteğini elbette annemize ilettik. Evde, okula götürebileceğimiz nitelikte bir oyuncak aradık. Ama boşuna! Annem de biz de(ikiz kardeşimle ben) okula götürebilecek kadar “değerli” ya da “ilgi çekici” bir oyuncak bulamadık.

Öğretmenimizin bizden kesin ve açık olarak ne istemiş olduğunu da doğrusu, giderek kestiremez hale geliyorduk. Evde, bizim oyuncak olarak eğlendiğimiz, oyalandığımız oyuncaklarımız vardı gerçi. Ama öğretmenimizin bizden böyle bir şey isteyebileceğine ihtimal vermek istemiyorduk. Mesela, at olarak kullandığımız sopalarımız vardı. Mesela, akrabalarımızdan birinin, bizim için, tahtadan yaptığı ve birimizin binip öbürünün arabanın ön tarafına bağlı ipten tutarak çektiği; bizim için keyifli bir başka oyuncağımız daha vardı. Ama öğretmenimizin bunu istemiş olması nasıl mümkün olabilirdi? Annemizin kırpıntı bezlerden yaptığı ve bizi pekâlâ eğlendiren bir başka oyuncağımız daha vardı: bez top. Çelik çomak oynadığımız çomaklarımız vardı. Sonra, her gün okula zaten götürdüğümüz yoyomuz vardı. Yoyo, bir tekerleme söylenerek oynanırdı: “Almışlar ellerine / Atarlar seni öne / Gelirsin döne döne / Yoyo, yoyo...” Başka? Evet, ipimiz vardı. Onunla ip atlardık.

Ama nedense, öğretmenimizin, bizden, bu oyuncaklarımızı istemiş olabileceğine ihtimal vermiyorduk. Öğretmenimiz, bizden oyuncak istemişse, bu başkalarına göstermeye değer bir nesne olmalıydı. Bizim okula götürebileceğimiz oyuncaklarımızdan herkesin evinde vardı. Öyleyse onun istediği oyuncak mutlaka farklı bir şey olmalıydı.

Kaldı ki, biz, gerçi şimdi saydığım nesneleri oyuncak kabul ederek onlarla oynar, pek de güzel eğlenirdik. Ama bizim asıl eğlencelerimiz, oyunlarımız bu tür oyuncaklardan çok, arkadaşlar arasında birlikte oynanan oyunlardı. Mesela saklambaç. Mesela körebe. Mesela top değnek (bu oyun, bizim çocukluğumuzun Maraş’ında oynanırdı; başka yerlerde oynanıp oynanmadığını bilmiyorum; halen Maraş’ta sürdürülüp sürdürülmediğini de doğrusu bilemiyorum.).

Ayrıca kendimize oyunlar icat ederdik. Mesela evimizin bulunduğu blokun çevresinde koşardık. Aslında bu, düpedüz bir spordu: yarışma amacı da güdüyordu. Uzunca bir süre bu koşuyla vakit geçirdiğimizi hatırlıyorum.

Ayrıca bizim, kardeşimle benim, başkalarından farklı oyunlarımız da vardı. Biz, mahallemizden, bizden birkaç yaş büyük bir arkadaşımızdan karagöz oynatmasını öğrenmiştik. Onunla da oyalanırdık. Rahmetli babam, karagöz oyununu iyi bilirdi. Karagöz'ün, Hacivat'ın, karagöz oyunlarının öteki kahramanlarının kartondan figürlerini çizer, keser; o kahramanların rollerini anlatır; biz de karagöz perdesinin arkasında, hemen bütünüyle tuluata dayanan oyunumuzu, bizi seyretmeye gelen arkadaşlarımıza sergilerdik. Evet, elimizde, şimdi, bu karagöz oyununun kartondan kesilmiş figürleri de vardı. Ama öğretmenimizin, bizden, böyle bir şey isteyebileceğine de ihtimal vermiyorduk.

Bir de, boşalmış iplik makaralarından yaptığımız bir başka oyuncağımız vardı. Makaranın deliğinden geçirdiğimiz çamaşır lastiğinin ucuna bağladığımız bir çöp, lastiğin öbür ucuna para biçiminde kesilip bağlanmış bir sabun parçasından ibaret bir oyuncaktı bu. Çöpü, makaranın içinden geçmiş lastiği buracak biçimde kendi çevresinde bir süre elimizde döndürdükten sonra makarayı serbest bırakınca, makara kendiliğinden hareket ederdi. Makaranın, özellikle engebeli yerlerden aşırtılması başarı sayılırdı. Ama öğretmenimiz böyle bir şey istemiş olabilir miydi? Sanmıyorduk.

O tarihlerde ya balon yoktu veya varsa bile yaygın değildi. Maraş'ta oğlak veya kuzu bağırsağından yaptıkları bir çeşit balon vardı. Şişirildikten sonra, havanın girdiği delik serbest bırakılınca, balon, neşeli seslerle havasını boşaltır, bu da çocukların hoşuna giderdi. Ama öğretmenimizin bizden böyle bir balon isteyebileceğini de aklımızdan geçirmiyorduk.

Dediğim gibi, biz, zaten bu tür oyuncaklardan çok, karşılıklı ilişkiye ve iletişime dayalı oyunlar oynardık. Üstelik evimiz bahçeliydi. Şimdiki çocuklar gibi, meyveleri tabaktan değil, ağaçtan tanırdık. Ağaçlara tırmanırdık, en uç dallara ulaşmaya çalışırdık.

Yaz aylarında, şehrimize ip cambazları gelirdi. Onların gösterdiği marifetlere ve maharetlere hayran kalır, eve dönünce onların oyunlarını tekrarlamaya çalışırdık. Cambazların gösterilerinin bir parçası da, sergiledikleri komedi oyunlarıydı. Onların şaklabanlıklarını tekrarlamaya çalışırdık. Ağaçların arasına gerdiğimiz kendirin üzerinde yürümeyi denerdik.

Belki günümüz çocuklarının ellerindeki elektronik oyuncakların hiçbirine sahip değildik. Ama koşardık, terlerdik. Aramızda, çeşit çeşit muziplikler yapardık. En önemlisi, oyunlar icat ederdik.

Kardeşimle ben, başkalarını şaşırtacak bir iki hokkabazlık da öğrenmiştik. Mesela, birisinin, gizlice kardeşimin kulağına fısıldadığı bir meyvenin adını, ben duymamış olduğum halde, şıp diye bilirdim. Bunun bir sırrı vardı, şuydu: Onun kulağına fısıldanan kelime, diyelim ki, “ayva”dan sonra gelecekse, ben ayvadan sonra söylenen kelimeyi biraz düşünür gibi yapıp söyleyince, gizli kelimeyi bilmiş olurdum. Bir de, tencerede şeytan kaynatma marifetimiz vardı. Kapağının iç kısmına kırmızı toz boya sürülmüş içi su dolu tencereyi gaz ocağının üstünde kaynatırdık; suyun buharıyla sıvılaşan toz boya tencereye damlar ve tencerenin içindeki suyu kırmızıya boyardı. Biz de, şeytanı kaynatmış olmakla övünürdük. Bu sırrımızı sanıyorum arkadaşlarımızdan hep gizledik.

Kısacası, bizi eğlendirecek, oyalayacak bir sürü oyunlarımız ve oyuncaklarımız vardı. Üstelik bu oyunlardan doludizgin tatmin sağlardık. Çocukluğumuz bu yönüyle dolu dolu geçti. İyi, sonuna kadar bir çocukluk yaşadık. Ama öğretmenimize götürebileceğimiz bir oyuncak bulamamıştık. O gece, götürecek bir oyuncağımızın olmadığını düşünerek biraz hüzünle yatağa girdiğimi hatırlıyorum. Ama derse bir şey de götürmemiz gerekiyordu. O sabah, kahvaltımı da tedirgin yaptım. Çünkü hâlâ götürebilecek bir şey bulamamıştık. Kafamın içinde bu düşünceyle bakınırken, birden, gözüme, komodinin üzerinde duran bir kaplan biblosu ilişti. Bir kaplan ve yavrusu! Alçıdan bir bibloydu bu!

O gün, iki kardeş, oyuncak olarak okula bu bibloyu götürdük. Öğretmenimiz bizim oyuncağımızın ne olduğunu sorunca da, bibloyu çıkartıp gösterdik. “Biz onu okşayıp seviyoruz ve onunla oynuyoruz” dedik. Hâlbuki hiç öyle bir şey yoktu. O güne kadar o bibloya asla oyuncak olarak da bakmamıştık!

Sığınma ya da

sorumluluk ve cesaret

Arkadaşım, komşu mahallelerden birinden, haşarı bir oğlanın boyuna kendisine sataştığından şikâyetle benim yardımımı isteyince, itiraf edeyim ki, benden istenen himaye talebini severek yerine getirmeyi üstlenmiştim.

Kırk küsur yıl önceki bu olayı, şimdi böyle tumturaklı bir dille ifade ediyorsam, bu olayın mahiyetini eksiksiz biçimde ortaya koyma çabasından ileri geliyor. Olayın mahiyeti düpedüz şudur: birine, birinin kişiliğine başka birisi tarafından bir sataşma vuku bulmaktadır; kendisine sataşılan kimse, kendini savunmada acze düşmekte ve bir başkasından yardım talebinde bulunmaktadır; daha başka bir ifadeyle sığınma talebinde bulunmaktadır.

Durumu, arkadaşım bana hangi kelimelerle ifade etti, şimdi tam hatırlayamıyorum. Tahminen şöyle olabilir: “Kernek mahallesinden Battal bana sataşıp duruyor; ben onunla dövüşmeyi göze alamıyorum; ama sen onu dövebilirsin; o çocuk bana bir daha sataştığında benden yana çıkar mısın?” Olay, muhtemelen buna benzer cümlelerle dile getirilmiş olabilir. Aslında, çok daha basit bir ifade tarzıyla olayın vaz’ edilmiş olması daha da muhtemeldir. Meselâ: “Şu Battal’ı tanıyorsun ya, bana posta koymaya yelteniyor; denk düşürürsek bir gün onu beraber dövelim mi?”

Olay bu. Nasıl ortaya konulmuş olursa olsun, benim yardımım isteniyor. Benim anlamam gereken husus (istendiği kadar üstü örtülü anlatılmaya çalışılsın) şudur: senin yardımına iltica ediyorum veya senin yardımına ihtiyacım var!

Böyle bir talep, 12 yaşındaki bir çocuğun gururunu okşamaz mı? Onu kibirlendirmez mi?

Burada, şu ayrıntının bilinmesi gerekiyor: Benden yardım isteyen arkadaşımın, aslında benimle öyle sıkı fıkı bir ilişkisi yoktu; bu anlamda ona arkadaştan çok, bir tanıdık demem daha uygun olur. Buna rağmen, ister arkadaş diyelim, ister tanıdık olsun, birisinin bana böyle bir taleple müracaat etmiş olması, bir başına bu olay, benim için önemsenmeye değer sayılıyordu. O çocuk acaba istese kendisini korumak üzere başka birini bulabilir miydi? Bu sorunun cevabını o zaman da bulamazdım. Aslında o zaman aklıma böyle bir soru gelmemişti. Bu günden geriye bakıldığında, böyle bir soru şu bakımdan anlam taşıyor: Bu arkadaşın son sığınağı acaba ben miydim? Yoksa ben, gelişigüzel seçilmiş birisi miydim?

Evet, vakıa şu ki, bu arkadaşım, kendisini korumak üzere bana müracaat etmişti. Benim için, böyle bir müracaata verilecek tek cevap onun yerine getirilmesinden ibaret olabilirdi. Ben de öyle yaptım. Kendisine niçin sataşıldığını sordum. Bilinen bir sebebi yoktu. Anladığım kadarıyla Battal denilen çocuk, arkadaşımı (adı Osman'dı) gözüne kestirmiş, olur olmaz yerde ve zamanda onu taciz ediyordu.

Şimdi, yukarıdaki sorunun cevabı, o sıralarda benim için şuydu: bir defa, soru, şimdi sorduğum bağlamdaki bir bilinçle ortaya konulmuyordu; daha doğrusu, arkadaşımın müracaat edeceği başka birileri var mıydı, yok muydu gibi bir soru, bütünüyle imkânın ve ihtimalin dışında kalan bir almaşık oluşturuyordu. Geriye kalan tek husus, bu durumda, şundan ibaretti: bu arkadaşım, her ne sebepten kaynaklanmış olursa olsun, bana güveniyordu. Hem de iki bakımdan güveniyordu: hem kendisine olumlu cevap vereceğimi düşünüyor; hem de, kendisini korumayı üstlenebileceğim kadar benim gücüme ve bu gücümün ikimizi de korumaya yeteceğine güveniyordu. Beni, kalbimin derinliklerinden etkileyen, gururumu okşayan sebeplerden biri bu olmalıydı. Bir başka sebep de, Osman'ın bizi çok da yakından tanıyor olmamasına rağmen, değinilen istekle bize gelmiş olması, bizim (yani ikiz kardeşim Alaeddin'le benim), bu alandaki "şöhretimizin" çevreden duyulmuş olması ihtimalini akla getiriyordu.

Biz, iki kardeş, yakınlarda taşındığımız bu mahallede, olağanüstü güçler taşıyan, cinleri suda kaynatabilen, başkalarının sırlarını keşfetme melekesini taşıyan, karşısındakinin aklında tuttuğu sayının ne olduğunu bir iki soruyla ortaya çıkarabilen ve buna benzer esrarengiz güçler taşıyan birileri olarak tanınıyorduk. Çevremize sağladığımız çabucak uyum sayesinde de sevilen birileri olup çıkmıştık. Kaldı ki, kendi asıl mahallemizde de, güçlü çocuklara karşı güçsüzlerin, haksızlar karşısında haklı olanların yanında yer alıyorduk. Bu da bize, kendi akranlarımız arasında ayrıcalıklı bir yer sağlıyor; gerektiğinde hakemlik için de bize başvuruyorlar, biz de onların arasında adaleti sağlamaya çalışıyorduk.

Evet, bütün bunlar mahallemizde, çocukların arasında gündelik olayların arasında yer alıyordu. Osman'ı dinledikten sonra, ona, şimdiki benzetmemle söylersem, büyümüş de küçülmüş bir adam tavrıyla:

– Sen merak etme Osman, dedim, icabına bakarız!

Battal'ın icabına bakmak için fırsat kollamamız gerekmedi. Fırsat kendiliğinden ayağımıza geldi. Osman'ın, bana bu konuyu açmasından birkaç gün sonra, Battal'la okul civarında bir yerde karşılaştık. Aramızda

biraz mesafe varken, o da bizi görmüştü. Ben, tereddüt etmeden, dümdüz, Battal'ın üstüne doğru yürüdüm. Benim kararlılığımın ve korkusuzluğumun Battal'ı ürküttüğünü adeta bir içgüdüyle hissetmiştim.

Şimdi, Battal'la karşı karşıya duruyorduk. Bakışlarımla onu adeta ezdiğim hissine kapılıyordum. Hemen o anda, ağzımdan şu sözler kendiliğinden döküldü:

– Bana bak, dedim. Sonra Osman'ı göstererek: Bu çocuğa sataşıp duruyormuşsun. Eğer bir daha bu çocuğa bir şey yaptığını işitirsem, bacaklarını kırarım senin!

"Bu çocuk" dediğim Osman da, benim gibi, 11–12 yaşlarındaydı. Ama onun himayesini üstlenmiştim ya, ona böyle hitap etme hakkını kendimde görüyorum. Osman da zaten aramızda kurulmuş olan statüyü sadece kabullenmiş değil, aynı zamanda benimsemiş görünüyordu. Her neyse.. Battal'a karşı söylediğim sözler etkisini hemen gösterdi. Bu sözleri, boş bir tehdit olarak söylememiştim. Bilakis, eğer dediğimi yapmazsa, sanki hemen o anda bacaklarını kıracakmışımcasına kesin bir tavırla söylemiştim. Battal, bana cevap vermedi. Başını önüne eğmiş duruyordu. Sonra, benim sözlerim bitince, gene başı önüne eğik, yanımızdan sessizce çekilip gitti. Bir daha da Osman'a sataştığı vaki olmadı. Hatta Osman'ı gördüğünde, onu görmezden gelir pozlarında, yolunu değiştirip geçiyormuş.

Aslında, Battal denilen bu çocuk çevrede bela diye bilinen birisiydi. Onunla güce dayanan bir kavgaya girişseydik belki de beni dövebilirdi. Böyleyken, nasıl oldu da onu alt edebildim? Bence bunun sırrı, benim, belli bir sorumluluğu (arkadaşımı himaye etme sorumluluğunu) gözümü kırpmadan ve cesurca üstlenmiş olmamda gizliydi. Bu durumdan, benim ileriki hayatımda da çıkardığım dersler olmuştur. Bu derslerin en başta anılması gerekeni olarak şunu belirtebilirim: insanların bir işi yerine getirebilme yeteneği (performance), onlara sorumluluk yüklendikten sonra ortaya çıkartılabilir. Herhangi bir sorumluluğu yokken, beşe kadar sayabileceğinde tereddüt duyulan bir insanın, kendisine sorumluluk yüklendiğinde harikalar gösterebileceği bilinen olaylardandır. İş başa düştüğünde, başka zamanlarda üstesinden gelebileceğiniz kuşkulu olan işlerin nasıl başarılabildiğini görmenin hepimizi şaşırttığı tecrübeler geçirmişizdir. Bu olayları sonradan anlatırken de, kendi kendimize: "Bu işin üstesinden nasıl gelebildim, hâlâ şaşarım" dediğimiz durumları hepimiz biliriz.

Daha sonraları, çok sonraları, Asr-ı Saadet tarihini okurken, Kureyş toplumunda, benim çocukluğumda yaşadığım "himaye" olayının, aslında hukukî bir kurum olduğunu öğrendiğimde şaşırmıştım. Himaye olayının ya da sığınma adı verilen hukukî kavramın uluslararası alanda yaygın biçimde kullanıldığını öğrenmek de hoşuma gitmişti.

Efendimiz (s.a.v.), Ebu Talib'in himayesine sığındığında, bütün Kureyş ona cephe almıştı. Ebu Talib, kendisine karşı yapılan tehditlere aldırmayarak üstlendiği himayeyi sonuna kadar götürmüştü. Sonuna kadar.. yani, kendisi de onunla (s.a.v.) boykota uğrayıncaya kadar.

Ebu Talib'in, aslında, bütün Kureyş'e tek başına meydan okuyacak bir gücü elinde bulundurmadığı halde, o, buna cesaret edebilmiş ve tek başına bütün Kureyş'e meydan okumuştu. Ona bu cesareti veren amilin, yüklendiği sorumluluk duygusu olduğunu ileri sürersek yanılmış olmayız sanırım. O, Kureyş'e karşı, ünlü kasidesini okuyarak meydan okumuş ve yeğenini asla onun düşmanlarına teslim etmeyeceğini haykırmıştı. Allah'ın Resulü (s.a.v.)'nü, kendilerine teslim etmesine karşılık Mekke'nin en yakışıklı delikanlısına malik olabileceği teklif edildiğinde, anılan kasidesinin bir yerinde, Ebu Talib, mealen şunları da söylüyordu: "Bu nasıl pazarlık ki, siz benim oğlumu öldürmek için istiyorsunuz; kendi oğlunuzu da bana beslemem için veriyorsunuz!"

Himaye külfetini üstüne alan kişi sadece bir sorumluluk yüklenmiş olmakla kalmıyor; bu işi yerine getirirken kendi şerefini, vakarını, onurunu da orta yere koymuş oluyordu. Böylece, sadece kendisini hamiye emanet edenin şahsı değil, aynı zamanda haminin şerefi ve haysiyeti de söz konusu himaye için sorumluluk altına alınmış oluyordu. Başka bir söyleyişle, himaye etmeyi üstlenen kişi, şerefini ve haysiyetini bu koruma için bir silah olarak ortaya koymakla onları da riske sokmuş oluyordu.

Onbir yaşında bir çocuk olarak şimdi söylediğim şeyleri elbette berrak bir bilinçle kavrayabilecek durumda olduğumu söylemeyeceğim. Ancak bunun bilincinde olmasam da, duygusunda olduğumu ileri sürebilirim.

Şöyle bir sonuca ulaşabileceğimizi düşünüyorum: insanı cesaretlendiren amillerden birisi de onun yüklendiği sorumlulukla ilgili olmalıdır. Yüklendiğimiz sorumlulukların farkında olduğumuz sürece cesaretimiz ve risk üstlenme yetimiz (kapasitemiz) artmaktadır. Cesaretimiz (veya başka biçimde söylersek, korkusuzluğumuz) bizi hayata karşı daha mücadeleci yaptığı gibi, başarabilme oranımızı da yüksek tutmaktadır. İnsanların gerçek performansı (ne yapıp yapamayacağı) ancak onlar sorumluluk

yüklenmişlerse gerçek boyutlarıyla belli olmaktadır. Çünkü insanlar ancak sorumluluk altındayken cesaretlerinin yanında şeref ve haysiyetlerini de ortaya koyabilmekte ve onları da mücadelelerinin bir silahı olarak düşünmeye meyletmektedirler.

İlk hayal kırıklıkları

Babamın o yıl Malatya'ya nakli çıkmıştı. İlkokulun ikinci sınıfından, üçüncü sınıfına geçtiğimiz yıldı. 1949 yılının yaz başlarındaydık. Okullar tatile girmişti. Hayatımın en uzun yazlarından birini o yıl yaşayacaktım.

Fakat şimdi henüz tatmadığım ama bir iki yıl içinde tadıp tanıyacağım gerçek hayal kırıklığından önce, üzerinden 1 yıl geçmiş olan bir geçici hayal kırıklığını hatırlamalıyım.

Kardeşimle ben, okula başlamak için yanıp tutuşuyorduk. Bizden 1 yıl önce okula başlamış olan ablamıza deli gibi özeniyor; bizim de onun gibi kitaplarımız olsun, kitaplarımızı koyacağımız çantamız olsun, yakalı önlüğümüz olsun ve okula gidelim istiyorduk. Bu yüzden evimizde her sabah kıyamet kopardı. İlla bizi de okula göndersinler isterdik. Bu yüzden bağırıp çağırır, tepinirdik. Bizi nasıl teskin ve teselli ederlerdi, şimdi bilemiyorum. Büyük bir merakla, iştihayla ablamızın kitaplarına dalar, o kitapların resimlerini inceler, bıkmadan o alfabenin sayfalarını çevirirdik. Annem, ablamızın okuma öğrenmesine yardım ederken, biz de onları seyrederdik. Böylece okumayı zamanından önce öğrenmiştik.

Derken, bizim de okula başlayacağımız gün gelip çattı. O günün, benim anılarımda daima ayrı bir yeri olmuştur. Onu bir gün, ayrıca anlatmayı deneyeceğim. Ama şimdi, yaşadığım o ilk hayal kırıklığı dolayısıyla o güne değinmek istiyorum.

Biz sanıyorduk ki, herkes de bizim gibi okula gitmek için yanıp tutuşuyor. O yıl, mahallemizden, çok değer verdiğimiz bir arkadaşımız da, bizimle birlikte okula başlayacaktı. Okula kaydının yapıldığını biliyorduk.

O sabah biz, nerdeyse daha güneş doğmadan okulun kapısına dayanmıştık. Sabırsızlıkla okul kapısının açılmasını bekliyorduk. O sırada da, sözü geçen arkadaşımızın (adı Talat'tı), okula gelmesini, okul kapısından içeriye beraberce girmiş olmamızı istiyorduk. Ama ne kadar tuhaftı! Bitmeyen saatler boyunca, kapıda biz üç kardeşten başka gelip bekleyen kimse yoktu. Nihayet kapı açıldı ve biz üçümüz, kendimizi okulun boş bahçesinde bulduk. Ne yapacağımızı bilemiyorduk. Nerdeyse ders zilinin çalma saati yaklaşmasına rağmen, bizim arkadaş ortalarda yoktu. O zaman içimize zalim bir kuşku girdi: yoksa bu arkadaşımız okula devam etmeyecek miydi? Ve öyleyse, bu okulun bizim için ne tadı olabilirdi ki? Duyduğum bu kuşku, adını koyamasam bile, benim hayatımın (o tarihteki

henüz 7 yıllık hayatımın) tanıdığı ilk hayal kırıklığı olmuştu. İçimi, tarifsiz bir hüzün kaplamıştı. Bu hayal kırıklığı kötü bir duyguydu. Geç saatlerde o arkadaşımızın okula gelişi bile, bizi (veya beni) istediğim kadar sevindirmemişti. Onun meraksızlığına veya daha doğrusu ilgisizliğine anlam verememiştim. O ise, bizim duygularımızdan habersizdi. Kendisini ne kadar sevdiğimizi; diyebilirim ki, hayatımızı kendisiyle birlikte anlamlandırdığımızı bilmiyordu bile!

Ama geçen zaman, bizim bu ilk hayal kırıklığımızı unutturdu. Talat, okul boyunca bizim gene en sevdiğimiz arkadaşımız haline geldi.

Babamın Maraş'tan Malatya'ya nakli çıktığında herkesten ayrılacaktık. Ama sanıyorum bizi en çok etkileyeni, Talat'tan ayrılacağımız olmasıydı. Evde, taşınma hazırlıkları yapılıyordu. Biz kardeşler de, Maraş'ta geçireceğimiz son günlerimizi değerlendirmeye çalışıyorduk. Tabiî Maraş'tan ayrılacağımızı herkes duymuştu. İşte o günlerde akrabamızdan, akranımız olan bir çocuğa rastladık. Pırıl pırıl güneşli bir günün sabah saatleriydi. Bize, Maraş'tan ne zaman ayrılacağımızı, daha başka öğrenmek istediği şeyleri sorduktan sonra, birden bire beklemediğim bir soru ortaya attı:

– Malatya'da da böyle gökyüzü var mı? dedi.

Müthiş bir soruydu bu. Malatya'da gökyüzünün bulunmayacağı hiç aklıma gelmemişti. Gerçi böyle bir soruya muhatap olduktan sonra bile, Malatya'da gökyüzünün olmayabileceği ihtimaline kafamda asla yer vermedim. Ama böyle bir soru ortaya atılmıştı ve bu sorunun muhatabı bendim! Şimdi, acaba, bu soruya nasıl bir cevap vermeliydim? Evet, diye kestirip atabilirdim. Veya doğrudan, bu sorunun ne kadar aptalca olduğunu belirtebilirdim. Ama o çocuk, çok içtenlikle Malatya'da da, Maraş'takine benzer bir gökyüzünün olup olmadığını merak ediyordu. Ve ne kadar masumca sormuştu. Onu, kırmamam gerektiğini düşündüm. Bütün bunlar, aklımdan şimşek gibi geçmişti. Çocuğa, sorduğu sorunun cevabını bulmam için zihnimi zorlamam gerekiyormuş gibi bir tavır takınarak:

– Olması lazım, dedim. Düşünceli düşünceli; biraz durduktan sonra ekledim: Bakalım, gidince göreceğiz, dedim.

Evet, 1 yıl sonra, gene okul tatil olduktan sonra, bu kez ziyaret için Malatya'dan Maraş'a dönüyorduk. Ama ne dönüş! İçimi nasıl bir Maraş özlemi kavuruyordu, anlatamam. Sabahın erken saatinde bindiğimiz otobüs bir türlü yol almak bilmiyor, zaman geçmiyordu. Yollar henüz topraktı.. şose yol bile yoktu. Demokrat Parti iktidarının karayolu seferberliği henüz

başlamamıştı. 1950 yılının yaz aylarıydı. 220 km. kadar bir mesafesi olan Maraş-Malatya karayolu, otobüsle, aşağı yukarı 8 saatte alınıyordu. Yollarda, mola yerleri olmadığından herkes yol azığını evinde yapıp getiriyor, otobüste de, yakın oturanlar azıklarından birbirlerine ikram ediyorlardı. Otobüsün tabanında, ne hikmettir bilinmez yarıklar, açıklıklar olurdu ve o yarıklardan içerisi toza belenirdi. Birkaç saat içinde bütün yolcular, değirmenden çıkmışçasına bembeyaz bir toz banyosundan geçmiş olurdu. Yolculuklarda bu yüzden yeni elbise giyilmezdi. Herkes eski elbise giymeyi tercih ederdi. Böyle toza belenmiş, sıcakta terlemiş ama içimiz memleketimize kavuşma düşüncesinin verdiği sevinç ve heyecanla ve bilhassa özlemle dolu olarak Maraş'a doğru yol alıyoruz. Kardeşimle, Maraş'a ulaşınca neler yapacağımızı, arkadaşlarımızın ve bilhassa Talat'ın bizi ne kadar özlemiş olacağını ve ona görünmemizin onun için ne güzel bir sürpriz teşkil edeceğini konuşuyoruz. Evet, Talat bizi görünce kim bilir ne kadar sevinecekti; kim bilir, boynumuza nasıl atılıp sarılacak, nasıl kucaklaşacaktık! Maraş, gözümüzde nasıl tütüyordu! Ve hele Talat'ı nasıl özlemiştik! Aramızda bunları konuşuyor, konuştukça içimizdeki özlem daha da büyüyor, çoğalıyordu.

Gölbaşı'na ulaştığımızda, iklimin değiştiğini fizik olarak hissettik. Oranın şivesi de Malatya'nınkinden farklıydı. Ama asıl şaşkınlığımız Narlı'da olacaktı. Orada, Gaziantep yolcuları başka bir otobüse aktarma yapacaklardı. Otobüsümüz Narlı'da bu münasebetle durduğunda, biz, birdenbire Maraş şivesini unutmuş, Malatya şivesini benimsemiş olduğumuzu fark ettik. Maraş'ın şivesi şimdi bizi hem yadırgatıyor, hem ona yeniden kavuşuyor olmamızdan dolayı seviniyorduk. Maraş'ta hayret ünlemi olarak sık sık "aboov!" denir; biz bu kelimeyi unutmuştuk. Şimdi onu yeniden işitmek bizi neşelendirmişti. Zaten bu bir tek kelimeyle birlikte, hafızamızın arkalarına ittiğimiz Maraş'ımızın şivesi kafamızda bütün heyetiyle yeniden canlanmıştı bile. Malatya'ya gittiğimizin ilk günlerinde Malatyalı çocuklar bizim şivemizle alay etmişlerdi. Biz de bu yüzden süratle Malatya şivesini benimsemeye çalışmış, bunu da kısa zamanda başarmıştık. Şimdi, böyle bir aradan sonra Maraş'a özgü şiveyi duymak içimizde karışık bir duygu uyandırmıştı. İki kardeş birbirimize, olur olmaz yerde "abooov" deyip duruyorduk. Talat'la karşılaşınca da, ona! "Aboo, lan Talat, na'dar deeşmişsin!" demeyi tasarlıyorduk.

Böylesi heyecanlarla, duygularımız bilenmiş olarak ve bazı tasarılar hayal ederek Maraş'a ulaştığımızda vakit akşama yaklaşıyordu.

Teyzemlerin evine indik. O saatten sonra artık dışarı çıkamazdık. Çaresiz, ertesi günü bekleyecektik. Bekledik. Sabırsızca da olsa, yorgun da olsak, uykumuz kaçarcasına bekledik. Sabah olunca ilk işimiz, elbette Talat'ı görmek üzere hemen yola çıkmak olacaktı. Tabiî bir de, Malatya'daki gökyüzü hakkında, onu merak eden akrabamızın çocuğunu bilgilendirmek istiyorduk. Onlar, bize akraba da geldiklerinden, Maraş'a geldiğimizi duyunca, annesiyle birlikte o sabah ziyaretimize gelmişlerdi.

Ben, Malatya'daki gökyüzünün Maraş'ınkinden farklı olmadığını anlatmak için fırsat kolluyordum. Kahvaltıdan sonra nihayet bu fırsatı yakaladım. Ama aslında, asıl, Alaattin'in (onun adı da kardeşiminkinin aynıydı), sorduğu soruyu hatırlamasını ve merak ettiği konuyu izale ettirmesini bekliyordum. Ama o, oralı değildi. Nihayet dayanamayıp:

– Alaattin, dedim, Malatya'nın gökyüzünün nasıl olduğunu sormuştun, hatırlıyor musun?

Alaattin, gerçek bir hatırlamazlık içindeydi.

– Gökyüzü mü? Ne gökyüzüsü? dedi.

– Hani sormuştun ya, Malatya'da da gökyüzü böyle mi diye?

Fakat o, merak ettiği konuyu unutmuştu. Ya da öyle görünüyordu, bilemeyeceğim. Bunun üzerine, ona:

– Evet, dedim, Malatya'da da gökyüzü var, ama acayip bir şey; bildiğin gibi değil...

Alaattin acaba sorduğu soruyu hatırladı mı, bilmiyorum; ama merakla bana bakıyordu. Elimle kocaman bir yay çizerek:

– Malatya'daki gökyüzü işte böyle bir şey Alaattin, dedim, hem de acayip bir mavisi var ki, ancak görmekle anlaşılır. (Parmaklarımı karman çorman oynatarak) işte şöyle bir mavi, dedim.

Alaattin iyice meraklanmıştı, ama bizim ona ayıracak fazla vaktimiz yoktu. Talat'ı görmeye gitmeliydik. Kardeşimle birlikte, Alaattin'in unutkanlığı yüzünden biraz hayal kırıklığına uğramış olarak yola çıktık..

Beş on dakika sonra Talat'ların kapısındaydık. Kapının tokmağını tıklattık. Kapı açıldı. Ve Talat, beklenmedik biçimde, yukarıdaki sofada göründü. Maraş evleri, en dıştaki cümle kapısından sonra, içeriye avluya açılır. Genelde iki katlı olan bu evlerin alt katlarında mutfak, kiler, ahır ve benzeri yerler bulunur; oturma odaları ve benzeri yerlerse üst kattadır. Ayrıca ayazlık denilen bir tür sofaları vardır. Talat, kapıyı açmış, oradan, bön bön bize bakıyordu. Oysa biz neler beklemiştik! Bizi görür görmez, aşağıya koşacak, bize sarılacak, kucaklaşacağız. Birbirimize özlemlerimizi

dile getireceğiz ve daha neler neler! Talat'sa öylece bakınıp duruyordu. Nerdeyse, bizi tanımadığına hükmedecektik.

– Talat, diye seslendik tam bir hayal kırıklığıyla, yoksa tanımadın mı bizi?

– Yok, dedi, tanımaz olur muyum? Tanıdım da, sabah sabah nerden aklınıza geldi buraya gelmek?

İşte buna kahrolduk. Bütün heyecanımız ani bir kırılışla, derin bir hüzne, hatta saçmalığa dönüşüverdi. Buna rağmen, çabucak ricat etmek istemiyorduk. "İnsene aşağı" gibi bir şeyler söyleyerek onu aşağı çağırdık. Geldi. Ve bize:

– Hoş gelmişsiniz, dedi.

Az sonra, Talat'ın annesinin olaya müdahalesiyle, kendimizi evin içinde bulduk. O bize annemizden babamızdan bir şeyler sordu. Ama Talat'ta, bizdekine benzeyen duyguların bulunmadığını gerçek bir hayal kırıklığı içinde görüyorduk. Buna rağmen, ona yeniden ısınmaya çalışıyorduk. Fakat o, bizim yaşadığımız duyguların tümüyle dışındaydı. Bizimle, yeni tanışmış biri gibi konuşuyordu. Isınmayı sağlamak için, bir süre sonra onu dondurma yemeye davet etmemiz de, aslında istenen sonucu vermedi.

Hayatımın ilk gerçek hayal kırıklığının bu olay olduğunu hatırlıyorum. Ve şimdi, öyle düşünüyorum ki, tecrübe denilen şey, insanın hayatında yer etmiş olan hayal kırıklıklarının toplamıdır. Hem, kendi payıma, bu olaydan, sevginin tek taraflı da olabileceği, sevgimize karşılık beklemenin her zaman doğru olmayabileceği, sevgimize karşılık görmediğimiz zaman muhatabımızı kınama hakkına sahip olmamızın gerekmeyeceği; çünkü bu durumda bizim kendimizi ifade etmede kusurlu oluşumuzun da payının bulunabileceği gibi sonuçlar ve dersler çıkardım. Bunlar da, kendiliğinden, insanın tecrübe birikimine bir katkı sayılmaz mı?

Yolculuk... yolculuk...

Yolculuk, her za*man düşündüm onu;*

İçimde bu azgın davet ne demek?

Oraya, nerdeyse güneşin sonu,

Uçmak, kayıp gitmek, kaçıp dönmemek.

(Necip Fazıl Kısakürek)

Yolculuk düşüncesi beni çoğu kez tedirgin etmiştir. Bir yerden bir yere gitmek, daha bunun düşüncesi kafamda doğduğu anda, beni ağırlaştırır. Günler öncesinden yolculuğun telaşı başlar. Kafamı hep bu düşünce işgal eder. Görünürde ne yaparsam yapayım, alttan alta kafamın içinde bu düşünce işlenir, aklım sanki hep oraya takılıdır. Belki bu yüzdendir, menzilime ulaştığım anda, yolculuk öncesini unuturum. Belki bir tür, koruma mekanizması geliştirmişimdir. Çünkü nasıl olsa dönülecek olan bu yolculuktan, menzile ulaştığım andan başlayarak kendimi yeni bir tedirginlikten alıkoymak istiyor olabilirim. Ulaştığım yerde tedirgin olmadan kalabilmek için, oraya yaptığım yolculuğu ve oraya ulaştığım yeri kafamdan kovmak istiyor olabilirim. Tuhaf bir duygu bu. Belki de, bu duygularımın kaynağı, daha beş altı yaşlarındayken yaptığım o uzun yolculuğun derin izlerinde kazılıdır.

*

Tren, boyuna gidiyor, gidiyordu.

Günlerim ve gecelerim birbirine karışmıştı.

Arkamda, annemi ağlarken bırakmıştım. Bana bir sürü tembihleri vardı. İstanbul'a gittiğimizde, babamın ceketinin ucunu hiç bırakmayacaktım. İstanbul, bizim için alamet bir şehirdi, bir efsaneydi. Orada her an kaybolma tehlikesiyle karşılaşabilirdim. Daha önemlisi, ki o zaman bundan haberim yoktu, babam beni İstanbul'da bırakabilirdi. Çünkü, şimdi cenazesine gitmekte olduğumuz amcamın çocuğu olmamış, bizse ikiz olduğumuzdan birimizi istemişler, şimdi ben bu yolculuk sonunda, orada, İstanbul'da, ölen amcamın hanımının, yani yengemin ve halalarımın yanında bırakılma "tehlikesi" ile karşı karşıya kalabilirdim. Annemin, o kadar sıkı tembihlerinin önde gelen nedeni buydu. Ama ben bu nedeni daha sonra öğrenecektim. O anda bildiğim şey, bu yolculuk esnasında babamın ceketinin eteğini bırakmamam gerektiğiydi. Tren yolculuğu esnasında da babamın ceketinin ucuna sarılıp duruyor muydum, bilemeyeceğim. Ama İstanbul'da kaldığımız günler boyunca bu işi disiplin içinde gerçekleştirmeye çalışmıştım. Rahmetli babam, ceketinin ucunun boyuna çekiştirilmesinden rahatsız olmuş olmalı ki, bir süre sonra buna bir çare

buldu: Bana, tenekeden bir borazan aldı ve yanında yürürken borazanı öttürmemi söyledi. Böylece, o borazanın sesini duyduğu sürece benim, kendisinin yanında bulunduğumdan emin olacaktı.

Ama bunlar, daha sonraki işler. Ben şimdi, trendeyim. Ve annemi arkada, Maraş'ta bırakmıştım. Babamla, bir başıma, İstanbul'a doğru bir posta treninde, üç gün üç gece sürecek yolculuğumu sürdürüyordum.

Her şey; bir telgrafla başlamıştı.

Telgraf, belki de, babam Maraş dışındayken gelmiş olabilirdi. Babam o sıralarda, yani 1940'lı yıllarda Bayındırlık Müdürlüğü'nde fen memuru olarak çalışıyordu. İşleri gereği, kimi zaman birkaç hafta süreyle evden uzakta kaldığı olurdu. Telgraf, kendisine, böyle bir ev dönüşünde verilmiş olmalıydı. Çünkü her şey birden bire kararlaştırıldı. Evimizde, yakınlarımızın, akrabalarımızın toplanmış olduklarını hatırlıyorum. Odanın kapısında durmuş, babama bakıyordum. Onu hiç öyle görmemiştim. Ağlıyor ve bunu göstermemek, hatta hissettirmemek istiyordu. Bu küçücük ayrıntılar, parmak kadar çocukların gözünden nasıl olur da kaçmaz, anlaşılabilir bir olay değil! Böylece, ben, ne olup bittiğini bilmemekle birlikte, olağanüstü bir durumla karşı karşıya bulunduğumuzu hissediyordum. Ama bunun ne olduğunu anlamaktan da korkuyordum. Bu yüzden kimseye bir şey sormuyordum.

Demek ki, her şey bizim gıyabımızda kararlaştırılmış. Beni giydirdiler. İlk yolculuğuma böylece hazırlanmış oldum. Niçin ben? Evet, niçin Alaeddin (ikiz kardeşim) değil de, ben? Ben gönderiliyorum? Sanıyorum, beni, daha söz dinler buldukları için seçtiler. Ben, kendimi kurban gibi hissederken, sonraları, çok sonraları anlaşılıyor ki, kardeşim de kendisini bir şeylerden mahrum bıraktıkları duygusunu yaşıyormuş. Hayatın tuhaf çelişkileri. Şimdi zihnimi zorlasam bundan belki bazı trajik referanslara yol bulabilirim.

Böylece evden çıktık. arkamızdan belki de bir kova su döktüler. Maraş'ın, Çarşıbaşı denilen mıntıkasından yolculuğumuzun ilk safhası başlayacak. Orada, otobüse binip en yakın tren istasyonuna, 20 km. mesafedeki Eloğlu'na (şimdiki Türkoğlu.. oysa Eloğlu kelimesi ne kadar özlem doludur, ne kadar dramatik ve çarpıcıdır!) gideceğiz. Oradan, bizi İstanbul'a götürecek olan treni yakalayacağız.

Çarşıbaşı'ndaki kahvelerden birinde oturmuş, otobüs beklerken bizi yolculamaya gelmiş olanlarla konuşuluyor. Büyükler çay, kahve, meşrubat içiyorlar. Bense, sandalyeme büzülmüş, bundan sonra nasıl bir hayat

yaşayacağımı, başıma daha nelerin geleceğini düşünerek oturuyor, kendi kendime kafamda trajediler geliştiriyorum. O sırada, kendisine dayı dediğimiz, anne tarafından akrabalarımızdan biri (ki biz anne tarafından bütün erkek akrabalarımıza dayı derdik) benim, mahzun mahzun, oturduğum yerde büzülmüş kaldığımı görünce, çay içmek isteyip istemediğimi sordu. Hayır, kesinlikle böyle bir isteğim yoktu. Bunun üzerine dayım limonata isteyip istemediğimi, arkasından vişne suyu, arkasından gazoz isteyip istemediğimi sordu. Ben bütün bunları reddettikçe, o, benim bunları müşkülpesentliğimden reddettiğimi sanarak sorup duruyordu. Nihayet dayanamadım ve: "İstemem!" diye hıçkırarak ağlamaya başladım. Bu, kimsenin beklemediği bir şeydi. Oysa ben, ağlamak için, daha evimizin kapısından ayrıldığımız anda ve annemin arkamdan: "Sakın babanı bırakma, onunla geri dön" tembihini tekraren duyduğum anda, bir felakete gidiyorum hissiyle tuhaflaşmış, ağlama duygularına kapılmış, fakat bunu kendime yediremediğimden ağlamamıştım. Şimdi, dayımın, bir çay içmek isteyip istemediğimi anlamak için sorduğu ısrarlı soru, bana, doya doya ağlama fırsatını vermişti. Bir yandan ağlıyor, bir yandan da, dayımın içine düştüğü suçluluk duygusunu gördükçe üzülüyor; fakat kendimi ağlamaktan alıkoyamıyordum. Beni avutmak için üzerime düşmeleri, ağlama duygumu kamçılamaktan başka işe yaramıyordu. Böylece, yola çıkmadan önce, sebebini kimselerin bilmediği, bilemeyeceği bir duyguyla doyasıya ağlamış oldum.

Trende, penceremizin önünden geriye kaçışan telgraf direkleri, ağaçlar, köprüler benim için yepyeni bir eğlenceydi. Elimi, pencereden dışarıya doğru uzatıyor, rüzgârın elimi yalamasından zevk duyuyordum. Tünellerden geçerkenki karanlık ayrı bir keyif olmuştu. Sonra, istasyonlardaki satıcılar, insanların aceleyle bir yerlere koşuşturmaları, satıcıların çığlıkları, gördüğüm her şey, benim için yeni bir dünya, yeni bir olay, yeni bir eğlenceydi.

Dile kolay, üç gün, üç gece! 6 yaşındaki bir çocuk için, bir günün ne kadar uzun bir süre olduğu düşünülürse, üç gün üç gecenin ne demek olduğu daha iyi anlaşılır. Yolculuğun bir yerinde, bana öyle geldi ki, bu yolculuk artık hiç bitmeyecek ve biz, babamla ben, ebediyen bu trende yaşayacağız!

Elbet, denizden söz edildiğini duymuştuk. Ama onun nasıl bir şey olduğunu asla tahayyül edemiyorduk. 'Büyük bir su' denildiğinde veya 'uçsuz bucaksız bir su' denildiğinde bir çocuk acaba ne tahayyül edebilir

ki? Hiç. Hiçbir şey! Belki sadece şekilsiz, sınırları belirsiz, belki de sadece ortasında durulabilen –ama nasıl?!– koyu, karanlık, yoğun bir sıvı!

Babam: “Bak, işte deniz!” diye, bana pencereden denizi gösterdiğinde, denizin trenin biraz ötesinden başlayan ve biraz uzakça da olsa, karşı taraflarda kıyıları görünen bir su olduğunu görünce, şaşırmıştım. Çünkü deniz, hiçbir yerden başlamamalıydı, onun, hiçbir yerden başlayan bir sınırı olmamalıydı. Oysa şimdi bana deniz diye gösterilen yer, hemen ayağımızın dibinden başlıyor ve karşı taraflarda bir yerlerde de bitiyordu. Gerçi çok güzeldi! Gerçi büyüktü! Şimdiye kadar havuzdan başka bir yerde su görmemiş olan benim için büyük bir suydu, ama yazık ki, sonluydu, sınırlıydı. Deniz gerçeğini de ilk hayal kırıklıklarımın arasında bir yere yerleştirmeliyim. Deniz suyuna tuzlu dediklerini de biliyordum. Daha sonra, Eyüp’ten Sütlüce’ye gidip gelen kayık seyahatlerinde, kayığın kenarından eğilip avucuma doldurduğum suyu yalayarak deniz suyunun gerçekten tuzlu olduğunu kendi deneyimimle anlama fırsatını yakalayacağım. Ama bu da daha sonra gerçekleşecek. Ben şimdi trendeyim ve bitmeyecek yolculuğumu sürdürüp duruyorum.

Bütün bu anlattıklarım, bugünden geriye dönüp bakıldığında insana tatlı anılar gibi görünebilir. Ama olayın içinde bulunan benim için ve olayın aktüalitesi esnasındaki durumun vahametini anlamak gerekiyor: bir çocuk, birdenbire, bilmediği bir nedenle, annesinden kopartılıyor ve sonunu bilmediği bir maceranın içine düşürülüyor. Trenin, o vıcık vıcık kalabalığı, koridorların üst üste yığılmış insanları, gerçek bir kıyamet ve Dante’nin anlattığı cehennem sahneleri ve sen her an, böyle bir sahnenin içindesin! Nereye gittiğini –gerçi gittiğin yerin İstanbul olduğu sana söylenmiştir, ama İstanbul ne– bilmiyorsun; yuvadan kopartılmış, kendini umarsız, yalnız, terkedilmiş hisseden minicik bir insan yavrusu! Onu, bu kocaman dünyada avutabilecek bir şey olabilir mi? Elbette, her şeye rağmen, o çocuk için, her şey dikkat çekicidir. Trenin ahenkli sesi, üç defa vuran kampana, firaklı tren düdükleri, ormanın veya içinden geçilen bozkırın manzaraları, her şey.. her şey, bu çocuk için dikkat çekici bir yeniliktir. Ama annemin geride kalmışlığı, kardeşlerden uzaklaşış, bu dikkat çekici şeyleri artık onlarla paylaşamıyor oluş, bunun getirdiği burukluk; “Allah’ım, başıma gelenlerin en kötüsü bunlar olamaz; acaba daha neler göreceğim!” duygusu; bu yolculuğu gitgide daha çekilmez, daha bitmez, daha isli, daha kurumlu (kömürlü, kara trene işaret) bir hale getiriyor. Bu yolculuğun elbet güzel yanları var olmuş olabilir. Ama onun silinmezliğini, bu yolculuğun

dönüşünün hemen hemen hiç hatırlanmamış olmasıyla açıklayabilir miyim? Evet, bu yolculuğun ikinci parçası olan İstanbul'dan Maraş'a dönüş kısmı, hafızamda hiçbir yer işgal etmiyor. Acaba neden?

Bugün, bu yaşımda bile, herhangi bir yolculuğa çıkarken, derinden derine hissettiğim tedirginlikte, bu ilk uzun, külfetli yolculuğun payı olabileceğini ciddi biçimde düşünmekten kendimi alamıyorum.

Her yolculuk bana, sonu bilinmez bir serüven gibi görünüyor. Onun güzelliklerini, öğreticiliğini bilmiyor değilim; onun, bu nesnel yararlarını da inkâr etmiyorum. Sadece yolculuğun, benim kafamda ve duygusal yaşantımda aldığı yerin, her şeye rağmen biraz ürkütücü ve tedirginlik verici bir yanının var olduğunu vurgulamak istiyorum. Buna rağmen, hiçbir olumsuz faktör, yolculuk gerçeğini hayatımızdan söküp atamıyor. Her an, içimizdeki "bu azgın davet"le birlikte ve bir arada yaşayıp gidiyoruz.

Bisiklet dersleri

Bisikletin üzerinde sallanan 26 liralık etiketi görünce, ikiz kardeşim Alaeddin'le ben, aynı anda, hayret ve dehşetten gözlerimiz fal taşı gibi açılmış, elimizde olmadan, ıslık gibi keskin bir nefes saldık. Bu fiyat çok pahalıydı. Bizimkilerin gücü yetmezdi. Bunu, daha onlara sormadan biliyorduk.

Gördüğümüz bisiklet, bu tür öteberi satan mağazanın önüne yığılmış eşyanın arasında, mağazanın önündeki güneşliğin demirine asılmıştı. 26 liralık etiket de, bu üç tekerlekli bisikletin gidonuna bağlanmış, rüzgârda hafif hafif sallanıyordu.

Bu bisikleti ilk kez gördüğümüzde, ikimizin gene aynı anda dikkatimizi çekmiş, birbirimize göstermiştik. Böyle bir bisiklete sahip olmayı çok istiyorduk. Güneşliğin demirine bağlanmış olan bisiklet, tepede sallanıp duruyor, biz ikimiz de, başımızı kaldırmış, mesafeli bir duruştan onu inceliyorduk. Bu bisikletin satıldığı mağaza aslında yolumuzun üzerinde değildi. Hükümet meydanına bakan mağazalardan birisiydi. Onu görmek istediğimiz zaman özel olarak oraya kadar gitmemiz gerekiyordu.

Biz, Maraş'ta bisikletin yabancısıydık. Maraş, Ahır Dağı'nın eteklerine kurulmuş bir kent olduğundan, inişli yokuşlu bir arazisi vardı. Bu yüzden, bisiklet kullanmaya elverişli değildi. Çocuklar, bisiklet yerine tahtadan arabalar yaparlar veya yaptırırlar, bu arabalara binerek onları yokuş aşağı salarlardı. Maraş çocuklarının kullandığı bu arabaları başka hiçbir yerde görmedim. Onların dümeni de vardı ve arabayı kullanan çocuk, yolculuğunun sonuna kadar arabasına istediği gibi komuta edebilirdi.

Şimdi biz Malatya'daydık. Buraya geleli henüz birkaç hafta ya olmuş, ya olmamıştı. Biz Maraş'ta bisikletin ne olduğunu bilmezken, burada, Malatya'da bisiklet yalnız çocukların oyun ve eğlence aracı olarak değil, aynı zamanda büyüklerin taşıma aracı olarak da günlük kullanım içinde yer alıyordu. Malatya'nın arazisi düzdü. Bu yüzden de bisikletin yaygın bir kullanımı vardı.

Gözümüze kestirdiğimiz bisiklet doğal olarak üç tekerlekliydi. Niçin “doğal olarak”? Çünkü iki tekerlekli bisiklete binmek o sırada bizim için hayal bile edilemezdi. Maraş'ta bisiklete yabancı olduğumuzu söylüyorum, ama bisiklete “cin atı” denildiğini elbette biliyorduk. İki tekerlekli bisiklete binebilmek kim bilir ne gibi yetenekler gerektiriyor, ona alışabilmek için

kim bilir ne kadar uğraşmak istiyordu? Öyle bir şeyin boş hayaliyle oyalanmaktansa, üç tekerlekli bisikletin kolaylığından yararlanmak kuşkusuz daha akıllıcaydı.

Babam, boş vakitlerinde, kentin orta yerindeki ve hükümet binasının karşısına düşen mıntıkada yer alan çay bahçesine oturmaya gittiğinde, biz ikizleri de çoğu kez yanına alır, birlikte götürürdü. Göz diktiğimiz bisikletin bulunduğu mağaza, İstasyon Caddesi üzerinde bulunan evimizle bu çay bahçesinin bulunduğu yerin arasındaydı. Hükümet meydanına yakın yerdeki o pasajın ön cephesindeydi. Dolayısıyla eve gidip gelirken o mağazanın önünden geçiyorduk. Ama bisikleti babama göstermeye uzun bir süre cesaret edemedik. Onun satın alınabileceğine hiç ihtimal vermiyorduk.

Böyleyken, bir gün, her nasılsa, babam o mağazanın önünde bir arkadaşıyla karşılaştı ve onunla ayaküstü biraz konuşmak zorunda kaldı. Onlar konuşmalarını bitirdiklerinde, her nasılsa, o bisiklete çok yakın bir yerde duruyorduk. Alaeddin’le ben, sanırım gene aynı anda babama:

– Baba, bak, üç tekerlekli bisiklet, diye elimizle bisikleti işaret ettik.

Babam, durumu ânında kavradı. O bisikleti kendisine seyretsin diye göstermiyorduk elbette. Bize, o bisikleti beğenip beğenmediğimizle ilgili bir şeyler sordu. Sonra, evimiz cadde üstünde olduğu için caddede bisiklete binmenin tehlikelerinden bahsetti. Biz de, bu bisikletle zaten caddede dolaşılamayacağını, bu bisiklete ancak yaya kaldırımda binilebileceğini anlatmaya çalıştık. Babam, muzip bir insandı da. Bize: “Bu bisiklete binmeden önce üç defa destur diyeceksiniz” diye bir uyarıda bulundu. Biz, fırsatı kaçırmamak için bu uyarıyı ciddiye aldığımızı göstermek istedik ve: “Elbette üç defa destur demek lazım” dedik. Böylece o bisiklet satın alındı, hem de umduğumuzdan çok daha kolay biçimde, hatta beklemediğimiz kadar kolaylıkla...

Okullar açılıncaya kadar o bisiklet bizi idare etti. Bisiklete, ya evin küçücük holünde, ya da evin hemen önündeki kaldırımda biniyorduk. Üç tekerlekli de olsa, onunla epey manevra yapmasını öğrenmiştik.

Fakat okullar açıldığında, bizi, yeni bir bisiklet serüveni bekliyordu. Okul yolu üstünde, kiralık bisiklet veren bir yer vardı. Çocuklar, oradan bisiklet kiralayıp dolaşırlardı. Bizim gibi iki tekerlekli bisiklete binmesini bilmeyen başkalarının da olduğunu orada öğrendik. Bu bizi de cesaretlendirdi. Kaldı ki, çocuklar, bisiklete binmeyi öğretme konusunda birbirlerine canla başla yardımcı oluyorlardı. Böylece, o dükkandan bisiklet

kiralayarak ilk kez, arkadaşlarımızın da yardımıyla, iki tekerlekli bisiklete binme derslerimize başlamış olduk.

Bu işi, uzunca bir süre evden gizli tuttuk. Çünkü bizim cadde üzerinde bisiklete binmemize razı olmayacaklarını düşünüyorduk. Binmesini iyice öğrendikten sonra nasıl olsa evimizin önüne kadar gidecektik, onlar da bizi böylece görmüş olacaktı.

Bu bisikletlerin kira bedeli saati 60 kuruştan ibaretti. Yani dakikası 1 kuruş. Kimi zaman beş dakikalığına bile biniyorduk. Okula giderken veya okul dönüşünde, çoğu kez, beş on dakikamızı bisiklete binerek geçirirdik. Aramızda çok usta biniciler vardı. Onların anlattığı binme tekniklerine kulak verirdik. Biz acemilerin nizamî biçimde binmesi öneriliyordu. Usta biniciler, istedikleri gibi binebilirdi. Onlar, isterlerse oturmadan, sürekli ayakta durarak pedal çevirebilirlerdi. Pedal çevirirken, sağ ayağını pedala basıyorsa, bütün vücuduyla sağ yanına, sol pedala basıyorsa aynı biçimde sol yana eğilerek pedalları çevirebilirlerdi. Oysa böyle bir şey, acemi biniciye asla salık verilmezdi. Çünkü acemi, bu durumda dengesini korumayı başaramazdı. Usta biniciler, daha başka oyunları da serbestçe deniyorlardı. Meselâ çok usta olanlar, gidonu elleriyle tutmak yerine, onu ayaklarıyla yönetebiliyorlardı. Veya bisiklete tam binmeden önce, sol veya sağ ayağından birini pedal üstünde tutarak bir süre öylece yol alıyorlar ve keyifleri gelince bisiklet üzerine nizamî biçimde oturuyorlardı. Bütün bunlar, acemiler için son kerte sakıncalı denemeler sayılıyordu. Denemek isteyenler, bir yerlere çarparak veya düşüp bisikletin altında kalarak veya paçalarını pedal zincirlerine kaptırarak ağır bedeller ödemek zorunda kalıyordu. Ama bilinmeli ki, her aceminin ufkunda, bir gün, hem de en kısa zamanda, bu denemeleri gerçekleştirme hayali yatıyordu.

Şimdi, işin püf noktasına gelmiş bulunuyoruz. O sıralarda, yüzme öğrenmeye başladığımızda da, geçireceğimiz, hayatî önemdeki deneyimimiz şuydu: eğer bir şeyi tam anlamıyla öğrenmek istiyorsan, gündüz öğrendiklerini, öğrenmen gerekip de öğrenmeye henüz fırsat bulamadığın şeyleri, yattığın zaman hayalinde tekrarla ve öğrenmek istediğin şeyleri hayalinde canlandır!

İşte ben, o sıralarda, hayalimde bisiklete biniyordum.

Hayalimde bindiğim bisiklet üzerinde, istediğim akrobatik numaraları gerçekleştiriyordum. Hayallerimden biri şuydu (siz buna istediğiniz kadar çocukça deyiniz, ben de zaten aksini iddia etmiyorum ve zaten bir çocukluk hayali olduğunu söylüyorum, evet), bisiklet üzerinde şöyle bir hayali

gerçekleştirmek istiyordum: bisiklete öyle ustaca bindiğimi farz ediyordum ki, iki elimi bırakmış, kalabalık caddede seyrederken, bir yandan da, elimdeki küçük aynaya bakarak saçlarımı tarıyorum! Gidona elimi sürmeksizin, sadece başımı eğdiğim yöne doğru bisiklete yön veriyorum; yani bisikleti sadece irademle yönetiyorum, daha doğrusu ona irademle hükmediyorum. Bisikletin hızını bile irademle ayarlayabiliyorum. Yavaşla dersem bisiklet yavaşlıyor, hızlan dersem hızlanıyor!

Bu, benim hayatımda kazandığım en önemli, hatta belki en işe yarar deneyimlerimden birisi olmuştur. Daha sonraki yıllarımda, dama öğrendiğim zaman da, hayalimde çeşitli dama oyunları gerçekleştirdim.

Ne kadar ilgi çekici, değil mi? Eğer herhangi bir figürü, bir davranışı hayalimde gerçekleştirmeyi başarabilmişsem, onu uygulamada başarmakta da güçlükle karşılaşmıyordum. Hayalimde gerçekleştirmeyi başaramadığım şeyleri uygulamada da başaramıyordum. Bunun hatırımda kalan tek istisnası, hareket halindeki bisiklet üzerinde saç tarama hayalim olmuştur. Bu figürü hayalimde gerçekleştirmeyi başardığım halde, onu uygulamaya aktarmayı göze alamadım! Cesaret edebilsem, belki onu da gerçekleştirirdim.

Bu deneyimimi, sonraları, başka düzlemlerde, başka konularda, başkalarına da aktarma fırsatım oldu. Meselâ berber çıraklığına başlamış 10 yaşlarındaki bir çocuğa, ustasının makas ve ustura tutuşuna dikkat ettikten sonra, hayalinde saç ve sakal tıraşı yapmasını tavsiye etmiştim. Daha sonra o çocukla karşılaştığımda bu tavsiyemi yerine getirip getirmediğini sordum. Sonuç: olağanüstü! Bunu denemiş, kısa sürede, yaşından daha erken bir çağda, eline ustura ve makas alabilmişti!

Böylece, kısa zamanda, kendimize ait bir bisikletimiz olmamasına rağmen, diyebilirim ki, kendi çapımızda bir bisiklet virtüözü olmuştuk. Bunda, babamın da yardımını belirtelim. Tatillerde, artık, bu defa Kışla Caddesi üzerindeki bir başka bisikletçiden bisiklet kiralıyor, parkta, kardeşimle, bisiklet turları atıyorduk. Park, ne de olsa tenha olduğundan, orada istediğimiz numaraları gerçekleştirebiliyorduk. Farklı yerlerde öğrendiğimiz, farklı figürleri de birbirimize aktarıyorduk. Bunlardan birisi, meselâ, bisiklete ters binip (Nasrettin hoca merhumun, eşeğine ters binişi gibi), öyle sürmemizdi.

Bütün bu bisiklet derslerimizden arta kalan öz belki de şöyle dile getirilebilir: bisiklete hâkim olamadığın zaman, o sana hâkim oluyor! Sen onun üstüne binmeyi beceremezsen, o seni altına alıyor; düşüyorsun, paçanı

kaptırıyorsun, benzeri şeyler... İki tekerlekli bisikleti sürmediğin zaman üzerine binemiyorsun, üzerine bineceksen onu sürmek zorunda kalıyorsun; sürmediğin zaman düşüyorsun.

Böylece, adı bisiklet de olsa, üç tekerlekli bisikletin, gerçekte (teknik anlamda) bisiklet olmadığını kendiliğinden anlıyorsun. Çünkü artık, gerçek bisikletin risk faktörü taşıdığını öğrenmiş bulunuyorsun. Bu riski üstlenebildiğin takdirde bisiklete binmenin üstesinden gelebiliyorsun. Üç tekerlekli bisiklete bisiklet değil diyorsan, bununla üç tekerlekli bisiklete binmenin herhangi bir riski üstlenme anlamını taşımadığını ifade etmiş oluyorsun. Risk üstlenmiyorsun, çünkü üç tekerlekli bisiklete sürmediğin zaman da binmek mümkün oluyor. Oysa gerçek bisikletin, sürülmemeye tahammülü olmuyor. Ona bineceksen, onu sürmek zorundasın. Ona, sürmeden binmek mümkün olmuyor. Gerçek bisiklet, kendisine "avara kasnak" muamelesi yapılmasını reddediyor.

Tıpkı hayat gibi; yaşadığımız hayatımız gibi: Onu yaşayacaksak, onun dinamiklerini sürekli hareketli tutmak zorundayız. Hareketten alıkoyduğumuz anda, hayatımız da, sürülmeyen bir bisiklet gibi düşüp kalıyor.

Çocuklar, oyuncaklar,

tarih ve kıskançlık

Resim defterime özene bezene yaptığım ilk manzara resminde bir tuhaflık olduğunu görüyordum ama bu tuhaflığın neden ileri geldiğini çözemiyordum. Bir manzara resmi çizmiştim. Öğretmenimiz, evimizin balkonundan veya dışarıyı görebilecek bir yerinden, gördüğümüz şeyleri defterimize geçirmemizi istemişti. Ben, karşımda evler görüyordum, evlerin arasında ağaçlar görüyordum, ağaçların sokağımızın kenarına dizilmiş olduğunu, ağaçların altından da zaman zaman insanların yürüyüp gittiğini görüyordum. Bütün bunları defterime geçirmiştim. İşte sokağın sol yanında beş tane ev vardı ve ben o evleri defterime işlemiştim. İşte sokağın sağ yanında da arka arkaya dizilmiş sekiz on ev vardı; gerçi bu evlerin bir kısmı benim bulunduğum yerden seçilmiyordu, ama ben, onların var olduğunu biliyordum ve onları, bildiğim gibi, eksiksiz biçimde defterime geçirmiştim. İşte şu yürüyen adam da resmimde yer alıyordu. Üstelik başındaki şapkayı bile ihmal etmemiş, adamın başına konduruvermiştim. Dahası da var: ben, bana yakın duran evlerden birinin içini bile resmime yansıtmıştım. Bu kadar eksiksiz bir resim çizdiğime kani olmakla birlikte, çizdiğim resimde gene de bir tuhaflık vardı. Bunu bana kimsenin söylemesi gerekmiyordu, ben kendim o tuhaflığı görüyor, fakat neden ileri geldiğini çıkartamıyordum. Adamın başına kondurduğum şapka –bir fötr şapkaydı bu– giyilmemiş de, tutturulmuş gibi duruyordu: elbette, çünkü adamın tepesinin yuvarlağının tam limitine tutturulmuştu bu şapka, sanki birbirine teğet geçen iki daire gibi. Fakat bunun böyle olduğunu çok sonra anlayacaktım. O tarihte, art arda sıraladığım, sokağın bir yanındaki beş evle, öbür yanındaki sekiz on evin nasıl olup da kendi yerlerinde, olması gereken yerlerinde bulunmadığını bir türlü çıkartamıyordum. Hepsinin bacası, penceresi, kapısı, duvarı vardı, fakat bütün bunların var olmasına rağmen çizdiğim resim, gördüğüm manzara ile uyuşmuyordu.

Çizdiğim bu resmin gördüğüm manzara ile niçin uyuşmadığını sonradan “perspektif” kavramını öğrendiğimde anlayacaktım. Çizdiğim resimde perspektif kuralına uyulmayınca, ben, görmediğim kısımları da görüyormuşum gibi resmime geçirmiştim. Gördüğüm veya bana göründüğü gibi değil, fakat “olması gerektiği” gibi çizmeye çalışmıştım. Mesela öndeki evin arkasında yer alan evin pencereleri, resmi çizenin bulunduğu

konumdan görünmüyordu. Ama resmi çizen, yani ben, o evin, o yüzünde pencere olduğunu biliyordum ve o pencereyi resmime geçirmekte sakınca görmemiştim.

Sonradan anlayacaktım ki, çocuk resimlerinde ortaya çıkan bu perspektifsizlik, çocuğun kafasındaki başka alanlarda da var. Örneğin çocuğun ayrıca dikkati çekilmemişse, bir olayın başka bir olaydan önce mi, sonra mı vuku bulduğu çocuk için anlam taşımıyor. Çocuk, dahası, gördüğü rüya ile gerçeği bile birbirinden ayırmamakta bir sakınca görmüyor. Bütün bunlar, çocuğun kafasında dağınık bilgiler halinde yer alıyor. Rakamların sırası onun için önem taşımıyor. O, öğrendiği rakamları gelişigüzel birbirinin arkasından getirebilir. Harfler de öyle.. onların da sırası önem taşımıyor. Okulda, bunları düzenli biçimde ve bir dizgeye göre öğrenmeden önce, onlar ne idüğü belli olmayan seslerdir. Henüz onların hiçbiri bir anlam kazanmamıştır. Rakamlar üç, yedi beş, bir, sekiz olarak adları bilinen ve fakat neye tekabül ettiği belirsiz kalan bir takım "kelimelerdir." O, bunları işitmiştir ama anlamı şimdilik meçhuldür.

"Anne", "baba", "dayı", "teyze" kelimeleri ve benzerleri elbette bilinmektedir. Fakat bu kelimeler henüz kavram halinde bilinmezler, bu kelimeler o kişinin veya kişilerin adı olarak bilinirler. Yani dayı henüz annenin erkek kardeşi olarak kavramlaşmamıştır; sadece aile içinde "dayı" diye çağırılan bir kişinin adı olarak somutlaşmıştır. Veya bazı adamlar "dayı" diye çağırılmaktadır. Bu bilgiler bir dizgeye bağlı olmadan, dağınık biçimde bilinirler. Ve mutlaka somut bir gerçekliğe tekabül ederler. Mesela çocuğun dayı diye çağırdığı kişi, zayıf, yüzünde ben olan, gözünün biri ötekinden küçük görünen, kahverengi elbiseli, kasketli birisiyse, onun için "dayı" denildiğinde tedai olunan kişilerin tümü aynı nitelikte kişilerdir. Çocuğu şaşkınlığa uğratan ilk deneylerinden birisi, başka bir çocuğun şişman, yüzünde beni olmayan, iki gözü eşit büyüklükte görünen, siyah elbiseli dayısını görmekle yaşanır. O, birdenbire, "dayı" kelimesiyle çağrılan kişilerin hiç de aynı nitelikte olmayabileceğini öğrenmiş olmakla şaşırır. Ve annesine sorar: "Anne, Oktay'ın dayısının niçin bıyığı yok?" Annenin bu soruya verebileceği net bir cevabı yoktur, çünkü çocuğun merak ettiği soruyu anlamamıştır. Anne, çocuğun anlamsız bir soru yönelttiğini veya saçmaladığını sanır ve başından savmak için mesela: "Bazı dayılar bıyıksız olur" kabilinden bir cevap vermekle yetinmek ister. Fakat bu cevap çocuğun kafasında büyümeye başlar: ne demek bazı dayılar? Demek başka dayılar da mı var? Acaba başka teyzeler de olur mu?

Çocuk, hatırlayabildiği ilk misafirlikte, gene kendi evlerindekiyle aynı adı taşıyan yemeklerin başka tatlarda olabileceğini görüp öğrenir ve gene şaşırır. Demek bu çorba daha ekşi veya daha tuzlu olabiliyormuş: “Anne, bu çorba niçin ekşi?” Anne gene anlamamıştır. Çocuğun terbiyesizlik ettiğini düşünür: “Sus, öyle konuşma, ayıp!” “Ama anne...” “Sus dedim sana...” Çocuk çaresiz susar. Fakat çocuk, burada gördüğü her şeyi kendi bildikleriyle karşılaştırmaktadır ve durmadan sorular üretmektedir: “Aa, anne, bunların duvarında saat yok.” “Anne, bunların sehpası ne kadar küçük?” “Anne, gördün mü, kapının tokmağı ne kadar kocaman?” Anne, maalesef, çocuğun boşboğazlık ettiğini sanıp onu boyuna susturmaya çabalar. Fakat çocuk her ne pahasına olursa olsun, saf merakını gidermek ister: “Anne, bunların vestiyeri yoksa elbiselerini nereye asıyorlar?” Anne kızmaya başlar ve: “Eve gidince ben sana gösteririm” der. Fakat çocuk nerede hata yaptığını asla bilemeyecektir ve sorduğu soruya nasıl olup da böyle saçma bir cevap verilebileceği ona hep meçhul kalacaktır.

Ama onun kişisel tarihi böyle böyle oluşur.

Günün birinde, evin içinde, nerden hâsıl olduğu belirsiz yeni bir bebek peydahlanır. Artık ilgi kendisinin üstünde değildir, herkes, bu yeni gelenle meşguldür. Hele evin içinde birileri boş bulunup da ona yeni bir kardeş geldiğini ve artık onun “pabucunun dama atıldığını” söylemişse, bu, o çocuk için bir facia olacaktır. Bizim, dört veya beş yaşlarındaki kahramanımız, artık onbeş yıl birden büyümüş muamelesine tâbi tutulabilir ve kimse bunda bir sakınca görmez. Fakat o, bu yeni gelenle, nasıl olup da böyle birdenbire sınırlandırılabildiğine akıl erdiremez. Nasıl olup da, kendi üzerindeki sevgi ortadan kalkmışken(!), üstelik buna sebep bu yeni gelen olmuşken, kendisi bir de onu sevmeye zorlanabilmektedir? Artık yeni gelen kucaklardadır, annesi onu bağrına basmaktadır; kendisiyse ihmale uğramaktadır. Bütün bu kötülüklerin sebebi bu nerden hâsıl olduğu anlaşılmayan “mendebur”dur. Kahramanımız ondan nefret etmekte haksız mı sayılır? Düşünün ki, durup dururken birileri çıkıp sizin evinizi, arabanızı, bağınızı, bahçenizi elinizden aldı ve sizi üstelik oralardan sürüp çıkardı; devlete, mahkemeye iltica etmek istiyorsunuz, fakat oralardan da size: “Bu işler böyle olur, katlanmanız gerek; bırakın evinizden biraz da başkaları yararlansın” deniliyor. Ne yaparsınız? İsyan etmez misiniz? Çocukla büyüğün tepkileri arasında temelde çok mu büyük farklılıklar var acaba?

Ama işte çocuğun kişisel tarihi böyle böyle oluşuyor. O, daha hayatının ilk yıllarında, daha binbir çeşit bilgi onun minicik kafasında dağınık biçimde serpilmiş dururken, kimse onu anlamaya yanaşmazken, üstelik her sorusu “sus, sen anlamazsın” veya “terbiyesizlik yapma” uyarılarıyla cevapsız bırakılırken, o çocuğun içinde ne çeşit dramlar yaşandığını kim fark edebilir? Artık “kardeş” denilince cini tepesini çıkmasın da ne yapsın o?

Ama elbette her şey, her zaman böyle kötü akışmayabilir. Eğer büyük çocukta yeni gelenin üstünde, tıpkı annesi babası gibi “himaye etme” duygusu uyandırılabilirse, yeni gelene sahip çıkması gerektiği, onun duyguları incitilmeden ve kıskançlık uyandırılmadan elde edilebilirse, onun tarihi daha sağlıklı biçimde oluşur. Çocuk böylece paylaşmayı kendiliğinden öğrenir, nefret hissini belki hiç tatmadan sevmeye yönelir. “Yeni gelen” acaba ona teslim edilse ve onu koruması ondan istense hata mı olur? Bunu her ana baba, deneyerek öğrenecektir.

Şurası var ki, tıpkı harflerin, rakamların günün birinde sıraya konulması gerektiği; bir resimde perspektif denilen bir olgunun mevcut olduğu, buradan kalkarak insanın kendi kişisel hayatının da zaman içinde bir perspektife dayandığı ve kişisel tarihimizin bu perspektif içinde oluştuğu öğrenildiği gibi, oyuncakların, hatta elbiselerin paylaşılabileceği de öğrenilecektir. Bütün bunlar kimi çocuğa pahalıya mal olurken, kimileri daha ucuza atlatabilir.

Ben, şahsen, o dönemlerimi ucuz atlattığımı söyleyebilirim. Ucuz, fakat zengin çocukluk deneyimleriyle.. Çünkü ben ikiz kardeş sahibiydim ve doğuştan, hiçbir şeyi kıskanma ihtiyacı ortaya çıkmadan, üstelik paylaşarak yaşamasını öğrendim. Okula başladığımızda biz iki kardeş dayanışmayı kendiliğinden biliyorduk ve dayanışarak derse çalışabildiğimiz gibi, ders dışı etkinliklerimizde de dayanışmayı becerebiliyorduk. Zaman zaman tutuştuğumuz kavgalarımız bile bizim için kazanç oluyordu ve biz bunun böyle olduğunu ilerde daha iyi anlayabilecektik.

Bu yüzden, farklı yaştaki kardeşler ikizmişler gibi bir muameleye tâbi tutulabilse, onların kişisel tarihleri de daha sağlıklı biçimde oluşurmuş gibi geliyor bana.

Öteki günler gibi olmayan bir gün

Elbette öteki günler gibi bir gün olmayacaktı o gün. Çünkü meşakkatlerle geliyordu. Çünkü bekleniyordu. Her beklenen gibi, o da, sabırları kanırtarak bekleniyordu. Her hesaba vuruluşunda, önümüzde, daha sayısız günlerin olduğu ortaya çıkıyordu. Gerçi büyüklerimiz, o günü daha önce defalarca yaşamış büyüklerimiz, bu yaşamışlığın verdiği tecrübeyle konuşuyorlar ve etrafa teselli vermeye çalışıyorlardı. Zor olan ilk onbeş gündür, diyorlardı; ondan sonrası çorap söküğü gibi gelir, diyorlardı. İşte ilk onbeş gün geçmişti. Demek ki, geriye bir onbeş gün daha kalmıştı. Sonra bu onbeş gün ondörde, onüçe, onikiye.. inecekti. Fakat biz orada, o kızgın güneşin erik ağacımızın yaprakları arasında meydana getirdiği rutubetli sıcaklıkta, kendi aramızdaki konuşmalarımız kadar kolay geçmeyeceğini hissediyorduk bu onbeş günlerin ve oniki günlerin.. sabırsızlanıyorduk ve ne yapsak, zamanı, bir gün bile öne almayı beceremiyorduk. Dışımızdaki bir güç, bizi, biz çocukları tümüyle aciz bırakmıştı ve de bırakıyordu. Birisi diyordu ki, örneğin, şimdi şu günleri benim elime verseler, o günleri bir arabanın tekerleğinin üzerine art arda sıralasalar, bana da deseler ki, işte bunu böylece çevireceksin.. Böyle bir hayal kuruyor ve diyordu ki: “Vallaha, ben bu tekeri öyle bir çeviririm ki, bir vuruşta, en az üç tur attırırım.”

Fakat bizleri acze de düşürse, o kendi tembelliğinden taviz vermeye yanaşmasa da, o hantal ve hımbıl salınışıyla da olsa, günler birer birer geçiyordu. Bu arada elbette yeni giysilerin verdiği heyecan yatışma nedir bilmiyordu. Belki en çok, o yeni giysilere ulaşabilmenin verdiği heyecan ve sabırsızlıkla başa çıkmak kolay olmuyordu. Acaba niçin bu kadar dayanılmaz isteklerle kıvranıyorduk? Yeni bir giysi acaba hayatımızı nasıl değiştirecekti? Belki doğrudan böyle bir değişikliğin vuku bulacağını düşünmüyorduk, ama bilinçaltından, yeni bir giysinin bizi yeni bir kişiliğe ulaştıracağını, bize yeni bir kişilik vereceğini düşünüyor olmalıydık. Yalnızca dış görüntümüz değişmiş olmayacak, fakat biz kendimiz, kişiliğimiz tümüyle değişmiş olacaktı. Acaba nasıl birisi haline gelecektik? Meraktan çatlıyorduk.

Nihayet önde babalarımız, arkalarında çocukları, o farklı günün sabahına ulaşmış olanlarımız, her zaman gittiğimiz mahallenin camisine değil, uzaktaki birine, ulu camiye doğru, sıra sıra yürüyorduk. Ne kadar

çarpıcı bir namazdı o! Buna rağmen, hocalar ne kadar uzun konuşuyorlar ve biz çocukları anlamaktan uzak duruyorlardı! Ama kanırtarak da olsa, o da geçiyordu. İnsanlar birbirinin hatırını sormak için ne kadar da oyalanırlarmış! Bir "bayramınız mübarek olsun!" demek için ne çok zaman gerekliymiş! Ama onlar da geçiyordu ve nihayet evlere dönülüyordu.

Kahvaltı yapmak nerdeyse yadırganır olmuştu. Her ne kadar biz çocuklar için kahvaltı sofrası hazırlanıyor olsa da, bu sofralarda o alışık olduğumuz tadı bulamıyorduk. Büyüklerin katılmadığı kahvaltı sofraları bizi öksüzleştiriyor, yetimleştiriyordu.

Ama hiçbiri önemli değildi bunların, çabucak geçilmeliydi. Geçiliyordu. Artık o müthiş ânın içindeydik: yeni elbiselerimiz üzerimizde duruyordu. Az önce ziyaretinden geldiğimiz kabristan bile gözümüze değişik görünmeye başlamıştı. Orada da ölüm değil hayat vardı. Her şey yaşıyordu. İnsanlar birbirine temas ediyordu. Kimi zaman bizi koynuna alıp uyutan annemizin tenini belki ilk kez hissediyorduk: üzerimizdeki bayramlık elbiselerle öpmek için uzandığımız, minicik avuçlarımızla onun ellerine dokunduğumuz an, belki de, bir bayram sabahında, bilmeden bu dokunuşu beklemekte olduğumuzu düşünmeye başlıyor, Müslümanların bayramlarının esenlik ve barış ve bağış getirdiğini bu dokunuşlarla oluştuğunu, büyük küçük herkesin, hepimizin, belki de bu dokunuş anını beklemekte olduğumuzu alttan alta hissetmeye çalışıyorduk.

Tatil

Bizim çocukluğumuzun ilkokul okuma kitaplarının birinde “Doğan Tatili Nasıl Geçirdi” başlıklı bir parça vardı. Doğan, bir yaz tatiline o kadar çok şey sığdırmıştı ki, bizim için ona gıpta etmemek elde değildi. Doğan, dolu dolu geçen bir yaz mevsimi yaşamıştı. Denizlere gitmiş, kentler dolaşmış, aklımıza hayalimize sığdıramadığımız çeşit çeşit işlerle vaktini değerlendirmişti.

Gerçi bizim kendi gerçek vakitlerimiz Doğan’ın geçirdiği yaz tatilinden daha az dolu ve daha az anlamlı değildi. Ne kadar uzun yaz mevsimleriydi onlar! İlkokulun birinci sınıfından ikiye geçtiğim yılın yaz tatilini, o yazın ne kadar bitmez tükenmez bir uzunlukta olduğunu unutabilir miyim? Çünkü okulun açılmasını sabırsızlıkla bekliyordum. Çünkü kendi kabulüme göre bir insanın hayatı ancak okula devam etmekle anlam kazanırdı. Belki bunları bu kelimelerle düşünmüyordum, ama okula gitmenin keyfini ve anlamını bilincimde yaşıyordum.

Bizim evimizde yaşanan tatiller hiçbir zaman şimdiki tatil anlayışıyla bir uzlaşma taşımadı. Bizim tatillerimiz, hiçbir zaman çalışma günlerinin dışında kalan meşgalelerle dolmadı. Hele de şu içinde yaşadığımız dönemin “profesyonel” tatil anlayışına biz, evcek hiçbir zaman yakın olamadık.

Ne sınıfımızı geçtik diye ödüllere gark edildik, ne kendimiz bir biçimde ödüllendirilmeyi aklımızdan geçirdik: bizim hayatımızda böyle bir kavram yer almadı. O yılların yaz tatillerinde, yaptığımız biricik “iş”, yaşadığımız kentten, ana ocağımız olan komşu kente ziyarete gitmek olmuştur. Bu ziyaretler de aslında tatilin keyfini çıkartmak gibi bir düşünceye dayanmazdı; bu ziyaret, hayatımızın görevlerinden birini yerine getirme sadedinde ifa edilirdi.

Tatil, bir çalışmaya ara vermek anlamına geliyorsa, hayır, biz bu anlamda hiç tatil yaşamadık. Böyle olunca, okulların açılmasından hemen sonra, öğretmenimizin tahrir dersinde “tatili nasıl geçirdiniz” konusunda verdiği ödevde, ben kendi payıma bocalar, kafamdan, ilgi çekici şeyler aramaya çabalar, bir türlü yazacak şey bulamaz, bunalırdım. Sonunda da, her çocuğun başından geçebilecek ufak tefek kazaları, ufak tefek talihsizlikleri bir dram üslûbuna büründürerek abartmaya çabalardım.

Tatil fikri, bana şimdi de, çalışmaya değil, fakat hayata ara verme gibi geliyor. Evin içinde buzdolabı sesinin, denizde dalgaların feryadının, dağ

başlarında rüzgârın uğultusunun ormanda kuşların cıvıltısının birdenbire kesildiğini hissettiğimiz anlar vardır. Yaz ortalarında, ağustosböceklerinin çılgınca bağrışırlarken, bu çılgın çığlıklara her nasılsa, bir anda, birdenbire ara verildiği olur. Bu, bir melodinin yapısında yer alan ve o melodinin belli bir anlamda notası mesabesinde olan "es" gibi bir şey değildir. Siz, o "es"ten sonra gelecek bir nağmenin olduğunu bilir ve onu beklersiniz. Fakat ağustosböceklerinin ötüşlerine hep birden ara vermeleri böyle değildir: bu sessizliği, belki de sizin vehminiz icat etmiş olabilir. Bu vehim sessizliğinin arkasından hiçbir şey beklenmez: insanın kulakları çınlamaya başlar ve sanki az önce işitilen sesler bu kulak çınlamasından başka bir şey değildir. Ama aynı anda, bir an önceki kuşların cıvıltısını, ormanın uğultusunu, dalgaların homurtusunu, ağustosböceklerinin çığlıklarını işitmeye başladığınızda, hayatın gerçek sesinin kesintisiz devam etmekte olduğunu fark edersiniz.

Benim tatillerim, çalışma konumun başka bir alana kaydırılması niteliğini taşıdığı için, çığlıkların kesilmesinden sonra ortaya çıkan kulak çınlamalarına benziyor. Fakat o, geçici bir andır. O anın içinden, hayatın, ağustosböceklerinin ve ormanların uğultusunun gerçek sesleri yeniden işitilmeye başlayacak ve biz, hayatın kesintisiz biçimde devam etmekte olduğunu bir kez daha ve yeniden fark edeceğiz.

Baloncu

Evden çıkmış, her zamanki yolumdan kent merkezine yürüyordum. Kafamda tasarılar, dilimde cümlelerim vardı. Bilmem, herkeste olur mu, bende çoğu kez oluyor: içi doldurulmamış cümlelerle kendi kendime konuşuyorum. İçi doldurulmamış cümlenin anlamı nedir diye sorabilirsiniz. Bu cümlelerin biçimler halinde kafamda oluştuğunu söyleyebilirim. Bu cümlelerin içi boş olmakla birlikte, o cümlelerin her birinin bana ima ettiği bir (kimi zaman birden fazla) anlam içerdiğini de söylemeliyim. Onların anlamı, benim o sırada zihnimi dolduran meseleler oluyor. O anda bana ne düşünüyorsun diye sorulsa, belki de şuna benzer sesler çıkartabilir ve derim ki: "Jibile-gaba-bahiyya!" Peki, bu "kelimenin" ya da "cümlenin" anlamı ne? Ondan da önce bu sözler (sözler mi?) hangi dilden? Bu sözler, dünyada bilinen hiçbir dilden değildir. Ve bu sözlerin nesnel olarak başkalarına aktarılabilecek hiçbir anlamı yoktur.

Söylediklerime kimsenin inanmayacağını biliyorum. Çünkü kendi kendine "Jibile-gaba-bahiyya" diye mırıldanan birinin mutlaka gizlediği bir derdi ve anlatmak istediği bir meramı olmalıdır diye tahmin edilebilir. Böylesine anlamlı sesler çıkartabilen birinin elbette saçmaladığı akla gelmez. Zaten ben de bu sesleri çıkartırken saçmalama niyeti taşımıyorum ve saçmaladığımı sanmıyorum. Fakat bu seslerin, o sesleri mırıldandığım esnada, içerdiği anlamı yalnızca ben biliyorum, fakat o bildiğim şeyi başkalarına aktarmakta güçlük çekiyorum. İmkânsızla çarpışıyorum (karşı karşıya geliyorum). Çünkü bu seslerin, başkalarına aktarılamasa bile mutlaka bir anlamı vardır ve ben o anlamın ne olduğunu biliyorum.

O anlam, henüz nebülöz halinde bulunmasına rağmen, içinde taşıdığı potansiyel bakımından kocaman bir ağaçtır, tamamlanmış bir evdir, tüketilmeye hazır bir fikirdir, herkesi içine alabilecek bir dünyanın elimize tutuşturduğu bir ipucudur.

Belki en iyisi bu durumu şöyle anlatmaktır: Veznin kendisi, yazılmamış olan şiirlerin "tuhaf" bir habercisidir. Vezni, aruz olarak düşünmemizde fayda var. O veznin, daha o şiir şairin zihninde oluşmamışken sahip olacağı ahenkten haber verdiğini kesinlikle ileri sürebiliriz. Ahenk her şey demek olmamakla birlikte, çok şey olduğu da kesindir. Çoğu kez henüz ifade edilmemiş anlam(lar) da o ahengin (yani o veznin, yani kalıbın=formun) içinde mevcuttur. Şair, şiirini söyledikçe o anlam başkalarınca da bilinir

hale (anlaşılır demiyorum, bilinir diyorum) gelecektir. Fakat şairin kendisi, şiirdeki o gizli anlamı, şiiri söylemeden önce de bilmektedir. Bundan kuşku duyulabilir mi? İşte benim mırıldandığım seslerin de, benim için, bu düzlemde, böyle bir anlamı vardı. Başkalarına aktarılabilir olmamakla birlikte, bir anlam.. burasını biliyorum.

Baloncunun sesini işte o sırada duydum. Kafamda "jibile-gaba-bahiyya" seslerinin oluşturduğu anlamların tümü eksiksiz mevcuttu. Bense o anlamı nasıl dışlaştıracağımı düşünüyordum. Çatlak ve gür bir ses:

– Baloncuu! Balonlaar! Diye haykırdı yakınlarımda.

Yüzü, buruşmuşluktan lime lime dökülüyordu. Öylesine yaşlı bir baloncuydu. Ben, tam onu geçmek üzereyken onun sesini duymuştum. Bir anda bu ses, bir ihtiyar balon satıcısına mı aitti, yoksa kendi kafamda ürettiğim bir anlamın "balon" sesi olarak dışa vurumu muydu, bunu kestirmeye çalışırken, aynı ses, bu kez, dünyalık bir tonda tekrarlandı:

– Yavrunuzu sevindirin! Balonlaaar!

İşte olanlar o anda oldu: İhtiyar baloncu, benim "jibile-gaba-bahiyya" seslerimin, dışardaki bir dünyadan "balon" diye cevabını veriyordu. Ne diyebilirdim? Bunu düşünmeye bile fırsat bulamadan, sesler, şimşek gibi oluşuverdi: "Dürülümbeh-deh-dere-lümbeh!" Evet, cevabım, kelimesi kelimesine böyleydi. Anlamların kafamda böylece tamamlandığını hissetmekle memnun ve mesrur bir biçimde gülümserken, beşuş çehremi ihtiyar balon satıcısına sunup ondan bir balon satın almak istediğimi söylemeyi tasarlıyor, bir yandan da cebimden para çıkartmaya çalışıyordum. Hayır, bir balon yetmezdi bana, baloncunun bütün balonlarını satın alıp mahallemizin çocuklarına dağıtmalıydım.

Fakat, amanın... O da ne?

Ben bütün bunları düşünürken, yapacağım şeyleri tasarlamaya çalışırken, ihtiyar baloncunun sesi nerdeyse bir mahalle öteden duyuluyor, fakat kendisi görünmüyordu. İçime bir bıçak gibi saplandı: yavrularımı sevindirmek için değil, fakat ihtiyar baloncuyu sevindirmek için balon satın almayı düşünürken baloncunun kendisini kaybetmiştim. Bunun acısı ve onmaz pişmanlığı içime lök gibi oturup kaldı. Yaşadığım başka pişmanlıklardan biri olarak içime saplandı. Olayın geçtiği sırada bile kendi kendime dövünüyor ve: "Keşke jibile-gaba-bahiyya olmayaydı, ama bu ihtiyar baloncuyu da böyle pisipisine kaçırmayaydım!" diye söyleniyordum. Hâlâ da söyleniyorum. Baloncuyu kaçırdığıma yanıyorum.

Mısırcı

İşyerime nispetle evimin konumu münasebetsiz bir yerde. Otobüse binemiyorum. Çünkü otobüs durağıyla evimin mesafesi, işyerine olan mesafenin nerdeyse yarısı. Otobüsten indikten sonra da bir o kadar yürümem gerektiği hesaba katılırsa, otobüse binmenin akıl kârı olmadığı anlaşılır. Bir de otobüsün itiş kakışı göz önüne alınırsa, otobüse binmek iyice saçmalaşıyor. Bereket, evim işyerine yürüyüş mesafesinde. Dolayısıyla ben de yürüyorum.

Evimle işyerim arası benim yürüyüşümle (orta karar bir hızla) yarım saat çekiyor. Ben bu yürüyüşü keyifli hale, dahası verimli hale getirebilmek için elimden geleni yapıyorum. Çoğu kez, yürüyüş esnasında kafamdaki tasarıları geliştirmeye çalışıyorum. Başarılı olduğumu söyleyemeyeceğim. Çünkü yürüyüş esnasında çoğu kez tasarılarımın ne olduğunu unutup çevremi seyre dalıyorum. Onlardan yeni ilhamlar devşirmeye çıkıyorum. İşyerime ulaştığımda, yolculuğun başında tasarladığım düşünceleri geliştirmeyi bütünüyle bir kenara bırakmış, fakat onun yerine başka projelerle baş başa kalmış olduğumu görüyorum. Masama oturur oturmaz bu yeni projelerimin ipuçlarını küçük not kâğıtlarıma dökmeyi aklımdan geçiriyorum. Yazık ki, çoğu kez ona fırsat bulamadığım da oluyor. Çünkü masama oturuncaya kadar ya onları unutmuş oluyorum veya beni bekleyen başka şeylerle karşılaşınca notları kâğıda geçirmeye fırsat bulamıyorum. Böylece nice güzel tasarıların havaya uçup gitmesiyle karşı karşıya geliyorum. Onların hiç olmazsa bir kısmı yazıya dönüştürülebilseydi, kim bilir ne kadar “değerli” metinler ortaya çıkardı!

Buna rağmen yürüyüşlerimden vazgeçmiyorum. Tasarılarım havaya uçup gitse de, o yürüyüşleri seviyorum. Kendimle baş başa kalmış olmanın tadını yaşıyorum. Kimi zaman tasarılar daha başlangıç halindeyken uçup gitmiş oluyor. Yolumun üstündeki dönerci veya manavın sergisi beni baştan çıkarmaya yetmiyor. Fakat akşam dönüşlerinde, yolumun üstündeki mısırcının patlattığı, bembeyaz, çıtır çıtır, mis kokulu cin mısırı, itiraf ederim ki, baştan çıkarıcı oluyor. Elimde çantam olduğu için, üstelik kendime: “Eşek kadar herif sokakta mısır yiyor” dedirtmemek için, nefsime baskı uygulayıp mısır satın almıyorum. Fakat en çok neyi canım istiyor, biliyor musunuz? Mısırcıyla ahbap olup şöyle ayaküstü, tezgahtaki taze patlamış mısırdan pişkince bir tavırla bir avuç alıp ağzıma atarken:

“Nasılsın Yaşar usta?” diye hal hatır sorup çene çalmak.. Bunu hep hatırımdan geçiririm, ama asla uygulayamam. Değil böyle bir şey yapmak, normal bir alışverişte bile, pazarlık yaparken yüzüm kızarır. Satıcı bana bir fiyat söyleyince, ona daha aşağı bir fiyat teklif etmek, bana, sanki satıcının sahtekâr olduğunu iddia etmek gibi gelir. İnsanları kandırmak için yüksek fiyat söylüyormuş da, ben daha düşük bir fiyat teklif ederek satıcının bu ahlaksız tavrını dengeliyormuşum gibi, karışık duygulara kapılırım ve yüzüm kızarır. Bu yüzden de bizim evin alış verişini hanım üstlenmiştir.

Ama bir gün yüzümü kızartıp mısırcının tezgâhından bir avuç mısır alsam ve ağzıma atsam, sonra da ağzımı şapırdatarak mısırcıya hal hatır sorsam, n’olur? Üstelik hayat pahalılığından söz açsam! Bunu söylerken ikinci kez elimi tezgâha uzatıp pişkin pişkin ağzıma bir avuç daha mısır doldursam ve: “Yavu Yaşar usta, dünya kötüye gidiyor be!” desem! Evet, acaba ne olur? Yaşar usta benim bu halimden memnun mu olur, yoksa gıcık mı kapar?

Bütün bunları aklımdan geçiririm. Fakat mısırcıya yaklaşırken ve onun önünden geçerken, benim asla böyle şeyleri düşünecek biri olmadığımı belli edecek bir pozla (acaba o pozum dışardan nasıl görünüyor?), o mis gibi patlamış mısır kokusunu içime çeke çeke uzaklaşıp giderim. O sırada benim kendimi böyle düşüncelere kaptırmış olduğumu kimse, hiç kimse bilemez ve anlayamaz!

Bu bahsettiğim mısırcı yeni peydahlandı. Öteki mısırcı başkasıydı. Üstelik bu cin mısırcısıyken, öteki haşlanmış mısır satıyordu. Hayatımda rastladığım en bilge mısırcı belki de oydu. Olay Tarsus’ta geçti. Yıllar önce. Birkaç arkadaş, Tarsus’tan transit geçerken ona rastlamış, birer mısır almış, üstüne tuz ektirmiş, ayaküstü yerken, sormuştum: “Günde böyle kaç külek haşlanmış mısır satıyorsun?” demiştim. Adam yüzüme bakmış bakmış: “Mısırdır, söylenmez” demişti. Bu “mısırdır söylenmez” sözü, uzun yıllar, benim için nice derin anlamları saklayan bir cümle, bir hikmet olarak kafamda çalkalanıp durmuştur. Mısır neydi ki, söylenemez olsundu? Ama mısırdı işte o ve söylenemeyecek, ifşa edilemeyecek bir sırrı vardı. Neydi o sır?

Zaman zaman bunu da düşünürüm. Bu hatırlamalar bana, kendi projelerimi unutturur. Neşeli mi desem, esrarengiz mi desem, hayaller üşüşür kafama. İşte o sırada dama oynama alışkanlığımdan ileri gelen bir başka oyuna başlarım. İnsanlar dama piyonu haline dönüşür ve ben onları birbirinin üstünden atlatarak damaya ulaşırım. Fakat artık kimin damaya

çıktığını, kimin saf dışı kaldığını ne onlar bilir, ne de ben bilebilirim. Tünel başlar. Ve ben eve ulaşıncaya kadar artık o tüneldeyimdir.

Düşünmek,

tuz ve salyangoz

Salyangozla tuz arasında nasıl bir ilişki kuracağımı düşünürken birden *düşünme*nin kendisi aklıma geldi ve buna bir de “düşünme” kelimesini ekledim. Bunu yapar yapmaz da işimi iyice karışıklaştırdığımı fark ettim. Ama dönüşsüz yola girmiş bulunuyordum. Kâğıt daktiloya yerleştirilmiş, sayfanın marjları ayarlanmış, bazı kelimeler kâğıda geçirilmişti. Bundan sonrası, bir savaşçının zırhını sırtından çıkarması denli zor bir işti. Devam edilmesi gerekiyordu. Tuz ve salyangoz arasında kuracağım ilişki soyut ve kuramsal nitelikli bir olgu değildi. Tersine, başımdan geçmiş ve sonradan beni pişmanlıklara sürüklemiş, vicdan azabı çekmeme yol açmış bir tecrübe idi. Başımdan geçen bu olayı anlatmak istiyordum. Ama onu neresinden, nasıl tutup anlatacağımı düşünürken, zihnim, her şeyi soyutlaştırmaya ve kendine göre derinleştirmeye meyilli olan zihnim, beni, beklemediğim yönlere sevk etti:

Öldürdüğüm salyangoz (evet, bir salyangoz öldürmüştüm ve zaten asıl onu anlatmak istiyordum), evet, o salyangoz niçin “o salyangoz”du da, başkası değildi? Bu sorunun zorluğunu fark etmenizi rica ediyorum. Şöyle düşünmeyin: o salyangoz herhangi bir salyangozdur ve ben nasıl olsa onlardan birini öldürecektim. Herhangi bir salyangozu öldürecek idiysem, öldürdüğüm salyangoz da herhangi bir salyangoz olarak kalacaktı. Böylece sorduğum soru, yani, o salyangozun, niçin öldürdüğüm salyangoz olduğu sorusu anlamını yitirecekti. Ama böyle düşünmek yanlıştır. Çünkü salyangozların vukuattan önceki durumlarıyla vukuattan sonraki durumları birbirinden ayrıdır. Vukuattan önce bütün salyangozlar herhangi bir salyangoz konumundayken, vukuattan sonra içlerinden biri o salyangoz konumuna geçiyor. İşte soru da bu noktada ortaya çıkıyor. Yüzlerce salyangozun arasından birisi “seçiliyor” (benim tarafımdan değil bu seçilme işlemi, o, kendiliğinden seçiliyor: daha doğrusu benim onu seçmem için şartlar oluşturuluyor) ve ben işte ancak o salyangozu öldürüyorum; başkasını değil!

Öldürme vakasından önce, bütün salyangozlar, herhangi bir salyangoz durumundayken, vukuattan sonra, biri, o salyangoz durumuna geçiyor. Yani biricikleşiyor ve ötekilerden ayrılıyor. Evet, işte, “o salyangoz”un o salyangoz olması hususunda benim önceden hiçbir kastım olmamasına

rağmen, niçin “o salyangoz” o salyangoz haline gelmişti. Russell’ın, binlerce yıl önce yaşmış bir filozofun adını vererek o kişinin, bizim bildiğimiz o kişi (o filozof) olmadığının anlaşılması halinde, bu açıklamanın bizim için nasıl bir anlam ve değer taşıyacağı hususunda dile getirdiği soru, sanıyorum benim şimdi üzerinde durduğum meseleden azıcık farklıdır. Russell’ın işaret ettiği nokta, o kişinin, gözümüzde “herhangi bir kişi” olması durumunu değiştirmiyor. Ama bu olay “bizim gözümüzde” böyle oluyor. Oysa o kişinin biricikliği yönünden durum farklı olacaktır. Hele de ortada bir öldürme vakası varsa!

Evet, tekrar soruyorum: Niçin başkası değildi de o salyangozdu kurbanım? Bu sorunun akla uygun bir sebebinin bulunabileceğini sanmıyorum. Beşer olarak kendi aklımızla verebileceğimiz bir cevabımız yoktur. Bana büyük adetler yasasından bahsederek kurban sürüsünün içinden birilerinin kurban olarak seçileceğini ve bunun kaçınılmazlığını söylemeyin. Ben, kurbanın, niçin o olduğunu anlamak istiyorum. Bunun cevabı kul planında bulunamayacaktır.

Beni bu “derin” düşüncelere sevk eden olaya gelince, şuydu: Evimizi salyangozlar istilâ etmişti. Girip çıkmadık yer bırakmıyorlardı. Üstelik o kadar çoktular ve o kadar çok geziniyorlardı ki, gezindikleri yerde bıraktıkları o parlak gümüş rengi izle her yerde karşılaşılıyordum. Dediler ki, salyangozun üzerine tuz dökülürse erir, su haline gelir. Benim, salyangozlarla mücadeleye niyetim yoktu. Fakat tuz deneyini gerçekleştirmek istiyordum. Bir parça tuz aldım. Kapının önünde rastladığım ilk salyangozun üstüne birazcık serptim. Tuzun değdiği yer hemen eriyiverdi. Hayvanın acı çekeceğini, böyle küçük küçük parçacıklar halinde tuzu serpmenin ona işkence edeceğini düşünerek avucumdaki tuzun hepsini üstüne boca ediverdim. Salyangoz bir anda eridi ve ondan geriye sadece bir yüksüğü doldurabilecek kadar bir su birikintisi kaldı. Hepsi bu kadarcıktı.

İşte beni vicdan azabına uğratan olay buydu. Kimse vicdan azabımı dindirecek bir teselli vermedi. Bense bu soruyu o gündür, bu gündür kendime sorup duruyorum ve kurbanımın niçin o hayvancık olduğunu anlayamıyorum.

Molla Kasım’lar hiçbir zaman eksik değildir. Teselli aramak için onlardan birine anlattığım bu olay karşısında, ancak şöyle bir “teselli” ile avunmuştum: “Bu olay, orta büyüklükte bir pişmanlık gerektirir.” Ben, ona, hayatımdaki “küçük pişmanlıklardan” bahsediyordum ya, o da beni böyle

teselli ediyordu. Molla Kasım, benim “küçük” diye nitelendirdiğim pişmanlığı kim bilir nasıl anladı ki, onu “orta büyüklükte” diye düzeltmeye ve beni teselli etmeye çalıştı. Benim “küçük” dediğimle onun “orta büyüklükte” dediği ölçülerden acaba hangisi hangisinden daha büyüktü? Bunun cevabı da ebediyen anlaşılmadan kalacaktı(r).

Damdaki eşek

Ben niye böyleyim? Niçin durup dururken eşeği önce dama çıkartıyorum? Sonra da onu indireceğim diye uğraşıyorum?

Üstelik eşeği dama çıkarttığımı onu dama çıkartırken fark etmiyorum. Ama bir de bakıyorum ki, onu dama çıkartmışım. Dama çıkartılan eşek orda öyle kendi halinde bırakılamaz elbet. Çünkü eşek çıkartıldığı damda sürgit beslenemez. Ahır haline gelmiş olan damın altında yatanların vay haline! Hayır, dama çıkartılmış olan eşeğin, her ne için çıkartılmış olursa olsun oradan indirilmesi gerekir. Ama bizim ünlü sözümüzdür: “Eşeği dama çıkartan yine kendi indirir.” Onu oradan indirmek de gene bana düşüyor.

*

Olay, benim bencilliğimden, kibrimden, birilerini yerin dibine geçirme isteğimden, birilerini utandırmak istediğimden kaynaklanmadı. Bilakis, her şey benim tevazuumdan, özgeciliğimden, birilerini mahcup olmaktan koruma hissinden, onun gururunu kurtarma arzusundan doğdu. En iyisi, olayı baştan almak:

O, benim ilkokul üçüncü sınıftan arkadaşımdı. Güzel sesi vardı. Daha o yaşta bile, popüler olmuş şarkıları, türküleri, meslekten gelen hanendelerin tarzıyla icra edebiliyordu. Fakat galiba biraz talihsiz bir çocuktu. Nitekim bir gün, boş bir dersimizde, öğretmenimiz aramızda sesi güzel birilerinin olup olmadığını sorduğunda, hepimiz aynı anda onun adını telaffuz etmiş, öğretmen de bunun üzerine onu tahtaya kaldırarak bildiği bir türküyü okumasını istemişti. O da, o sıralarda dillerde dolaşan bir türküyü, nakaratına kadar okudu ve nakarattaki: “Kız seni bana verseler/Dilenmeye razıyam” sözlerini okur okumaz, öğretmen, bizim de beklemediğimiz biçimde gürledi: “Eşek herif, ne biçim türkü bu?!” diye çocuğu azarladı. Hepimiz sus pus kesildik. Doğrusu o sırada o sözlerde böylesine tepki duyacak ne olduğunu da hiçbirimiz kavrayamadık. Türküyü söyleyen arkadaşımız kem küm etti, o sözleri kendisinin uydurmadığını söylemeye çalıştı, ama öğretmen kimseyi anlamak ve anlayış göstermek istemedi. Oysa dersi böylece değerlendirme talebi de kendisinden gelmişti. Neticede kabak o çocuğun başına patladı: dedim ya, biraz talihsiz biriydi. O, ne türkü söyleyeyim diye kendini ortaya atmıştı, ne ona şu türküyü söyle denmişti:

ondan, bildiği bir türküyü söylemesi istenmiş; o da bu isteği yerine getirmişti, o kadar!

Bu olay yüzünden o çocuk benim indimde hep talihsiz görünmüştür. Öyle aman aman parlak bir öğrenci değildi aramızda, herkes gibi o da gemisini kurtarıp gidiyordu. O talihsiz olaydan sonra ona yakınlık duymaya başlamıştım. Fukara bir aileden geldiği de belliydi. Nerden belliydi derseniz, sınıfımızda önlüğü yamalı olan birkaç öğrenciden biri de oydu. Neyse ders yılı sonu geldi, okullar tatile girdi.

İşte o tatilde, onunla bir kere karşılaştık, fakat nerden bilebilirdim ki, o karşılaşmamız, bizim aynı zamanda son karşılaşmamız olacakmış. Çünkü ondan sonra ne bir daha karşılaşabildik, ne de birbirimizden bir haber alabildik.

Feci bir karşılaşmaydı: o, sırtında küfe ile sebze halinde dolaşıyordu. Benim, onun sırtındaki küfeyi fark etmemle onunla göz göze gelmem bir oldu. Belki saniyenin milyarda birileriyle ölçülebilecek bir zaman parçasında, onu görmezlikten gelmenin daha iyi olacağına karar verdim. Ve onu görmemiş gibi yaptım. Çünkü onu görmüş olsaydım, tarafımdan görülmüş olmaktan ve sırtındaki küfeden sanki mahcup olacağı hissine kapılacağını düşündüm. Bu düşüncem yerinde miydi? Bunu ebediyen bilmem mümkün olmayacak. Belki de, o, kendi hayat şartları içinde sırtındaki küfeyi olağan görüyordu (bunu şimdiki mülahazamla söylemiyorum, şimdiki mülahazamla durum elbette olağandır). Fakat bizim memur ailesinden gelme ve memurlara mahsus telakki tarzıyla hayatı yorumlama biçimimiz içinde, ben, o sırada, işte öyle düşündüm. Ondan sonra, onun beni görmemiş olmasını ne kadar arzuladım ve temenni ettim. Fakat heyhat! Resmen göz göze gelmiştik ve aynı anda ikimiz de gözlerimizi birbirimizden kaçırmıştık. Onun beni görmemiş olması ihtimali her seferinde fiyaskoya uğruyordu. Beni kahreden şey şuydu: onu, sırtında küfesiyle görünce, gözümü ondan kaçırmamı, o, belki de, artık kendisiyle arkadaşlık yapmaya tenezzül etmediğim biçiminde algılamıştır! Oysa yemin ederim, böyle bir niyetim yoktu. Olamazdı da.. Yapmak istediğim şey yalnızca, onu mahcup etmemekti. Fakat bu durumda da, şu amansız sonuçla karşılaşıyordum: böylece, küfecilik yapmanın, benim indimde utanılacak bir iş olduğunu düşünmesine yol açıyordum. Fakat benim böyle bir niyetim de yoktu ve küfecilik yapmayı hiçbir zaman hor görmedim. O da işlerden bir işti, her iş gibi bir işti.

Eşeği böylece, bilmeden dama çıkarmıştım. Ama bu kez, aradan geçen nice yıllara rağmen, bu eşeği bir türlü damdan indirmeyi başaramıyordum. Çünkü artık, şimdi, onu görsem bile, tanıyıp tanıyamayacağımı bilemiyorum. Belki de bir yerlerde karşılaşmışızdır da.. kim bilir? Önemli olan bunlar değil: ben, gözlerimi ondan kaçırdığımda, o, acaba benim bunu niçin yaptığımı bilebilecek mi? İhtimal veremiyorum. Onun ne düşündüğünü asla bilemeyeceğim. Ben kendi iyi niyetimi bilmeme rağmen, bu olayı unutamadığıma göre, acaba onun unutmuş olmasına ihtimal verilebilir mi? Benim, gözlerimi ondan kaçırdığım andaki bakışım, belki de, ona gerçek bir ok gibi saplanmıştır. Kendimi affetmek veya etmemek benim için mesele olmuyor, çünkü bir suç işlemiş olabileceğimi aklıma getirmiyorum, çünkü öyle bir kastım olmadı. Fakat insanlar bazen kasıtsız olarak da birbirlerini öldürebilirler. Bu olayda beni en çok korkutan ve kahreden şey, ondaki dostluk duygusunu öldürmüş olabileceğim ihtimalidir. Ben kendi kendimi affetme mevkiinde görmüyorum, ama o, kendisindeki bir duyguyu öldürmüş olmamdan dolayı beni affetmeye yanaşmazsa, yanaşmıyorsa, ona ancak hak verebilirim. Fakat hak vermek ödeşmeye yeter mi, onu da bilmiyorum. Bilemiyorum.

Katil

1.

Karşımda, ilk kez, yaşayan, canlı bir mahkûm insan gördüğümde inanamayacak kadar heyecana kapılmıştım. Çünkü “mahkûm” demek, benim gözümde bir tür kahraman demekti. Biz onlara “suçlu” demezdik. Onlar bizim gözümüzde, dediğim gibi, bir tür kahramandı. Fakat elbet bütün mahkûmları kahraman sınıfına da koymuyorduk. Mesela hırsızlar, ırz düşmanları.. bu sınıfa dâhil değildi. Bazı dolandırıcıları beğenirdik. Çünkü onların dolandırma eylemi bize zekice ve mahirce görünürdü ve nasıl olup da bu işi başarabildiklerine şaşardık. O tarihlerde, adı dillerde dolaşan S.O. hayranlığımızı kazanmış olanlardan biriydi mesela. Onun, İstanbul’un ünlü bir kulesini, bir meydan saatini satması gibi olaylar, bize, inanılmaz bir beceriklilik gibi görünürdü. Fakat dolandırıcılar da, her şeye rağmen ikincil durumdaydı. Bizim asıl kahramanlarımız cinayet suçuyla mahkûm edilmiş olanlardı.

Şimdi tabiî, çocukluğumuzda bizim ona buna “kahramanlık” payesi atfedişimizin bir sebebi olmalı diye düşünüyorum ve bu sebebi ben, çocukluğumuzun etkilere en çok açık bulunduğu bir çağ olan 9 ilâ 13–14 yaşlarımıza kadar hapishane bitişiğinde bir evde oturmamıza bağlıyorum. O sıralar, mahkûmlarla ilgili kabadayılık olayları dinlerdik. Mahkûmların arasında, namı dışarıya kadar ulaşmış olanları vardı. Bunlar, oturduğumuz kentin ilçelerinde işledikleri cinayet(ler) yüzünden içeri atılmışlardı. Onlar dışarıda kahraman sayıldıkları gibi, içerde de, bir tür kahraman sayılıyordu. Biz elbette bir hapishanenin iç şartlarını bilemezdik. Fakat zaman zaman hapishanede çıkan kavgalarda, adı dışarıda duyulmuş olanların namı hep yürürdü. Ya olayların faili olarak ya olaylara müdahil olarak yahut da olayların yatıştırıcıları olarak kendilerine müracaat edilmesinde zorunluluk hissedilmiş olmaları münasebetiyle... Katillerin arasında ikisi vardı ki, onlardan bahsedilirken: “Vurunca deviriyor” derlerdi. Çocuklar arasında, onların bıçağı, muştayı, tabancayı nasıl kullandıkları ballandıra ballandıra anlatılırdı.

Arkadaşlarımızın arasında, babası hapishane gardiyanı olan birisi vardı. Bu katillerden birinin dağda kaçak olarak yaşadığı sıralarda onu yakalamakla görevlendirilmiş olan timde (biz onun yalancısıyız, o öyle anlatırdı) bu arkadaşımızın gardiyan babası da yer alıyormuş. O da, babasının anlattıklarına dayanarak bize aktarırdı. O yakalama arbedesinde,

gardiyan baba, “uzaktan bit kadar görünen” katilin topuğunu öyle nişanlamış ki, katil, yaralanmamış fakat: “Bu atışı yapan bizim gardiyandır, bu atışı, bana gösteriş ve tehdit için yaptı, istese beni vururdu” diye düşünmüş ve öylece teslim olmuş. Bizim buna inanmamak için elimizde bulundurabileceğimiz hiçbir gerekçemiz yoktu. Tam tersine, böyle katiller ancak böyle gardiyanlar tarafından yakalanabilirdi! Bu yaşlı (evet, yaşlıydı) gardiyan, elinde çıkınıyla sokağımızdan gelip geçerken ister istemez ona saygı duyardık ve sokağımızda onun müdahalesini görebilmek için mahkûmlar arasında bir arbede çıkmasını temenni ederdik.

Her sabah, evimizin önünden, elleri birbirine kelepçelenmiş iki sıra mahkûm, bir manga düzeninde yürüyüp geçerdi. Tek kalan, en arkada bırakılır ve onun iki eli birbirine kelepçelenmiş olurdu. Kimi zaman bunların arasında biz yaştaki çocuklara da rastladığımız olurdu. Onların “kahramanlıkları” da, kısa zamanda ortalıkta duyulur, çalkantılar yapardı. Onlara niyeyse, çoğu zaman tavuk hırsızlığı gibi bir suç yakıştırılırdı. Bir keresinde de, birisi için ırz düşmanı demişlerdi. Irz düşmanları herkeste nefret uyandırırdı, onların meğer içerde de itibarı olmazmış.

İmdi biz, henüz, çocukluğumuzun bu “kahramanlık” öykülerinden tümüyle uzaklaşmamışken, kaçamak bir tren seyahatimiz esnasında, bu yazının başında sözünü ettiğim mahkûmla karşılaşınca olağanüstü heyecanlanmıştım. İlk kez bir mahkûmla bu kadar yakın mesafede duruyordum. Ve ilk kez, ilk ağızdan, bir mahkûmun, yani bir kahramanın, yani benim için erişilmez bir “yükseklikte” duran birinin öyküsünü, bizzat kendi ağzından dinlemeyi umuyordum.

2.

Seyahatimizi gerçekleştirdiğimiz posta treni nerdeyse bomboştu. Kendisinin, sonradan, cezasını çekmiş bir mahkûm olduğunu öğreneceğimiz otuzbeş yaşlarında görünen adamın, bu bomboş trende niçin başka kompartımana değil de, bizim oturduğumuz kompartımana gelip yerleşmesi hem dikkatimizi çekmiş, hem de bu olayı tuhaf karşılamıştık.

Elinde bavula, valize benzer bir şey var mıydı, şimdi hatırlamıyorum. Yüzü sarı, hatta sapsarı, kirlenip balmumuna dönüşmüş, hatta balgam rengini almış bir renkteydi. Kompartımanda, trenin gidişine ters istikamette, karşımızdaki kanepeye oturmuştu. Uzun süre pencereden, gözünü nerdeyse kırpmadan dışarısını seyre koyuldu. Daha kimin, neyin nesi olduğunu bilmiyorduk. Trendeki arkadaşım, bir süre sonra, yemek üzere çıkardığı salatalıktan ona da ikram etme nezaketini gösterdi. Adam, belli belirsiz bir teşekkürle salatalığı aldı ve gene dışarısını seyrederek ağır ağır yedi. Arkadaşım da, hallerinde gariplik hissettiği bu adamın neyin nesi olduğunu merak ediyor olmalıydı ki, birdenbire ona yönelerek: “Yolculuk nereye hemşerim?” diye soruverdi. İşin garibi, onun, trene hangi istasyonda bindiğini de fark etmemiştik. Adam, güzergâh üzerinde bir ilçenin adını söyledi. Bunun üzerine ben de: “Trene nerde binmiştin, fark etmemişiz.” deyiverdim. Adam: “Adana’dan, dedi, hapisten çıktım, memlekete gidiyorum.”

İşte heyecan kasırgası içimi o anda sardı. Bir mahkûmla nihayet karşı karşıya bulunuyordum. Elimi uzatsam ona dokunabilirdim. İstiyor ve bekliyordum ki, adam “kahramanlıklarını” bir bir anlatsın. Fakat o, inadına susuyor, üstelik kendisine soru sorulmasına cesaret de vermiyordu. Uzun süre bekledikten sonra adamın kendiliğinden konuşmayacağına hükmedince, suçunun ne olduğunu merak etmeme rağmen, adını merak ediyormuş gibi yapıp sordum. Adam, tek kelimeyle: “Bozan!” dedi. Böyle bir ismi hayatımda hiç duymamıştım, ondan sonra da duyduğumu hatırlamıyorum ve bazen acaba adam bu adı kendisine yakıştırmış olmasın, diye düşündüğüm oluyor. Nihayet bütün cesaretimi toplayıp: “Hapiste niye yatmıştın?” diye sordum. Bozan: “Karımı öldürdüm” dedi. Lafı ağzından kerpetenle almak gerekiyordu.

Şimdi bu ufak tefek, balgam yüzlü adam cinayet mi işlemişti? Eğer çaçaronluk yapıp uluorta konuşup dursaydı, ona inanmakta güçlük

çekebilirdim. Fakat adam sakin, söylediği sözden emin, ağzından çıkanı kulağının duyduğunu hissettiren bir eda içindeydi ve bir başına onun bu edası bizi kendine inanmaya zorluyordu.

Peki, karısı ölümü hak edecek ne yapmıştı? Onu neyle öldürmüştü? Şimdi pişman mıydı? Keşke onu öldürmeseydim, diye aklından geçirdiği oluyor muydu? İstese gene adam öldürebilir miydi. Kaç sene yatmıştı?

Bu soruların cevabı, bu ketum adamda duruyor, fakat biz onu nasıl konuşturacağımızı bilemiyorduk. Fakat en çok, bu kasaba adamı kılıklı, hatta bir bakışta sünepe görünüşlü adamın nasıl olup da birini öldürebildiğine, bir cinayet işlemiş olabileceğine akıl erdirmekte güçlük çekiyorduk. Kendisi söylememiş olsa, dışardan bir bakışla böyle birinin katil olabileceğine kesinlikle ihtimal vermezdim. Lombroso'nun tiplerine de benzemiyordu. Kelimenin tam anlamıyla alelâde birisiydi. Oysa bizim kafamızda canlandırdığımız katil tipleri, kuşkusuz, biraz da Amerikan filmlerinin etkisiyle, trençkotunun yakasını boynuna doğru kaldırmış ve etkileyici ses tonuyla "vurduğunu devirecekmiş" gibi duran Humprey Bogart kılıklı adamlardı. "Bir daha çal Sam!" derken bile sesinde adamı dövecekmiş gibi bir ton yankılanırdı. Bozan, beni hayal kırıklığına uğratıyordu.

Gene dışarılara dalıp gitmişti. Acaba geçmişini mi düşünüyordu, yoksa geleceğini mi? Yoksa hiçbir şey düşünmüyor muydu? Çoluk çocuğu var mıydı? Varsalar babalarıyla övünecekler miydi? Yoksa ondan nefret mi edeceklerdi? Peki Bozan bundan sonra ne yapacaktı. Neyle geçinecekti? Aslında benim de aklıma ilk kez geliyordu bu tür sorular. İlk kez katilliğin bir meslek olmadığını, yani insanın cinayet işlemekle geçimini sağlayamayacağını da o zaman düşündüm. Kafam karışmış ve bulanmıştı. Tek kelimeyle: "Niye?" dediğimi hatırlıyorum. Bozan: "İhanet yüzünden" dedi. "Bıçakladın mı?" diye sordum. Bozanla bir an göz göze geldik. Parmakları tetik çekecekmiş gibi kıvrıldı ve işaret parmağını kendine doğru çekerek görünmeyen tetiğe bastı. Böylece belli belirsiz parmağını iki kere kımıldattı. "Kurşunun fiyatı 50 kuruşken elimi niye kana bulayayım?" dedi. Bozan'ın elini kana bulama kavramı da biraz değişik geldi bize. "İkisinin de ciğeri belki elli kuruş bile etmezdi" diye ekledi.

Sonra da başka hiçbir şey konuşmadık. Zaten sorsak da söyleyecek gibi görünmüyor, belki derdini depreştirmekten kaçınıyordu, bilemeyeceğim. İneceği istasyona gelince, elini hafifçe başına doğru kaldırdı, böylece

konuşmadan vedalaşmış oldu. İndiği istasyonda onu karşılayan kimse yoktu. Dönüp bize bakmadı, yüzü yere yıkık yürüyüp gitti.

Suç işlemenin tadı

1.

Montaigne'e bakarsanız: "Bütün düşünce ve hareketlerini yasa nezdinde itiraf ettiği takdirde, on defa asılmaya layık olmayacak iyi adam yoktur."

Bu genellemenin içerdiği gerçeklik üzerinde düşünmeye değer. Öyle hissediyorum ki, Montaigne, asılmaya layık gördüğü adamların irtikâp ettikleri suçları sadece "teknik" olarak öngörüyor. Yani yasanın yasakladığı eylemlere başkaldırmayı, o yasakları çiğnemeyi suç sayıyor. Suç, elbette, yasanın yasak saydığı fiillerin irtikâp edilmesi halidir. Böyle bakınca, kişi, yasanın yasak saydığı fiillere karşı sadece hareketleriyle değil, fakat düşünceleriyle de suç işleyebilir. Fakat kişinin düşüncelerini onun "kalbini yarıp" ortaya çıkarmak mümkün olmadığına göre, teknik anlamda suç saymak da mümkün olmayacaktır. Ancak Montaigne, kişinin, itiraflarını söz konusu etmektedir. Yani kişi, yasanın yasak saydığı eylemlere karşı gelme niyetini açığa vurduğu takdirde, yani düşünmeyle eyleme özdeş sayıldığı takdirde, asılmaya layık olmayan adam da kalmayacaktır ortada, demek istiyor. Buna rağmen, yasa yönünden, eyleme geçenle eyleme geçmeyi aklından geçiren arasında fark gözetmek teknik bir zorunluluktur. Aksi takdirde Montaigne'in dediği gibi, on defa asılmaya layık olmayacak "iyi adam" bulmak imkânsız olacaktır.

Montaigne'in suç saydığı "düşünceler" arasında siyasî nitelikte olanların bulunduğunu da varsaymamız gerekiyor. Ve aslında düşünceyi suç sayacaksak, bu, ancak suç işlemeyi düşünmekle değil, fakat ancak siyasal düşüncelerin açığa vurulmasıyla gerçekleşebilecektir. Yasalar, belli bir düzenin kurulmasını ve onun işlemesini sağlamak üzere yapıldığına göre, yasayla kurulmuş olan düzenin değiştirilmesini öngören her türlü düşünce yürürlükteki yasa nezdinde bir zorbalığı içeriyor diye telakki edilebilir. Nitekim düşünceyi suç sayanlar da, sanıyorum, böyle bir telakki tarzını hareket noktası kabul ediyor olmalı.

Fakat siyasal suçları veya düşünce suçlarını irtikâp eden kimselerin kurulu düzene karşı çıkmakla birlikte, aynı zamanda insanların haklarını ihlal etmek ve onları zarara sokmak gibi bir niyetleri bulunduğu da her zaman iddia edilebilir mi?

Böyle bir iddia bütün devrim önderlerinin, bütün peygamberlerin suçlu olduğunu düşünmemize yol açar. Gerçi onlar kendi devrimlerini gerçekleştirmeden önce, kurulu düzen nezdinde birer suçlu durumunda

bulunurlar ve suçlulara mahsus muameleye tâbi tutulurlar. Fakat bu süreç atlatılıp da “devrim” kuvveden fiile çıktığında, bu önderler hak ettikleri ve layık oldukları kahramanlık mevkiine de yerleştirilirler. Bu nitelikteki önderlerin fiilleri, kurulu düzen nezdinde (yani kendi devrimlerinden önceki kurulu düzen nezdinde) suç sayılsa bile, onların irtikâp ettikleri suçlar, sadece teknik bir nitelik taşır; yani sadece yasa nezdinde o fiil suç sayıldığı için failine de suçlu muamelesi yapılır. Fakat aslında fail, hakiki bir suçlu niteliğini taşımaz, yani o, kendi vicdansızlığının “kurbanı” olarak söz konusu fiilini irtikâp etmiş değildir. Bilakis, bir süre insanların acılarla ve sıkıntılarla bir bedel ödemesini sonuçlasa bile, onların niyeti, insanlara, onların daha çok isteyebileceği bir hayatın yolunu açmak olarak belirlenebilir. Onların vicdanı, alışılmış benzetmeyle, bir operatörün vicdanı gibi rol oynar. Gerekli operasyonu ihmal etmek değil, fakat onu ika etmek vicdanın buyruğuna uymak olur.

Oysa “hakiki” anlamında suçlunun vicdanı denetlendiğinde, böyle bir vicdanın yeni bir düzen inşa etme niyetiyle değil, fakat doğrudan kurulu düzeni ve o düzen içinde korunmuş hakları ihlal etme kastıyla hareket ettiği görülür. Siyasal suçla hakiki suç arasında böyle bir ayrım yapmamız gerekiyor: birisi, son tahlilde, inşaî bir niyetle harekete geçmişken; öteki yıkıcı, ihlâl ve tahrip edici bir niyetle harekete geçmiştir. Yasa nezdinde her ikisi de suç sayılsa bile, hakikatte yalnızca biri suçtur.

2.

Suç işlemenin de tadı mı olurmuş diyorsunuz, öyle mi? Eğer yaşadığınız hayatı sadece kurulu düzenden ibaret bir veri olarak kabul ediyorsanız ve ona müdahale etmeyi ve onu değiştirmeyi, dönüştürmeyi aklınızdan geçirmiyorsanız, suç işlemenin tadına varmanızın imkânını da elinizde bulundurmadığınız söylenecektir. Dahası, suç işlemek sizin için kötü sayılacaktır. Baş eğerek, boyun bükerek yaşamak hayat için riayet edilmesi gereken bir ilke olarak düşünülüyorsa, orada başkaldırmanın her türü daha baştan mahkûm edilme kaderiyle baş başa bırakılacaktır.

Şurasını kabul ediyorum: suç işlemek her babayiğidin kârı değildir ve kurulu düzenle bir biçimde irtibat kurmuş olan birinin suç işlemesi ve işlediği suçun da tadını çıkarması kolay ve hatta mümkün değildir. Suç, elbette kurulu düzene başkaldırmayı tazammun ediyor. Kurulu düzenle uyum sağlayan eylemler, ne kadar cesurca, ne kadar hoyratça, ne kadar küstahça ve asice görünürse görünsün, son tahlilde bu görünümün sadece bir görünüm olduğu teslim edilecektir. Bütün bu hoyratça ve asice eylemler, son tahlilde, kurulu düzenin müsaadesi çerçevesinde gerçekleştirilmiş olmaktadır ve eylemi işleyenin başkaldırı adına övünmesini gerektirecek bir durum mevcut değildir.

Kurulu düzene karşı, kurulu düzenin özüne karşı suç işlemeye azmetmiş kişi, daha baştan, adresini kurulu düzene izafe ederek belirlemeyi reddetmiş olmalıdır. Adresini kurulu düzene izafe ederek belirleyen kişi, yani kendisine ikamet olarak bir yeri seçen ve kimliğini o ikametgâha mahsus şartlarla belirleyen kişi, üstelik bunu kendisi için kaderin bir oyunu olarak düşünmüyor da bilinçli olarak benimsiyorsa, sırf bu yüzden suç işlemekten mahrum kalacaktır. Veya onun işleyebileceği suçlar, kimliğini izafe ettiği yerin önceden belirlemelerine göre tayin edilen suçların niteliği içinde kalacaktır. Yani o kişinin işlediği suç hiçbir zaman özgün suç niteliğine bürünemeyecektir. İşlenen suç, kurulu düzenin önceden belirlediği, daha önce başkaları tarafından defalarca işlenmiş, böylece pörsümüş, pörsütülmüş suçlar niteliğinde olacaktır.

Böylece, sanıyorum, tasarladığımız nitelikteki suçun sadece bizim serserilerimiz tarafından işlenebileceğini söylemek istediğimiz anlaşılmaktadır. Bizim serserimizin yeryüzünün sınırlarla belirlenmiş bir coğrafyasına ait olmadığını ve onun kendi aidiyetini mücerret yeryüzü

olarak belirlediğini biliyoruz. Böyle birisi için, aile bağlarının, yalancıktan dostluk bağlarının, karnını doyurmanın bir anlam taşıdığı söylenebilir mi? Bunlardan herhangi biri, onun için zaten bir anlam taşımaya başladığı anda, o artık kendini bizzat kendiyle izah etme ve sadece kendi hakikatiyle mukayyet kılma imkânını kaybetmiş olacaktır. Bizim serserimiz, ilkin bu tür bağlardan sıyrılmış olarak tanımlanmalıdır. Bu sıyrılma veya kopma, onun zoraki bir eylemiyle değil; fakat o, hayatı bütün bu kayıtlardan azade bir telakki içinde yaşadığı için öyle gerçekleşmeye yönelecektir. Bu, doğrudan bir iman meselesidir. Bütün yeryüzünü kendisi için vatan (mescit) ve bütün insanları kul telakki eden birisi için sonradan konulmuş dikenli tellerin sözü mü olur?

Benim suçlumun eylemine nefret saikıyla başlamadığı belli olmuyor mu? Böyle olunca onun işleyeceği suçun henüz hiçbir kurulu düzenin yasasında yer almadığını teslim etmemiz gerekiyor. Ve zaten bu yüzden, bizim serserimizin işlediği (veya işleyeceği) suçun özgün olduğunu söyleyebiliyoruz. Daha önce hiç kimse tarafından işlenmemiş bir suça göndermede bulunuyoruz.

Ve bizim serserimiz bir gün her nasılsa kurulu düzeni temsil eden bir yargıcın karşısına çıkartılıp onun tarafından yargılandıktan sonra mahkûmiyetine karar verildiğinde, bütün içtenliğiyle, onu mahkûm eden yargıca da teşekkürlerini sunmak isteyecektir. Bu, onun nefretle değil, fakat şefkatle eyleme geçtiğini ifade etmelidir. Çünkü benim serserimin hedeflediği insanların arasında bu yargıç da yer alıyor ve şefkatle işlenen suçun (hayır, kurbanları arasında değil) kurtarılanları arasında onun da bulunması gerekiyor. Serserimiz işlediği suçun tadını belki ilk kez bu yargıç karşısında savunma ve dolayısıyla bildirisini ilk kez ona ulaştırma imkanını elde edecek ve böylece bir suçun tadını çıkarma keyfini doya doya yaşama fırsatını o yargıcın şahsında yakalamış olacaktır.

3.

Bizim serserimizin işlediği suçla yargıç karşısına çıkartılarak savunmasının alındığı sırada bu suçun tadını çıkardığını söylemekle yetinirsek eksik bir şeyler bırakmış, hatta belki yanlış anlamalara meydan vermiş oluruz. Gerçi işlediği suçun tadını böyle çıkartanlara rastlamak mümkündür. Mesela Sokrat ölüme mahkûm edildiğinde: “Sizin suçsuz yere mahkûm edilmenize üzülüyorum” diyen dostlarından birine: “Peki, suçlu olarak mahkûm edilseydim daha mı iyi olurdu?” derken, acaba işlemiş olduğu “suçun tadını” çıkartmıyor muydu?

Sokrat, kurulu düzen nezdinde ağır telakki edilen bir suç işlememiş olsaydı acaba bu kadar ağır bir cezaya mahkûm edilir miydi? Bu ceza sadece onu mahkûm eden yargıçların kaprisiyle açıklanabilir mi? Sokrat, kurulu düzenin kalbine nişan aldığının elbette farkındaydı ve elbette bir suç işlemekte olduğunun bilincindeydi ve elbette aynı zamanda kendini mahkûm eden yasalara teslim olurken onlara karşı bir savaşım içinde bulunduğunu da biliyordu. Böylesi bir suç daha önce başka hiç kimse tarafından işlenmemişti: o, bakir bir suça el atıyordu!

Fakat bu söylediğimize bakarak “bakir suçun” tanımlanabileceği düşünülmemeli. Çünkü bakir suç (yani özgün, yani ilk kez işlenen bir suç) yeniden oluşan her toplumsal şartta kendisini yeniler, yani her defasında bekaretini yeniden elde eder. Bu bakımdan, Büyük Engizisyoncu’nun işlediği suçun bu kategoriye girmediğini kabul etmemiz gerekiyor. Çünkü o, 16. yy.da, bir Avrupa kentine indiği farz edilen Hz. İsa’yı, geleneksel Hıristiyanlık adına yakılarak ölmeye mahkûm ediyordu. Büyük Engizisyoncu, yeni bir şey koymak adına değil, fakat konulmuş olanı muhafaza etmek adına hareket ediyordu. Burada, özgün ve devrimci bir davranıştan değil, olsa olsa dar kafalı bir yobazlıktan bahsedilebilir ve böyle bir yobazlığın dünyamıza kazandıracağı bir yeniliğin bulunduğu da söylenemez. Kaldı ki, Büyük Engizisyoncu, kendi gününden geriye bakıldığında suç işleyen biri olarak değil, suçu yargılayan biri olarak çıkar karşımıza. Büyük Engizisyoncu, Hz. İsa adına gene Hz. İsa’yı yargılamış olmakla övünse bile, bunun boş bir övünme olduğu açıktır. Oysa aynı Hz. İsa, sırtında çarmıhıyla çarmıha gerileceği meydana sürülürken, Roma’ya karşı işlediği suçun tadını çıkartmasını başarmıştı!

Fakat bu örnekler gene de “bakir suç”un tanımlanabileceğinin ipuçları olarak ele alınmamalı. Allah’ın resulü (s.a.v.) de, kendisine yapılan muhtelif tekliflere karşı: “Bir elime ayı, öbür elime güneşi koysanız, ben davamdan vazgeçecek değilim” diye meydan okurken kurulu düzene karşı suç işlediğinin farkındaydı ve bu da gene tarihte ilk kez gerçekleşiyordu: bakir bir suç işlenmişti!

“Bakir suç” demek, o suçu tanımlamak sayılmamalı. Bakir suç nitelemesiyle, her ne kadar yer yer kurulu düzene karşı işlenmiş olan suça atıfta bulunmuş olsak da, aslında böyle bir suç yasalarda doğrudan ele alınmış değildir. Öyle olsa, zaten onların bakirliklerinden bahsedemezdik ve karşımızda tanımı verilmiş bir suçtan başkası bulunmazdı. Oysa bakir suç, daha önce tanımlanmamış veya tanımlanamamış olduğu için kurulu düzeni çaresiz bırakmakta, hatta onu bu yeni davranış türüne göre suç ihdas etmeye sevk etmektedir. Böylece, yasalarda yer almış olan devletin şahsiyetine karşı veya hürriyet aleyhinde veya devlet idaresi aleyhinde veya adliye aleyhinde veya kamu düzeni aleyhinde veya kamu güvenliği aleyhinde veya kamunun selameti aleyhinde veya genel adap ve aile düzeni aleyhinde veya kişiler aleyhinde veya mal aleyhinde işlenen suçların tümü bellidir, tanımları verilmiştir. Bu tür suçları yargılayan yargıç bu bakımdan rahattır: onun yapması gereken işlenen fiille yasadaki tanımı karşılaştırarak hükmünü vermekten ibarettir. Oysa bizim sözünü ettiğimiz durumda, yargıç da açmaz içinde bulunur: fiili suç saymak istese onun unsurlarını yerli yerine oturtamaz; suç saymasa ortada “rahatsız edici” bir durum olduğunu hisseder. Fakat son tahlilde, verdiği veya vereceği hükmün isabetinden emin olamaz, çarnaçar bir hüküm vermek mecburiyeti karşısında kalmış olsa bile...

Böylece benim adamım, belki bunun da tadını çıkarır. Çünkü ona suç işlemiştir veya işlememiştir denilemiyor. Onun temyiz gücünün yerinde olduğu da anlaşılıyor. Eğer ona şizofren, manyak, paranoyak, psikopat gibi tanılardan biri konulacak olsa, yargıcın işi kolaylaşırdı: çünkü onlara işledikleri suçlardan dolayı sorumluluk yüklemek gerekmiyor. Oysa bizim durumumuzda, yargıç, işlenmiş olan fiilden dolayı, birisini sorumlu tutmak mevkiinde bulunuyor, fakat kendisine yüklenmiş olan sorumluluğu yerine getirmekte acze düşüyor. Sokrat’ı veya Hz. İsa’yı veya Allah’ın Resulü (s.a.v.)’nü yargılayanların bu işi gönül rahatlığıyla gerçekleştirebildikleri söylenebilir mi? Bu günden geriye bakıldığında yargılayanları mı, yargılananları mı sanık mevkiine oturtmamız gerektiğine hükmediyoruz?

Oysa bizim, ancak bu gün görebildiğimizi, o günün sanıkları o günden görüyordu. Bu da onlara, yaptıkları işin tadına varmaları için yetmeliydi, diye düşünüyorum.

4.

Bakir suçun suçlusunun, aslında suç işlemediğini söylememiz gerekiyor. Çünkü "bakir suç" yasada tanımlanmamış bir "suç"tur. Yasada tanımı yer almamış bir suç ise, suçun geleneksel tanımı gereğince suç sayılmıyor. Fakat "bakir suçun suçlusu" öyle bir fiil işliyor ki, bu fiil, suç olarak yasalarda yer almamakla birlikte, kurulu düzenin bekçilerini tedirgin, hatta rahatsız ediyor. Çünkü ika edilen fiil, onlara, ellerindeki düzeni yıkacağı izlenimini veriyor. Kurulu düzenin tahrip, hatta imha edileceği kuşkusunu, kaygısını, telaşını uyandırıyor. Böylece, yasada suç olarak yer almayan bu fiilin failinin cezalandırılması arzusu doğuyor. Buna rağmen, bu failleri cezalandırmakla görevlendirilmiş yargıçlar, faili mahkûm ederken vicdanlarının özgür buyruğuna uyduklarını ve kararlarını huzur içinde verebildiklerini söyleyemiyor. Çünkü bakir suçun suçlusunun adi suçludan farklı olduğunu ve onun suç işleme kastının bulunmadığını fark ediyorlar. Her ne kadar toplumun düzeninde bir şeylerin ihlal edilmiş olduğu teslim ediliyorsa da, ihlal edilen bu şeyin ne olduğu ve daha önemlisi suç olup olmadığı meçhul kalıyor. İşlenen fiilin niteliği yasa önünde belirlenemiyor.

Peki, nedir bakir suçun failinin fiilinin niteliği? O, aslında, insanları, kurulu düzenin baskısından kurtarmak istiyor. Bu niyette suç işleme kastı bulunmuyor. O, baskı altında tutulanların ve baskı altında tutanların bile fark etmedikleri bu baskıcı düzeneği bertaraf etmek istiyor. Baskı altında tutulanlar, baskı altında tutulduklarının farkında olmadığı gibi, baskıcı düzenin, yani kurulu düzenin ipini ellerinde tutanlar, yani ona bekçilik edenler de, yaptıkları iş marifetiyle baskıcı bir sistemi yürüttüklerinin farkında değildirler. O kadar ki, kendilerine yaptıkları işin mahiyeti açıklanacak olsa, kısa yoldan bu açıklamayı reddetme temayülünü gösterecekleri bellidir. Nitekim onlar, her defasında, yürürlükteki yasaları uyguladıklarını ve bundan başka bir şey yapmadıklarını söylerler. O kadar ki, yaptıkları işi yapmaktan vazgeçmeleri için uyguladıkları yasanın değişmesi veya kaldırılması gerektiğini belirterek, farklı bir dolayımdan bakir suçun suçlusuyla aynı düzlemde yer alırlar.

Bakir suçun suçlusunu cezalandırmakta karşılaşılan zorluğun başında, bu suçun failinin suç işleme niyetinin fıkdanıdır (yok oluşu). Böylece, olmadık tuhaflıklarla karşılaşılacaktır: fail, suç işlemediği halde itham edilebilecektir. İtham edenler, failin masum olduğunu hissetmelerine

rağmen onu mahkûm etmek zorunda kalabilecektir. Yönetimi elinde bulunduranlar suçsuz yere insanların mahkûm edilebildiği bir toplumun başında bulunmaktan rahatsızlık duyabilecektir. Fakat herkes, kendini, yaptığını yapmak zorunluluğu karşısında bulacaktır. Fail de, savcı da, yargıç da, bir masumun yargılandığını bilmesine rağmen onun yargılanmasından ve mahkûm edilmesinden kaçınamayacakları bir çarkın içinde bulacaktır kendini.

Fail mahkûm edilir veya edilmez. Edilse de, edilmese de, onun çağrısı hem rahatsızlık uyandırır, hem toplumda yankı bulur. Ionesco'nun Gergedan oyununda olduğu gibi, insanların, başlangıçta tek tük, fakat giderek çoğalarak gergedanlaştıkları görülür. Öyle bir gün gelir ki, o gün, artık gergedanlaşmış olanlar değil, fakat gergedanlaşmamış olanlar yadırganır olur. O gün, bizim "bakir suçun suçlusu" olan adamımızın zaferi gerçekleşmiştir. Bir önceki kurulu düzenin baskıcı ortamı ilga edilmiştir, şimdi yeni bir düzen yaşanacaktır. Bu yeni düzen de, kendi baskı düzeneğini kendi özelliklerine göre geliştirmek üzere çarklarını kurmaya teşebbüs etmekte gecikmeyecektir. Hatta bu yeni düzenin temelleri, kendi baskıcı düzeneği ile birlikte kurulmasını gerçekleştirmiştir dememiz daha doğru olur. Yeni bakir suçlar bu ortam içinde gelişmesini tamamlamaya koyulur.

5.

Kin ve nefret saikıyla işlenen suçlarda da failin almak istediği bir tat bulunabilir. 20. yy.ın ilk çeyreğinde işlediği sayısız cinayetler dolayısıyla idama mahkûm edilen Carl Panzran adındaki Amerikalı katil, bir defasında, kendisini yargılayan yargıca teşekkür ettikten sonra küstah bir tonda ona: “Yalnız ellerimi 60 saniye kadar gırtlağınızda kenetlememe müsaade ederseniz, bir daha o yüksek yere oturamazsınız” demişti. Bu sözleri söylerken de yüzü nefret dolu bir gülümsemeyle tuhaf bir aydınlanmışlık içinde görünüyordu. Ve kendisinin affedilmesi için çalışan ileri gelenlerden birine yazdığı mektupta, verilen idam cezasının infazını sabırsızlıkla beklediğini, affedilmesi için uğraşanlara teşekkür etme imkânı olsaydı eğer bu teşekkürü onların gırtlağına sarılarak ödemek istediğini, bildiriyordu.

Camus’nün Meursault’su da idamına hükmedildikten sonra hücresinde infazını beklerken, her şeyin “tamam olmasını” ve idam gününde çok seyirci bulunmasından ve bunların kendisini hınç dolu haykırışlarla karşılamasından başka isteyecek bir şeyi kalmadığını düşünüyordu.

Biri gerçek, öteki kurgusal olan bu iki tip de kendi ölümüne karşı kayıtsızdır. Tıpkı başkalarının ölümüne kayıtsız kaldıkları gibi... Gerçi cinayet saikları birbirine göre farklılık gösteriyor: Panzran, cinayetlerini engelleyemediği bir kin ve nefret hissiyle işliyordu; Meursault ise sebepsiz bir cinayet işler ve sebebini kendisi dâhil kimseye açıklayamaz, sadece gözlerini güneş ışığının aldığını söyler, yani saçmalar... Fakat son tahlilde, onun da insanlara karşı içinde bir sevgi geliştirememiş olduğu, her şeye, herkese kayıtsız kaldığı ve her şeye ve herkese yabancılaştığı belli olur.

Burada, elbette, Dostoyevski’nin *Ölüler Evinden Anılar*’ında bahsettiği bir baba katilini hatırlamamak mümkün mü? Gerçi kitabın sonlarına doğru bu adamın katil olmadığının anlaşıldığı belirtiliyorsa da, netice itibariyle bir cinayetin kurbanı olmuş olan babasının arkasından hayvanî bir duygusuzlukla: “Sebebi hayatım, ölünceye kadar bir gün olsun hastalıktan yakınmamıştır” diye bahsetmesi, Dostoyevski’yi bile, mucize gibi bir şey bu, imkânsız bir şey, diye söyletiyordu. Kayıtsızlığın bu kadarı ancak hayvanlara yakıştırılabilirdi.

Raskolnikof da, cinayetini, dünyayı bir bitten temizlediğini söyleyerek açıklıyordu. Öldürdüğü kadına karşı en küçük bir vicdan sızısı hissettiği ima edilmez roman boyunca. Kayıtsızdır, hatta kayıtsızlık bir yana, bir

tufeylinin, bir haşerenin vücudunun ortadan kaldırılmasından dolayı adeta bir görevi yerine getirdiği duygusunu yaşar.

Bütün bu tiplerin ve bu duyguların marazî olduğunu söylemeye bile gerek yok. Her ne kadar işlenen suç, nerdeyse bir görev duygusuyla işlenmiş olduğundan, bir görevi yerine getirmiş olmanın hazzı da yaşanmaktadır. Fakat bu yaşanan hazzın marazî, kaçak, tahrip edici olduğunu söylemek zorundayız. Her ne kadar Bergson, Raskolnikof'un suçunu itirafını, onun vicdanen toplumla yeniden bütünleşme ihtiyacından doğduğunu ileri sürüyorsa da, biz bu itirafın vicdanî bir hesaplaşmadan kaynaklandığı kanısında değiliz. Bizce o, vicdanının sesinden çok, sevgilisinin sesine kulak vermiştir ve cinayeti işleme hazzını tattıktan sonra artık onun başkaları tarafından bilinmesiyle bilinmemesi arasında fark kalmadığına kanaat getirilince itiraf edilmiştir. Enrico Ferri'nin gözlediği caniler de, işledikleri cinayetlere ve kendi idamlarına karşı kayıtsız bir tavır sergilerler.

Şunu da söylemeliyiz: Bu tip suçlular, cinayetlerini işlerken vicdanen müsterihtirler, daha doğrusu onlarda vicdanın adem halinde bulunduğunu ileri sürdüğümüze göre, eylemlerinde vicdana nispet edilebilecek bir duygudan söz açılamaz. Ancak vicdandan mahrum olmaları aynı zamanda temyiz gücünden mahrum oldukları anlamına gelmiyor. Cezaya müstahak olmalarının sebebi de buradan doğuyor. Böylece, bu tiplerin işlediği suçları tahrip edici saydığımız gibi, failin işlediği bu suçtan duyduğu hazzı ve aldığı tadı da marazî saymamız gerekiyor.

Müstehzi dilenci

O tarihte, onun, bu işi “meslek” olarak icra ettiğini nereden bilebilirdim? İstanbul’a yeni gelmiştim. Çoğu yeri yaya geziyordum. O gün de, Zeyrek’ten aşağıya, Unkapanı’na doğru yürüyordum. İşte onunla, o sırada karşılaştım. Daha aramızda epey mesafe varken ayrımsamıştım onu. Eski elbiseli, balgam yüzlü biriydi. Yanında da, kendisine benzeyen bir başkası vardı. Maraş’ta olsa, bu adama kesinlikle dilenci demezdim. Maraş’ın dilencileri, doğrusu, Ahmet Haşim’in tasvir ettiklerine benzerdi. O, bir yazısında bizim dilencilerimizi şöyle anlatıyor: “Doğu estetiğine göre dilencinin gözü olmamalı; göz yerinde patlamış iki beyaz zar olacak ve onlardan parçalanmış yanaklara doğru bir takım kanlı et parçaları sarkacak! Dilencinin ağzı ve dişleri olmamalı: Ağız yerinde dipsiz bir uçurumun karanlıkları sırıtacak ve dişler, etlere gelişigüzel saplanmış birtakım kemik parçaları olacak! El ve ayak yerinde demir çengeller şıngırdayacak veyahut karışık tahtalar takırdayacak! Dilenci için kıyafet: Yazın onu buram buram terletecek yağlı, paramparça kalın bir hırka; kışın ise, içinde titreyeceği her tarafı delik deşik siyah bir paçavra gömlek! Ağustos güneşi altında kanı ter halinde, damla damla toprağa akmayan ve kış poyrazlarında donmak üzere olmayan bir dilenciye sadaka verilir mi hiç?” (Frankfurt Seyahatnamesi: “Dilenci Estetiği” başlıklı yazı).

Evet, İstanbul’a geldiğimizde, bizim nazarımızdaki dilenci görüntüsü de tıpkı böyleydi. Bu yüzden, elbisesi eski ve solgun da olsa, ayakkabısı yıpranmış ve boyasız da olsa, bu adam bana yaklaşıncaya ve benimle konuşmaya başlayıncaya kadar ona dilenci diye bakmak aklımdan geçmemişti. Bana birkaç adım kalasıya yaklaşınca: “Beyim, afedersin” diye beni durdurdu. Bir defa bu hitap şekli onu dilenci saymamam için tek başına bir gerekçe oluşturabilirdi. Ne demek, birisi sizi durduruyor ve bunun için sizden af diliyor! Ancak bir aristokrat eskisinden beklenebilecek bir davranış olabilirdi bu! Bu konuşmanın arkası da beklenebileceği gibi devam etti: “Hastaneden çıktım. Üç gündür açım. Memlekete gidecek param yok.” Hayır, bu adam dilenmiyor, sizden yardım istiyor! Nitekim benim, Maraş’tan alışık olduğum biçimiyle: “Allah rızası için...” diye başlayan dilenci nağmelerinden eser yoktu onun üslûbunda. Sözünü bitirdiği yerde, cebinden yıpranmış bir kâğıt çıkardı. Üstündeki yazılar okunmayacak kadar pörsümüş, ulmuş bir kâğıt parçası: bir hastane sevk

kâğıdı mı desem, reçete mi desem.. öyle bir şey. Mahzun biçimde gözlerini gözlerime dikmiş kıpırdamadan bakıyordu. Şimdi böyle bir adamı nasıl reddedebilirdim? Keşke daha çok param olsaydı da onları da verebilseydim bu asil yoksula! (Daha sonra, “Allah’tan yokmuş!” diye düşüneceğim). Nitekim günlük harçlığımın hepsini, otobüs parasına kadar çıkartıp bu asil aristokrat eskisinin eline bıraktım ve mahcup olmasın diye yüzüne bakmaktan da sarfınazar ettim. Hayır, bana, bu davranışım için teşekkür etti, demiyorum. Çünkü bu asil aristokrat eskisi o anda, kanaatimce, minnetini yerine getiremeyecek kadar rikkatle doluydu ve ağzını açsa ağlayabilirdi! Öyle düşünüyordum.

İçim aşırı kerte buruklaşmıştı. Memleketimizin ve insanlarımızın bu haline kahrolmuştum. O anda, bu insanı, arkasından bile olsa bir kez daha görebilme arzusu içimde çılgınca depreşti ve içimin, o, bütün içliliğiyle ona dönüp bakmaktan kendimi alamadım. İşte o anda, ikinci kez kahroldum. Ah, keşke bakmasaydım! Keşke onu böyle görmeseydim! Keşke bakmasaydım da, birinci kahrolmuşluğumla yetinseydim. Fakat heyhat! Olanlar olmuştu. Adam da, dönmüş, arkamdan beni seyrediyormuş. Bir anda göz göze geldik. Sırıtıyordu. Göz göze geldiğimiz anda, benim verdiğim banknotlardan birini çenesine doğru götürdü ve onunla uzamış sakalını sıvazlamaya başladı. Benimle istihza ediyordu.

Şatolarım yıkıldı.. Sırça köşküm yıkıldı. O anda anladım: bu adam basit bir dilenci değildi. Basit bir dilenci, sadece onursuzdur. Bu ise hem onursuzdu, hem ahlâksız. O ana kadar, dilenciliği de, ben bir tür meslek diye düşünmüştüm. Şimdi birdenbire fark ettim ki, dilencilik bir meslek olamazdı. Çünkü üretici bir faaliyet olmadığı gibi, hiçbir üretime herhangi bir katkısı da söz konusu değildi.

Bu tecrübe bana, meslek üzerine düşünmenin yolunu açtı. Ben, dolmuş değnekçilerini, seyyar kantarcıları, gönüllü trafik memurlarını, ayakkabı boyacılarını, şehirlerarası otobüslerde nane şekeri satıcılarını.. birer meslek sahibi gibi düşünmüştüm. Oysa bunlar birer meslek değildi. Üretime herhangi bir katkıları yoktu. Ne var ki, bu “hizmetleri” gören kişiler dilenci de değildi. Çünkü bunlar onurlu kimselerdi.

Yaptıkları hizmetin üretime katkısı olmasa da, bir hizmet karşılığında sizden bir talepte bulunuyorlardı. Böylece onurlarını korumuş oluyorlardı. Oysa “meslekten” bir dilenci onur ve ahlâk nihilizmi içindeydi.

Özellikle büyük kentlerimizde, çalgı çalarak dilenciliklerini icra edenler de ayrı bir kategori oluşturur. Aslında bunları da, meslekten çalgıcılardan

ayırmak gerekiyor. Meslekten çalgıcının asıl işi çalgı çalmaktır. Onun yaptığı dilenmek değil, fakat parsa toplamaktır. Oysa çalgıcı dilencilerin nihai hedefi dilenmektir; çalgı da bu işin aracıdır.

Bütün bunları fark edebilmek ve üzerinde düşünebilmek için zamana ihtiyacım olduğu ortaya çıkıyor. Bence üzerinde düşünmeye değer bir konu, hem insan karakterleri yönünden, hem toplumsal bir olgu olarak...

Bir Washington dilencisi

Parktaki bankta yanıma gelip oturduğunda onun dilenci olabileceği aklımın ucundan bile geçmemişti. Giyimi, her ortalama Amerikalı gibi özensizdi. Duruşu, sokaktaki her ortalama Amerikalı gibi biraz sarhoştu. Boynunda, fulardan bozma bir kravat –kravat gibi bir bez parçası– sarkıyordu. Her ortalama Amerikalı gibi sakalı biraz uzamıştı. İnsana, bu Amerikalıları acaba yeni tıraş oldukları bir vakitte görebilmek bize de nasip olacak mı, diye düşündürtüyordu.

Yanıma oturduğunda onun dilenci olamayacağını düşünmeme yol açan asıl sebeplerden biri de, o yavşak ve laubali Amerikan ağzıyla ve benimle kesinlikle ilgilenmiyormuş havasını veren bir kendine güven içinde: “Hi!” (“haay” diye seslendirin: merhaba) diyerek beni selamlaması olmuştu.

Ben o sıralarda Amerikan hayatının servet, israf, fuhuş üçgeni çevresinde oluştuğunu biliyordum. Daha Amerika’ya adımımı atar atmaz bu üç kelimenin Amerika Birleşik Devletleri’nin en doğru özetleyici sembolleri olabileceği teşhisine ulaşmıştım. Fakat henüz bir “Öteki Amerika” olduğunun farkında değildim. Onun farkında olmamakta da mazurdum. Çünkü Harrington’ın dediği gibi Amerika’nın öteki yüzü zaten onun görünmeyen yüzüydü. Bu yüzden, o anda, Amerika’nın görünmeyen yüzünden bir gerçeklikle yan yana, karşı karşıya olduğumu ayrımsamayışım doğaldı.

Adam, havanın güzelliğini anlatmaya başladı. Potamak Nehri’nin bazı kışlar donduğunu söyledi. Hayatın gailelerini yorumladı. Benim, herhangi bir parkta geceleyip gecelemediğimi sordu. Bu işin dışardan göründüğü kadar kolay olmadığı hususunda beni ikna etmeye çalıştı. Rutubetin ve sivrisineklerin, en az zenci haydutlar kadar taciz edici olduğunu vurguladı. Eğer günün birinde kendisini romatizmalı olarak yakalarsa bunun sorumlusu olarak park çimenlerini göstermeye kararlı olduğunu belirtti.

Bütün bu “sohbet” onun dilenci olabileceğine dair en küçük bir ipucu bile vermekten uzaktı. Sonra benimle ilgilenmeye başladı. Aslında Amerikalıların fazla ilgi duymadıkları bir şeyi, adımı sordu. Bu yabancı ad ona güzel gelmişti! Nitekim “enteresan” demekten kendisini alamadı. Adımı telaffuz etmeye çalıştı. Adımın ilk hecesini sert, kısa ve keskin biçimde vurgulayarak telaffuz ediyordu. Birkaç kere düzeltmeye çalıştımsa da, bunun boşa olduğunu fark ederek vazgeçtim. Her Amerikalı gibi beni

ilkin İspanyol'a, sonra İtalyan'a benzetti. Sonra Türkiyeli olduğumu öğrenince onu da ilginç bulduğunu söyledi. Türkiye kelimesini kendi dilinde tekrarlamak hoşuna gitmiş olmalı ki, artık alıştığımız latifeyi yapmaktan, her Amerikalı gibi o da kendini alamadı ve benimle hindinin ne gibi bir ilgisi olabileceği üzerinde düşünmenin akademisyenlere ilginç gelebileceğini söyledi.

Bu "sohbet" böyle sürerken o beklenmedik, o şok edici soru araya giriverdi. Sakin ve talep edici bir tonda, 137 (evet, yüzotuzyedi) sentimin olup olmadığını sordu ve hemen arkasından: "137 sente ihtiyacım var" dedi.

Biz, tabiî, Amerika'ya adımımızı attığımız anda, yanımızda para bulundurmamamız, akşam saat 6'dan sonra sokağa çıkmamamız, çıkmak zorunda kalırsak ihtiyaten bir refakatçiyle birlikte olmamız hususunda sıkı tembihler almıştık. Böylece, Washington'lu dilencinin benden para istemesiyle, benim, orada bir yabancı olduğumu aklıma getirmem bir oldu. Ve birdenbire artık onu "anlamamaya" karar verdim.

Dilenci, "para" diyor, parmaklarıyla para sayma işaretleri yapıyor, fakat derdini bana anlatmayı bir türlü başaramıyordu. Nihayet son kozunu oynadı: Avucunu açtı, öteki eliyle açıkta olan avucuna para sayma işareti yaptı ve tekraren: "137 sent" dedi.

O anda ben ne yaptım biliyor musunuz? Adamın açık tuttuğu eline dokunarak onu inceliyormuşum gibi yaptım. Adam sanki avucunu incelemem için bana uzatmış gibi anladığım hissini vermek istiyordum. Adamın elini yeteri kadar incelediğimi göstermek için, tıpkı onun bana söylediği gibi, ben de ona: "Enteresan" dedim. Kelimeyi öyle vurgulamaya çalıştım ki, bu kelimeyi duyan herkes, benim şimdiye kadar gördüğüm en ilgi çekici elin bu olduğuna rahatça inanabilmeliydi! Ben, onun da böyle düşüneceğini beklerken, adam sunturlu bir beddua ile ve öfkeyle ayağa kalktı. Sert, haşin, kırılmış, çaresiz, yıkılmış bir ses tonuyla: "Kahrolasıca! Cehennemin dibine!" gibi anlamlara gelebilecek bir kelimeyle söylene söylene oradan uzaklaştı.

Daha o anda, hayatımdaki pek çok küçük pişmanlıklardan birini daha yaşamaya başladım. Onu geri döndürmek, istediği parayı, hatta daha fazlasını vermek elimdeydi. Ama itiraf edeyim ki, korktum. Evet, itiraf ediyorum işte: korktum! Ama onlardan korkmamız gerektiğini bize kendileri öğretmişti. Ben, o anda, o adamın istediği parayı ona verecek olsam, sanki Washington'un bütün dilencileri etrafımı saracak, cebimde tahmin ettikleri kadar para bulamayınca beni dövecekler, sonra da şikâyetçi

olmamı önlemek için beni öldürecekler diye düşünüyordum. Bunu bize onlar öğretmişti. Böyle düşündüğüm için de, adamı baştan savmak en çıkar yol gibi görünüyordu. O yüzden öyle yapmıştım.

Fakat sonradan ve halen, o dilenciyi eli boş bırakmaktansa soyulmayı göze alsaydım, diye daha kahredici biçimde düşünmeye başladım. Çünkü insan nankör ve küstah olduğu kadar, cılız ve himayeye muhtaç bir yaratıktır da. Bir kapı tokmağının sizin okşamanıza ihtiyacı yoktur, ama insanın, ister Amerikalı olsun, ister Afrikalı, okşanmaya ve sevilmeye ve duaya ihtiyacı vardır. Uygarlığın soysuzlaşması insanın bu duygularını da soysuzlaştırıyor, dahası unutturuyor.

Saint Louis'li negro

ya da fırsat

1.

O akşamüstü, Amerika'da gördüğüm her büyüklüğü (magnitude: cesamet) küçümsemeye karar vermiş bir önyargı ile büyük Saint-Louis kentinin caddelerini, sokaklarını arşınlıyorum. Gündüz bir turist kafilesiyle birlikte gezdiğim Gateway Arch (Batı Kapısı da deniliyor)'ın ihtişamına da dudak bükmeye kendimi hazır hissediyorum. Missouri Nehri kıyısındaki bu görkemli Ark, o tarihlerde, Doğu'dan gelip Batı'ya doğru Amerikanın keşfine çıkan öncülerin anısına inşa edilmiş. Ark'ın tepesinin nehirden yüksekliğinin 630 ft. olduğunu söylüyorlar. Gezginler, arkın belli bir kademesine kadar çıkıp oradan kenti ve aşağıdaki Missouri Nehri'ni seyrediyor. Missouri bir balçık yığını halinde, hatta belki bir bataklık görünümünde akıyor mu desem, ırgalanıyor mu desem, öyle ağdalı bir devinim içinde. Pencerelerin kenarlarına çeşitli açıklama levhaları yerleştirilmiş. Birinde şunlar yazıyor: "Şimdi önünde durduğunuz bu pencereden aşağıdaki Missouri Nehri'ne bakınız, bu balçığı içmek ister misiniz? Ama buraya gelip, bu arkın bulunduğu mıntıkadan ilk kez Batı'ya doğru yolculuklarını sürdüren iki öncü kâşif, burada hem atlarını suladılar, hem de avuç avuç bu sudan içtiler!"

Elbette bu ifade benim Amerikalıları küçümsemem için bulunmaz bir gerekçe oluşturuyordu. Barbarların istilasına uğramış olan bu bakir topraklar kısa sürede kirletildiler. Yaşanmaz hale getirildiler. Bu uçsuz bucaksız topraklar üzerinde, arılar, atlar ve çiğ taneleri kadar temiz, özgür insanlara *jenosit* uygulandı, kökleri kurutuldu. Zaten buraya ilk gelenler ya hapishane kaçağı mahkûmlar, ya maceraperestler, ya Avrupa engizisyonundan yaka silken hacılar veya zengin olma hırsıyla gözü dönmüş muhterisler olmuştu. Onlar da, bu toprakların zenginliklerini hortumlamak için ellerinden gelen hiçbir şeyi arkalarında bırakmamışlardı. İçinde kaybolduğum, görkemli gökdelenlerin her tarafa kurşun gibi döktürüldüğü kentin, herhangi bir aralığından, karşı kıyıları gözden geçirirken, hem bu topraklara yerleşmiş beyaz adamı küçümseyebilmek için kafamda başka gerekçeler oluşturuyor, hem de bir yandan karşımda görünen Ark'ın ayaklarının acaba nehrin iki kıyısı arasına mı, yoksa tek kıyı üzerine mi yerleştirilmiş olduğunu kestirmeye çalışıyorum. Missouri hakkında fikri veya bilgisi olmayanlar, bu cümlemin anlamını kavramakta tereddüde düşebilir; eğer bu nehir Kızılırmak gibi, Yeşilırmak gibi veya

bilemediniz Dicle veya Fırat gibi bir nehir biçiminde düşünülüyorsa, onun her tarafı avucunuzun içindeymiş gibi görüneceğinden, o nehir üzerine kurulmuş herhangi bir yapının ayaklarının nerede bulunduğunu anlamak mesele oluşturmaz. Ama Missouri düz, basit bir nehir değil, onu Nil'le kıyaslamak bile belki zordur. Hele o sırada benim bulunduğum yerden seyrediliyorsa ona derya demek hiç de abartı olmaz.

Ve bir yandan da yoluma devam ediyorum. Amerika hakkındaki düşüncemin kaynaklarının neler olabileceğini merak ediyorum. Acaba Amerika ve müttefikleri hakkında oluşturulmuş iyimser önyargılara içten içe karşı koyuyor ve bir tepki mi geliştiriyorum? Kızılderili yerlilerin kökünün nerdeyse kurutulduğunu öğrenince, buralarda yaşayan karaderililere reva görülen insanlık dışı muameleye tanık olunca acaba beni daima mazlumun yanında yer almaya zorlayan eğilimimin oyununa mı geliyorum? Bütün bunlar elbette soğuk savaş döneminin üzerimizde bıraktığı onulmaz izlerdir. Düşüncemin kaynaklarından biri bu izler olabilir. Fakat acaba birazcık (evet birazcık) olsun kıskanma duygusunun payı da yok mu böyle düşünmemin kaynakları arasında?

İnsanın zihin ağlarını kimileri örümcek ağına benzetir: hem koruyucu, hem avlayıcı. Örümcek ağı da onu bir yandan başkasından korurken, bir yandan da örümceğin avını yakalamasına yardımcı olur. Ve bir özelliği daha var bu ağın: yapışkan oluşu. Ormanlardaki terkedilmiş örümcek ağlarına temas edenler onun ne denli bulaşık, kurtulması zor bir nesne olduğunu bilirler. Kendimi bir yerimden yakaladığımı sansam, başka bir yerimden yakalanmış olduğumu hissediyorum. Benim kişisel olarak Amerika'yı kıskanmam için elimde nasıl bir sebep olabilir? Ama Amerika'da gördüğüm Türkiye rüyasını da unutabilir miyim? Belki de T.S. Eliot'ın Çorak Ülke'sinin etkisiyle gördüğüm bir rüyaydı o: bir çorak Türkiye rüyasıydı. Missouri'yi seyretmek böylece kafamda çeşitli, çelişkili peyzajlar çiziyor. Biz, çocukluğumuzda, ülkemizin bir Amerikan müttefiki olarak geliştirdiği politikanın içinde yetişmiş, fakat o politikaya muhalefet edilmesi gerektiğini sezinleyen bireyler olarak boy verdik. Dolayısıyla bütün bir Asya ve hatta Güney Amerika kıtalarının insanları olarak Amerikan aleyhtarı bir tavır içinde bulunmamız yadırganmamalı. Üstelik bu tavrın salt antikomünist bir yorumun sığlığı ve darlığı içine hapsedilmesi de haksızlık olur. Bu tavrı, aynı şekilde, komünist propagandasının etkisiyle açıklamak da yanlıştır. Sanıyorum daha derinlerde seyreden bir etken gizli olmalı: insanoğlunun güç ve iktidar karşısında başkaldırma ihtiyacı. Belki de,

böylece kendimize bir kimlik yakıştırmak istiyoruz. Karanlıklardan kendimize kimlikler sipariş ediyoruz.

Bütün bu ihtimallerin kafamda yitip gittiği bir zaman aralığında ve bir mekan parçasında yoluma devam ederken, saatime bakınca otelime dönme vaktinin çoktan gelip geçmiş olduğunu ayrımsıyorum. Fakat ben nerdeyim? Nerde bulunuyorum? Otelin yolunu bulmak için kendimi zora koşmak istemiyorum. Karşıma gelen ilk zenciye sesleniyorum:

– Hey, arkadaş, (X) Oteli’nin yolunu bana gösterebilir misin?

Zencinin, büyük bir sevinçle, sanki bütün gün beklediği fırsat nihayet ayağına kadar gelmişçesine, yönelttiğim sorunun üstüne atlaması beni şaşırtıyor. Bana güleç bir yüzle kendi sorusunu yöneltiyor:

– Elbette gösteririm, fakat bu hizmetim için kaç para vermeyi düşünüyorsun?

Ben tabiî, onun bu hizmeti için para ödemem gerektiğini asla düşünmüyorum; üstelik bu işi ben bir hizmet olarak bile görmüyorum, görmek istemiyorum.

Aklımdan niçin Amerika aleyhtarı olmam gerektiğinin ipucunu yakaladığımı geçiriyorum. Ama acaba haklı mıyım? Aldanmış olmayayım?

2.

Rastladığım genç zenci yol göstermek için benden para talep edince, kendimi başıma balyoz yemiş gibi hissetmekte haksız değildim. Çünkü böyle bir şeye, o âna kadar, hayatımın hiçbir safhasında tesadüf etmemiştim. Amerika'da bile... Bu talep beni, karışık duygulara sevk etti: kendimi tam çaresiz hissetmiş olsaydım ve o zencinin yol göstermesinden başka elimde hiçbir imkânım bulunmasaydı, acaba istenen parayı ödemek zorunda kalır mıydım? Oysa ben tam çaresiz bir durumda değildim ve o zenciye sormadan da yolumu pekâlâ bulabilirdim. Nitekim buldum da. Öyleyse beni o zenciye, yolumu bulmak üzere müracaat ettiren saik neydi? Bu soruyu "hiç" diye geçiştirmek istemiyorum. Çünkü bizim davranışlarımızın her biri kendi içinde bir sebebi ve bir gerekçeyi barındırıyor. O zenciden yol sormaya beni yönelten saiklar (veya sebepler) olarak geriye dönüp baktığımda şu seçenekleri akla getirmek mümkün görünüyor: 1. Her ne kadar ben kendi kendime yolumu bulmakta güçlük çekmeyecek olsam bile, birine danışmakla tutturacağım yol hakkında emin olmak istemiş olabilirim; böylece zamandan tasarruf sağlamayı güvenceye bağlama hedefini gütmüşümdür, 2. Akşamın dar vaktinde, o saatler, herhangi bir Amerikan kenti her insan için risk taşıdığından, yol sorma bahanesiyle bir selâm vererek mefruz bir tehlikeyi savuşturmak istemişimdir, 3. Son olarak da, hiçbir sebep olmadan, düpedüz, herhangi biriyle konuşma ihtiyacı hissetmiş ve bunu gidermiş olmak istemişimdir.

Aklıma gelen bu saikların (veya sebeplerin) hiçbiri, benim kendi geleneğim içinde para ödemeyi gerektirecek bir zemin oluşturmuyor. Yıllar önce, yaşadığımız kenti, okumak üzere İstanbul'a müteveccihen terk edeceğimiz sıralarda bize, İstanbul'da su ve helâ ihtiyaçlarının para mukabilinde sağlandığı söylendiği zaman da şaşırmış, tuhaflaşmıştık. Ne demek su parayla? Veya su dökmek parayla? Bu, bizim yaşadığımız kentin alışkanlıklarına göre olmayacak bir şeydi ve böyle bir şeye gülmek mi, isyan etmek mi, ne yapmak gerektiğini kestirememiştik. Fakat İstanbul hayatı, kendi kurallarını bize kabul ettirmişti. Çünkü suyun şişelenmesinin olsun, tuvaletlerin bakımının olsun kendiliğinden değil, fakat bir emek karşılığında meydana getirildiğini ve bunlar için sarf edilen hizmetlerin bedelinin ödenmesi gerektiğini görmüş, anlamış ve bedellerinin ödenmesi gerektiğine kani olmuştuk. Şimdi bu işlere pek benzemese de, mücerret bir

hizmet karşılığında para talebine muhatap oluyorduk. Fakat gene de, bizim için alışılmadık bir olaydı bu!

Fakat kendimizi soğukkanlılığa davet edelim. Amerika'ya gelen ilk insanların ne çeşit insanlar olduklarını hatırlayalım. Dediğim gibi, onlar, hapishane kaçkınları, maceraperestler, baldırı çıplak "hacılar", altın arayıcısı muhterislerdir. Ve artı, resmî sömürücü ve sömürgeci insan topluluklarıdır. Üstelik hemen hepsi aç insanlardır. Şimdiki Amerikan kültürünü oluşturan insanların temel özelliklerini bu tür insanlar oluşturmuştur ve onların oluşturduğu insanların temel yönsemeleri de bireycilik, bencillik ve çıkar gözeticilik olarak özetlenebilir. Zencilerse, bir koloni olarak, bu tür insanların arasında en çaresiz ve zavallı olanlarıdır; onların gelecek hakkında ellerinde, sömürüye açık olmanın dışında hiçbir imkânları mevcut değildir. Tabiî kendisinden adres sorulan her Amerikalının bu işi para karşılığında yapmadığı hatırlanırsa, bu genç zencinin "buluşunu" aslında takdirle karşılamak bile gerekir(di). O, aslında Cenabı Allah'ın önüne çıkardığı bir fırsatı harika biçimde değerlendirmek istiyordu. O, dilenmiyordu, vereceği hizmetin bedelini istiyordu!

Peki, buna mukabil ben ne yapıyordum? Şimdi saydığım sebeplerden hangisine dayanılırsa dayanılsın, karşıma çıkan, tanımadığım birinden bir hizmet talebinde bulunuyordum. Ve de bu hizmetin, bedeli ödenmeden yerine getirilmesini istiyordum. Peki, ben haksız mıydım? Hayır. Eğer Amerikalıyı bir rekabet ve bencillik ortamının insanı olarak haklı görüyorsam; kendimi de, dayanışmaya ve yardımlaşmaya dayalı bir kültür ortamının alışkanlıkları içinde yabancı diyarda bulunan birisi sıfatıyla mazur görmemek gerekiyor.

İmdi şu ilgi çekici sonuca ulaşmak kaçınılmaz hale geliyor: insan olarak mensup olduğumuz kültür ne olursa olsun, bizler, önümüze çıkan fırsatları değerlendirme temayülü içinde bulunuyoruz. Ben, yardımlaşmaya ve dayanışmaya dayalı bir kültürün mensubu olarak karşıma çıkan bir fırsatı değerlendirmek (bu, isterse bir selam verip almadan ibaret olsa bile) istiyordum; muhatabım da aynı biçimde karşısına çıkmış olan bir fırsatı karnını doyurmak için değerlendirmek istiyordu. Böylece, tezahürleri farklı görünen iki kültüre mensup insanın her biri, kendi geleneğinden ayrılmadan ve ondan ödün vermeye yanaşmadan, fırsat değerlendirme noktasında buluşmuş oluyordu.

Böylece, durumu uç noktasına götürdüğümüzde, insanların bir arada yaşamalarından doğan durumlardan birinin de, her insan tekinin başkasının

yaşamasını kolaylaştırma hususunda bir “fırsat” olarak zuhur ettiğini belirleyebiliriz. Önümüze çıkan fırsatları değerlendirme hususunda farklı ölçülere ve anlayışlara sahip olsak da, fırsat karşısındaki tavrımızın farklı olmadığı ortaya çıkıyor.

Yılan

1.

O sıcak yaz öğlesinde, eski şehirlerarası garajın kahvehanesinde yolculayacağımız arkadaşımızın otobüsünün kalkış saatini beklerken, kendisini yıllar önce bir kez görmüş olduğum adam girdi açık kapıdan. Görenler, şöyle bir kıpırdandılar ve: “Yılancı Yusuf” adı masalar arasında bir fısıltı halinde yayıldı. Yılancı Yusuf, o donuk, kimseye bir şey söylemeyen yüzüyle, yorgunluğunu belli eden haliyle bizim oturduğumuz masanın hemen bitişiğindeki bir masaya çöktü. O masada daha önce oturmakta olan iki kişi, bir şey demeden, Yusuf’un oturduğu masayı terk edip daha uzakça bir masaya yerleştiler. Kahvehanede genel bir kıpırdanış başladı, herkes sandalyesini şöyle bir defa olsun, ileri geri çekiştirdi. Garson da vakit yitirmeden gelip Yusuf’un siparişini aldı. Yusuf’un: “Çay” dediğini işittim. Yusuf “çay” dedi ve ânında uyuklamaya başladı. Gömleğinin altında fıkır fıkır bir şeyler kaynaşıyordu.

Kentimizin yabancısı olan yolculayacağımız arkadaşımız da, fark ettiği olağandışı kıpırdanışın sebebini merak etti. Biz de (yani kardeşim ve ben) bu kıpırdanışın sebebinin Yusuf olduğunu ona anlattık. Yusuf, kentimizin yılancısıydı. Kentimiz güney ikliminin baskın olduğu bir ortamda olduğu için yılanı, akrebi boldur. Fakat buna rağmen kimse ne yılanlarla, ne akreplerle ünsiyet peyda etmeyi aklından geçirir. Muzır telakki edilen bu hayvancıklar ve böcekler görüldüğü yerde öldürülmek istenir. Çoğu kez de bu niyetleri başarıyla sonuçlanır.

Biz (yani kardeşim ve ben) Yılancı Yusuf’un başarısını ilk kez gördüğümüzde ancak altı yaşlarındaydık. Oğulları bizim arkadaşımız olan komşularımızın birinin ahırında bir yılan görülmüş ve derhal Yılancı Yusuf’a haber salınmış. Yusuf geldiğinde biz de her şeyden habersiz onların evindeydik. Yusuf doğrudan yılanın görüldüğü söylenen ahıra girdi. Ahır penceresizdi, dolayısıyla karanlıktı. O tarihte, demek ki, ahırları aydınlatma diye bir lükse de henüz ulaşmış değildik, öyle anlaşılıyor: ne de olsa 40’lı yıllardaydık!

Kısa bir süre sonra ahırdan Yusuf’un sesini işitmeye başladık. Yusuf: “Kızıııımm, kara kızıııım...” diye munis, tatlı bir sesle mırıldanıyordu. Az sonra Yusuf’un boynuna koluna dolandırmış olduğu uzun, kara bir yılanla ahırdan çıktığını görünce hepimiz ürktük. Bir yandan da seviniyorduk: Ya bu yılan yakalanmamış olsaydı da, bir biçimde onunla karşı karşıya

gelseydik, ne yapardık! Yılan, Yusuf'un kollarında sanki bir kedi yavrusuymuş veya bir civcivmiş gibi duruyor, Yusuf'un bileği, boynu üzerinde sakin sakin kıpırdanıp akıyordu. Ürktük, çünkü bu canlı, kıpırdayan mahluk bir biçimde Yusuf'un elinden kurtulacak olsa ne yapabilirdik? Hiç kuşkusuz, ya elimize geçirdiğimiz bir taşı üzerine fırlatırdık veya oradaki bir sopayla, kürekle hayvanın işini bitirmeye kalkışırdık. Düştüğümüz panik de cabası olurdu. Üstelik hayvanı öldürecek miyiz, yoksa elimizden kaçıracak mıyız, o da belli olmazdı. Fakat Yusuf'un koluna, boynuna sarılan yılan onun üzerinde hiç de tehlikeli gibi durmuyordu; tersine, orada kendini emniyette hissettiği anlaşılıyordu.

Fakat bizim yılandan ürkmemizin sebebi açıktır ve yadırganacak bir yanı da yoktur. İnsanla yılan, kendi tarihlerinin başlangıcından bu yana birbirleri için düşman olarak gösterilmiştir. Halen de bu düşmanlık duygusundan kurtulabilmiş değiliz. Yılana atfettiğimiz nice özellikler, onu, insanoğlunun gözünde hayvanlar arasında eşsiz bir efsaneye ulaştırmıştır. Bütün bu efsanelerin sebebini yılana özgü iki özelliğe indirgeyerek açıklamamız mümkündür sanıyorum: birincisi, yılanın zehirli oluşu (yılanların hepsi zehirli olmasa bile, hepsi zehirli farz edilir); ikincisi de yılanın sessiz veya bir başka söyleyişle sinsi bir yaratık oluşudur. Bu ikinci özelliği, yılanı insanoğlu nezdinde güvenilir bir yaratık olmaktan çıkartmıştır. Yılan, aslan gibi kükremediği, kurt gibi ulumadığı, ayı gibi homurdanmadığı için, onun çevremizde var olduğunu anlamamız mümkün olmaz. Yılanın tıslaması veya ıslık çalması bile onun sinsiliğine yorulur. Yılan, aslan gibi, geldiğini kükreyerek haber vermez. Bu yüzden insan, yılana karşı kendini müteyakkız olmak zorunda hisseder. Gene onun bu özelliği, insanı yılan karşısında adeta savunmasız kaldığı hissine sevk eder. Bu yüzden yılana hain damgasını yapıştırmakta tereddüt edilmez.

Fakat biz o sırada bütün bunları düşünüp tartacak durumda değildik. Çünkü yılanlar, uyumakta olan Yusuf'un gömlek düğmelerinin aralarındaki açıklardan, boynundan, kollarının yenlerinden başlarını uzatmaya başlamışlar, hatta içlerinden ikisi, Yusuf'un masasına sarkmıştı.

Kahvehane ahalisi dehşet içinde Yusuf'u seyrediyordu. Yusuf'un gömleğinin içi kıvıl kıvıl yılanlarla doluydu, hepsi de harekete geçmişti. Üstelik Yusuf'un pantolonunun kemersiz olduğunu dehşetle fark ettik: gömlek, pantolondan boşanacak olsa, içerdeki yılanların hepsi dışarı dökülecekti. Garson, elinde çay bardağı olduğu halde, donup kalmıştı. Yusuf'a yaklaşmaya korkuyordu. Yusuf'sa, derin uykularındaydı. Zaten

onun biraz vurdumduymaz biri olduğu söylenirdi. Sonunda biri akıl etti de, bir çalı süpürgesinin sapıyla Yusuf’un başını dürtükleyip uyandırdı. Yusuf, hepimizi dehşet içinde bırakan ortalarda yavaş yavaş etrafa dağılmak üzere bulunan yılanları gördü, gayet sakin biçimde onları koklayıp öperek, okşayarak koynuna yerleştirdi. Çekinilerek önüne uzatılan çayı birkaç hamlede içip bitirdi. Sonra, koynunda oynaşan yılanlarıyla birlikte, üstelik ikisinin başlarını da açıkta okşayarak çıkıp gitti. Onun gidişiyle birlikte bütün kahvehane ahalisi derin bir nefes aldı. Meğer herkesin ne kadar anlatacak çok yılan hikayesi varmış! Yılanın fiilî korkusu zail olunca herkes onun bir hikayesini anlatmaya başlamıştı.

Yusuf’un yakaladığı yılanları ne yaptığını ben hiçbir zaman öğrenemedim. Kimileri onların derisini, kimileri zehirini sattığını söylüyordu. Bir söylentiye göre de, Yusuf, yakaladığı yılana bir keçeyi ısırtıyormuş, yılanın dişi keçeye geçmiş durumdayken keçeyi hızla ve şiddetle çekince diş sökülüyor ve yılan tehlikesiz hale geliyormuş. Fakat yılanı yakaladığı sırada onun dişi çekilmiş halde bulunmuyor ki! Yusuf’un marifeti, yılana yapılması gereken muameleyi bilmiş olmasından ileri gelmeli.

2.

Bazı insanlar yılanlarla ünsiyet peyda edebildiklerine göre bunun bir yolu, usulü olmalı ve yılanlara düşmanlık edenler bunun sebebini kendilerinde aramalıdırlar. Benim, kedilerle kurabildiğim yakınlık bu hususta bana bazı şeyler öğretmiştir. Kedinin en öfkeli, azgın olduğu bir zamanda bile ona mülayimlikle yaklaşıldığında ve ona yaklaşılırken pisipisi diye şefkatli sesler çıkartıldığında, kedi bu sese kulak verir. Kendisine yaklaşanın düşmanca niyeti olmadığını kestirirse, o da yumuşaklaşır. Onu kucağınıza aldığınızda hırpalamadan sevmeyi başarabilirseniz kedi o kucağa teslim olur. Ama seviyorum zannıyla onu hırpalarsanız o da size dişlerini ve pençelerini göstermekte gecikmez. Nitekim kediye yaklaşırken onu korkutanlar, üstelik bu korkuya kendilerinin sebep olduğunu da bilmeden, korktuğu için kediye saldırmaya kalkışanlar hiçbir zaman onunla dostluk kurmayı başaramaz. Kedi, kendisini savunma içgüdüsüyle pençelerini çıkartır ve kendisine uzanan eli tırmalar.

Kuşkusuz, yılana yaklaşmanın da bir yolu olmalı. Bu yolun ne olduğunu bilmeden ona yaklaşmaya çalışan yılanı ürkütür ve onun saldırmasına yol açar. Bana öyle geliyor ki, çoğumuzu yılana yaklaşmaktan alıkoyan duygu ondan korkmamızdır. Korkumuzu yenebilsek ona yaklaşabilmemizi önleyecek bir sebep kalmaz ortada. Buna rağmen asıl problem insanlarla yılanların (ve elbet bütün hayvanların) aynı dili konuşuyor olmamamızdan kaynaklanıyor. Biz, hangi hareketimizin hayvanı ürkütebileceğini hiçbir zaman tamamıyla kestiremeyeceğimiz için, farkına varmadan onu ürküttüğümüzde onun saldırısına maruz kalırsak bu durumu hayvanın ihanetine yorarız. Oysa hayvan açısından bakıldığında, o da, aslında bir saldırıya maruz kalmıştır ve kendisini savunmak onun hakkıdır. Diyelim ki, yılanla beraber yatıyoruz. Uykumuzda bir taraftan öbür tarafımıza dönerken yılan altımızda kalsa ve canı acısa, o, bunun sebebini elbette bilemez ve bir tecavüze uğradığında ne yapacak ise onu yapar.

Bizi yılandan korkmaya sevk eden sebep onun zehirli, zehirinin de öldürücü olmasıdır. Ve unutmamamız gereken basit bir gerçek var: yılan sürüngen bir hayvandır. Yani ayakaltında dolaşır. Dolayısıyla, onda güçlü bir savunma mekanizması oluşmuş bulunmasa, nesli kolayca tükenebilir. Ne var ki, Allah, onu savunmasız bırakmamıştır. İnsanlar kırlarda, ormanlarda gezinirken acaba bir yılana basar mıyım endişesini taşımasalar,

o hayvan, hayatını nasıl koruyabilirdi! Onun bütün savunma düzeneği vücudunun özelliklerine uygun biçimde oluşturulmuştur. Ve elbette hayatını sürdürebilme düzeneği de... Yılan aslan gibi kükrese acaba fareyi veya tavşanı yakalayabilir miydi?

Oysa biz, yılanın sessiz yaradılışta oluşunu onun sinsiliğine ve hainliğine yoruyoruz. Yılan da aslan gibi kükrese, biz de kendimizi ona göre savunabiliriz ve ona basmaktan sakınabiliriz diye düşünüyoruz. Olayın böyle seyretmemiş olduğunu ayrımsayınca da, "sorumluluk" yılandaymış gibi yorumlar geliştiriyoruz.

Yılan, insanların işitmesine yarayacak bir ses çıkartamadığı gibi (tıslaması veya ıslığı dışında), onun işitme duygusunun zayıf olduğu (veya hiç işitmediği) söylenir. Bunu sanıyorum şöyle anlamalıyız: yılan, insanın çıkarttığı veya insanın işitebileceği türden sesleri işitmiyor, o ancak kendisine gerekli olan sesleri işitip, o sesleri çıkartıyor. Mesela biz herhangi bir biçimde bir yılanın bize yaklaştığını duymayabiliyoruz, ama yılana av olarak yaratılmış kurbağa bu sesleri duyuyor ve ona göre kendini savunabiliyor. Ama aynı kurbağa top sesini işitmiyor.

İmdi, yılanın göz kapakları da yoktur. Yani onun gözleri yusyuvarlak, sürekli açıktır. Yılanın alt ve üst çene kemikleri de birbirinden ayrılabildiğinden, ağzını bir defada bir tavşanı yutabilecek kadar açabilir. Göğüs kemiği de olmadığından yuttuğu tavşanı bir hamlede midesine indirebilir, çünkü yutma esnasında kemikleri birbirinden ayrılmaya müsaittir. Yılanın, hayatını idame ettirmeye yarayan bütün bu özellikleri insana korkunç görünür. Yusyuvarlak açılmış(!) bir çift göz, avını yutmaya hazır çatal dili, zehir kusan dişleriyle kocaman açılmış bir ağız halinde yılan korkunç görünür. Ama acaba yemek esnasında ağzına büyük bir lokmaya uzatırkenki haliyle aç bir insanın görüntüsü daha munis midir?

İnsanların yılana atfettiği bu korkunçluk onun hakkında başka herhangi bir hayvanınkiyle karşılaştırılamayacak zenginlikte bir folklor literatürünün oluşmasına yol açmıştır. Yılana zekâ atfedenden, onu sinsi ve hain saymaya kadar uzanan bir efsane yığını oluşturulmuştur. Bunların arasında bana haksız görünen biri var: yolculukları esnasında iki kardeş bir mola yerindeyken, bir yılan, ağzında onlara bir altın getirir, önlerine bırakır. Bu, üç gün boyunca böyle sürer. Üçüncü gün, kardeşlerden biri, yılanı öldürerek defineyi bulmayı teklif eder, fakat beriki buna razı olmaz. Bunun üzerine teklif sahibi, yılanı tek başına öldürmeye karar verir. Yılan tekrar geldiğinde ona baltasıyla saldırır, yılanın kuyruğunu kopartır; atik davranan yılan da

ısırıp onu öldürür. Yalnız kalan kardeş öleni defneder ve sonra yılana dönerek: “Ben bu olanlara razı değildim, fakat oldu. Şimdi seninle anlaşalım, birbirimize zararımız dokunmasın.” der. Yılan buna itiraz eder: “Sen kardeşinin mezarına, ben de kopan kuyruğuma baktıkça birbirimize olan kin ve düşmanlık hislerimiz tazelenecek. Sende bu kardeş acısı, bende de bu kuyruk yarası oldukça biz birbirimize dost olmayız.” cevabını verir.

Bu masalın anlamlı olan bir tek yanı varsa, o da, yılana olan düşmanlığın başlatıcısı olarak insanın gösterilmesidir. Ha, bir de tüylü yılanların mevcut olduğu söyleniyor, ayrıca bir de boynuzlu bir yılandan bahsediliyormuş, ancak Aristo’nun boynuzlu yılanın mevcudiyetini kabul etmediği bildiriliyormuş, fakat Aristo’nun tüylü yılan hakkındaki fikri bilinmiyormuş.

Öteki bütün hayvanlarda olduğu gibi yılan konusunda da, biz insanlar, kendi kanaatlerimizi yılana yüklüyoruz, sonra da bu kanaatlerimizde sukutu hayale uğradıkça bunun sorumluluğunu da zavallı hayvanlara mal etmekten çekinmiyoruz.

Benim kedilerim

1.

Kedileri severim ben. Onlara olan sevgimin bir başlangıcı olduğunu da biliyorum. Bu, hatırlaması bana daima acı veren bir olaydır. Henüz okula başlamadığım çağlarımdaydım. Başka bir kente gitmek zorunda olan yakınlarımızdan bir aile, giderlerken tekir kedilerini bize bırakmışlardı. O kediyle aramda, en azından kendi açımdan, bir dostluk başladı. Bir süre sonra tekir kedimizin üç tane, sevimli mi sevimli yavrusu dünyaya geldi. Oturduğumuz evin avlusu, bahçe duvarları başka kedilerin avlumuza girebilmek için zorluk çekmeyecekleri bir konumdaydı. Yavru kedilere başka kedilerin musallat olmasından çekiniyor; onları bir sandık içinde korumaya çalışıyorduk. Bir gün evcek dışarı çıkarken, kedilerimizi o kapaklı sandığın içinde bıraktık. Dışardan gelebilecek kedilerin sandığın kapağını açamayacaklarını tasarlıyorduk. Ama sandığın içindeki yavruların dışarı çıkmayı deneyebileceklerini aklımıza getirmemiştik. Bu da bizim, bir felaketin acısını tatmamıza yetmişti. Eve döndüğümüzde, yavrulardan üçü de, her nasılsa, dışarı çıkmaya teşebbüs etmişler, üçünün de boynu, sandığın ön tahtasıyla kapağı arasına sıkışıp kalmıştı. Bu olay, evcek hepimizi derin bir üzüntüye gark etmişti. Ben bu olayı kabul edemiyor, ama kime, nasıl isyan edeceğimi de bilemiyordum. O yavruların cesetlerini ne yaptılar, onu da bilmiyorum. Hiçbir zaman da bilmek istemedim. Tekir kedimiz, yavrularının gezindiği yerleri bir süre kokladı, oralarda dolandı durdu. Biz hepimiz, tekirin yas tuttuğuna inanıyorduk. Ben, tekiri teselli etme görevini kendi başıma üstlenmiştim. Onu kucağıma alıyor, okşuyor, ninemin bana anlattığı masalları ben de tekire aktarıyordum. Böylece ona evlat acısını unutturmak istiyordum. Giderek bunu başardığımı da sanıyordum. Bir süre sonra tekir benim bir parçam haline geldi. Belki ben de tekirin bir parçası halindeydim. O kadar ki, o zaman bile, tekirin sanki beni kendi evlatlarının yerine koyduğunu düşünüyordum. Tekir bir kere analık duygusunu tatmıştı ya, kendimi, şimdi, tekirin yavrusu yerine koyuyordum. Hiç kuşkusuz, tekirin de, benimle aynı duyguyu paylaştığını düşünüyordum. Yani tekir beni sanki evlatlık edinmişti.

Kedilerle dostluğumun ve benim azatsız bir kedi sever haline gelişimin başlangıcı bu olaya dayanıyor. Bu olay olmayaydı, ben, belki de, hiçbir zaman, bir kedi sever olmayacaktım. Kedilere dost olan yanım içimde gömülü olarak kalıp duracaktı. Bu olay benim kedi sever yanımın ortaya

çıkmasına vesile oldu. Mesela şimdi anlattığım olay bir başıma benim başımdan geçmedi. Öteki aile fertleriyle, kardeşlerimle hep birlikte yaşadık bu olayı. Ama onların üstündeki etkisi benimki gibi olmadı. Onlar elbette birer kedi düşmanı değildi, ama benim gibi kedilere karşı özel bir sevgileri de yoktu. Ailenin içinde, anlattığım olaydan, yalnızca ben özel biçimde etkilenmiştim. Kendimi kedinin yavrusu, kediyi de kendimin bir parçası halinde hissetme olayını bir ben yaşadım. Durum fark edilmeyecek gibi değildi. Artık o kediden bahsedilirken, o, benim kedim olarak anılıyordu.

Fikrimi şöyle de anlatabilirim: Kedileri sevme fırsatı hepimize eşit ölçüde tanındı, ama bu fırsatı aramızdan ancak birimiz kullanabildik. Öbürleri, önlerine böyle bir fırsat çıkmış olduğunu bile belki ayrımsamadı. Belki önlerine çıkmış olan fırsatı bile bile tepti. Şimdi, komşularımızdan bir hanımın fındık farelerini sevdiğini hatırlıyorum. Ama biz evcek her tür fareden korktuğumuz ve hatta “nefret ettiğimiz” için, o komşumuzun bize bağışladığı bu fırsatı kullanmayı, hem de şiddetle, reddetmiştik.

Herkesin bildiği bir şey: Newton’a gelinceye kadar milyonlarca, milyarlarca insan elmaların ağaç dallarından düştüğünü görmüştür, bu elmalar bazılarının başına da düşmüştür. Ama bir tek Newton bu olayın özel anlamına dikkatini yöneltmiştir. Çünkü gelmiş geçmiş insanların arasında bir tek o, yerçekimi yasasını nasıl bulduğu sorulduğunda: “Sürekli onu düşünerek...” cevabını vermeye hazırlıklıydı. Fırsatlar, aslında hepimize eşit biçimde tanınıyor, ama içimizden ancak o fırsatı kullanmaya yatkın olanlarımız, onun değerini biliyor ve değerlendirebiliyor.

Cinayet için durum daha farklı değil: hepimiz, hayatımızda, birilerini öldürmemiz gerektiğini düşünmeye bizi sürükleyen olaylarla karşılaşmışızdır. Ama bu durumlarda sadece şeytanımıza lanet etmekle ve öldürme düşüncesini, salt bir düşünce olarak içimizde bırakmakla yetinmişizdir. Ama bir Raskolnikof çıkar ve herkesin, içine bir düşünce olarak gömdüğü “fırsatı” değerlendirir. Meyhanede, Raskolnikof’un sonradan öldüreceği kocakarının öldürülmesi gerektiğine dair mütalaa serdeden iki ahbap için, bu mütalaa sadece bir mütalaadan ibarettir. Ama onların konuşmaları Raskolnikof için, dört dörtlük bir gerekçe oluşturmuştur. İşte cinayet işleme gerekçesini oluşturan altın fırsat! Daha sonrası uygulamayı gerçekleştirebilmek için hazırlanan tasarılardır.

Yazı yazmak, kitap okumak da öyle değil mi? Her gün milyonlarca insan önüne getirilen bu fırsatla karşılaşıyor, ama onların arasından gerçek bir yazar veya gerçek bir okur olmayı ancak ona yatkın olanlar

başarabiliyor. Çoğu böyle bir fırsatla karşılaşmış olduğunu bile ayrımsamıyor.

2.

Ben yine kedilerime döneyim. O ölen kediciklerimizden sonra bende iflah olmaz bir kedi sevdası aldı yürüdü. Yeni yerleştiğimiz kentte, komşularımızdan birisi bize bir kara kedi hediye etti. Kara kedi daha ancak beş aylık falandı. Ama oyuncu mu oyuncu.. kıpırdayan her şeyin üstüne atlıyor, kendi kendine oyunlar çıkarıyordu. Ertesi yıl bu kara kedimizin de yavruları oldu. Yavrulardan birini kendimize sakladık, ötekileri meraklılarına hediye ettik. Kendimize sakladığımız erkek yavrunun adını da İnci koyduk. Çünkü İnci bembeyazdı, yalnızca gerdanında inci tanesi gibi kara bir leke vardı. Bir yıl sonra bu İnci de büyüdü. O Mart ayı içinde bir süre ortalardan kayboldu İnci. Biz de merak edip duruyorduk. İnci'nin çapkınlığa çıkmış olabileceğini aklımızın ucundan bile geçirmemiştik. İnci beş on gün sonra döndü. Fakat İnci hastaydı, süngüsü düşmüştü, tüyleri hırpalanmıştı. Zehirli bir şey mi yedi, yoksa birileri onu dövdü mü, yoksa başına başka bir şey mi geldi, anlayamadık, anlaşılmadı. İnci, evde, biraz orayı burayı kokladı; anasıyla burun buruna koklaştılar; sonra, açık kapıdan çıkıp gitti. Biz çocuklar da onu izledik. İnci evin biraz ilerisindeki çöplüğe kadar ağır ağır yürüdü ve çöplüğe ulaşınca, orada öldü. Biz, İnci'nin bu davranışını onun asaletine yorduk. İnci'nin cenazesiyle bizi meşgul etmesin diye böyle bir hareketi ihtiyar ettiğini düşündük.

Bir süre sonra biz, bu kenti terk ettik. Kara kedimizi, altlı üstlü oturduğumuz ev sahiplerimize bıraktık. Bir yıl sonra ben, bir vesileyle ev sahiplerimize uğradım. Kara kedimiz kapının önündeydi. Adını seslenerek, pisipisi diyerek kedimi çağırdım. Kara kedi, sanırım beni kokumdan tanıdı. Eskiden de yaptığı gibi, omzuma sıçradı, bir omuzumdan ötekine geçiyor, saçlarımı kokluyor, mırıltısıyla beni hâlâ sevdiğini gösteriyordu. Kedim beni unutmamıştı. Ama ben onu bırakmak zorundaydım.

Aynı yıl, sokakta, benim emektar kara kızımın bebekliğine benzeyen bir başka yavru kara kediye rastladım. Tereddüt etmeden bu yavru kara kediyi kucaklayıp eve getirdim. O, beni tırmalamak istiyor, kucağımdan atlayıp gitme teşebbüslerinde bulunuyordu. Ama bırakmadım. Kedilerin zaaflarını biliyordum. En vahşi olanını bile, punduna getirip boynunun altından gıdıklamaya başlarsanız, mayışır. Ben de öyle yaptım. Onu mayıştırıp eve getirdim. Derime batırmak istediği pençelerini sıvazlayarak tırnaklarını içeri çekmesini sağladım. Eve gelince mancasını önüne bıraktım. Fakat kara

oğlan (bu, erkek bir yavruydu), mancayı kapınca misafir odasına seğirtti. Annem onu dövüp kaçırmak istedi ama ona dokunmamasını rica ettim. Bir süre sonra onun da, öteki kedilerimiz gibi uslanacağını, kendisine vereceğimiz alışkanlıkları kazanacağını söyledim. Gerçekten de bir süre sonra, daha yavruluktan çıkmadan, istenilen alışkanlıkları kazandı. Bir süre sonra, açıkta bırakılan eti bile, yabancı kedilere karşı korur hale geldi. Fakat esef ki, onu da terk etmek zorunda kalacaktık.

Şimdi, bu kısa kedi bahsinin öznel bir yanına değineceğim: bunca yılın bir kedi düşkünü ve kedilerle ünsiyeti olan biri sıfatıyla, insanların kedi sevenler ve köpek sevenler diye ikiye ayrılabileceğini ileri sürüyorum. Kedilerle köpeklerin ıraları birbirinden farklı. Onlara düşkün olan insanların da, düşkünlüklerini yönelttikleri hayvanlara göre ıralarının farklı olduğu ortaya çıkıyor. Şöyle ki, köpek fıtraten sahibine bağlılık eğiliminde. Onun, sahibine bağlı oluşu, sahibindeki tahakküm ve boyun eğdirme eğiliminin tatminini sağlıyor. Kedilerse sahipten çok, doğdukları mekâna bağlılık gösteriyorlar. İnsanbiçimci (antropomorfist) bir dil kullanırsak kedilerin sahipleri üzerinde asalet ve bağımsızlık duyguları uyandırdığını söylememiz mümkündür.

Bu kedi bahsinde yer yer insanbiçimci ifadelere yer verdiğimin farkında olduğumu belirtmeliyim. Bu ifade biçimi, benim, kedilere duyduğum sempatinin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıktı. Zaten insanbiçimcilik, bir yerde, kendimizi nesnemizle (konu) özdeşleştirmekten başka nedir ki? Kendimize ait duygularımızı nesnemize izafe ediyoruz. Şimdi, kara kızımın beni unutmamış olduğunu söylerken, ona insana ilişkin bir nitelik yüklemekte olduğumu elbette biliyorum. Onun, beni unutmamış olması, insana özgü üç boyutlu zamana ilişkin bir hafıza olayına ilişkin bir olgu değildi elbet. Kara kızım, beni, alışkanlıklarının meydana getirdiği içgüdüsüyle tanımıştı. Yoksa sadece insana özgü aktif bir hafıza kullanımını bir kediye izafe etmek, kuşkusuz, yanlış olacaktır. İnsanın hafızası biriktirebilen, üstelik bir amaç doğrultusunda biriktirebilen, sonra da bu biriktirdiklerini bilinçli biçimde kullanabilen bir yeteneğe sahip. İnsanın eğitilebilir oluşunda, bu yüzden, hafızasının önemli bir payı var. Oysa kedinin (veya köpeğin) hafızası, birbirine göre farklılık gösterse de, insan hafızasına kıyaslandığında, onda biriktirebilme yeteneğinin olmadığı bellidir. O, belki tek tek olguları hafızasında stoklayabilir ama o olgular hiçbir zaman kümülatif bir niteliğe dönüşmez; tek tek olma durumlarını korurlar. Bu yüzden de, ne kendilerine bir eğitim vermek mümkün olur, ne

de edindikleri alışkanlıkları hemcinslerine aktarmaları mümkündür. Bizim, insana kıyasla hayvanların eğitildiğini söylememiz bir benzetmeden başka bir şey değildir. Gerçekteyse, onları şartlandırıyoruz ve alışkanlıklar kazandırıyoruz. Buradaki temel farklılık eğitimin gelenek haline gelmesi ve nesilden nesile aktarılabilmesi keyfiyeti iken; alışkanlıkların münferit kalması ve başka nesillere aktarılamaması keyfiyetidir.

Fakat kimse bu tespitlere dayanarak hayvanları küçük görmek için gerekçe elde ettiğini düşünmesin. Biz, insan olarak, hayvanları tam da onların bu özelliğine dayanarak seviyoruz. Hatta itiraf etmekten kaçınsak bile, onlara karşı içimizde bir saygı besliyorsak, bu saygı, hayvanların ödün vermeye müsait olmayan yaradılışlarına dayanıyor. Biz, hayvanları hayvan oldukları için ve insana benzemedikleri için seviyoruz ve sayıyoruz. Hayvana benzeyen insan nasıl kendisine duyduğumuz saygının yitirilmesine müstahak oluyorsa; insana benzeyen bir hayvan da öylece sevgimizin ve saygımızın konusu olmaktan çıkmaya müstahak olurdu.

Köpekler

Köpeklerle aram iyi değil. Onlarla aram hiçbir zaman iyi olmadı. Onlardan çekinirim. Nazarî olarak yılanlarla bile dost olunabileceğine inanan benim gibi birinin köpeklerle arasının iyi olmaması yadırganabilir. Ama bunun sebebi ben değilim. Bunun sebebi köpeklerin kendileri. Her şey, daha parmak kadar bir çocukken, diyelim ki, dört beş yaşlarımdayken, komşumuzun köpeğinin bana saldırıp korkutmasıyla başladı.

Daha geçenlerde, bir akşam karanlığında, dar kaldırımda, tasması genç sahibesinin elinde olan bir köpekle birden karşı karşıya gelince irkildim. Köpekse bende daha önce tepki göstermiş, hırlamaya başlamıştı. Sahibesi, onu yatıştırmaya çalışıyordu: “Korkma, diyordu köpeğine, bir şey yapmaz, amca o...” Sonra, yan yana gelince bana: “Sizden korktu” dedi. Sanki köpekten özür dilemem gerekiyormuş gibi bir tavırla söyledi bunu.

Evet, köpeklerle aram, daha çocukluğumda açıldı. Komşularımızdan birinin, irice bir bekçi köpekleri vardı. Köpek, evin bahçesinde zincirle bağlı olmasına rağmen, bahçeden, sokaktan gelip geçenlere korkunç bir sesle havlayıp dururdu. Bahçe duvarı yüksekti; köpek, gelip geçenleri görmezdi, onların ayak seslerine havlardı. Evin oğlan çocuğu bizim akranımız ve oyun arkadaşımızdı. Onunla oynamak istediğimiz zaman bile o eve fazla yaklaşamazdık. Arkadaşımızı oyuna çağırmamız gerektiğinde, uzaktan seslenir; köpeklerine mukayyet olmalarını söylerdik. Arkadaşımızsa köpeklerinden korkmamamızı söylerdi. Ona dostça yaklaşırsak, onun da bize dostça yaklaşacağını söylerdi. Dedikleri kuşkusuz, doğruydu. Bu sözlerin doğruluğunu bu günden geriye bakarak söylemiyorum, o gün de bu sözlerin doğru olduğuna inanıyordum. Gel gör ki, köpeğin, bizi görür görmez havlamaya başlaması ona karşı beslemeye çalıştığımız olumlu duygularımızı bir anda alt üst ediyordu.

O gün, o arkadaşımızın bahçelerinde oynayacaktık. Ama tek sakıncası evin köpeğiydi. Köpekten sadece ben ve kardeşim değil, mahallenin bütün çocukları korkup çekiniyordu. Saldırgan bir köpekti. Ama o gün, her ne pahasına olursa olsun, onların bahçesinde oynamayı kararlaştırmıştık. Arkadaşımız, bizim hepimize, köpekten korkmamamız gerektiğini, o havlasa bile ona yaklaşmaktan çekinmememizi tembih etti. Dahası, bize bir gösteri de yaptı: eliyle, köpeğin ağzıyla oynadı, elini köpeğin ağzına soktu; köpek, bu küçük sahibine sadece yaltaklandı, onun elini öpüp kokladı.

Böylece biz de, köpekten zarar gelmediğini/ gelmeyeceğini görüp öğrenmiş olduk.

Ancak işler yolunda gitmedi. O öğle sonu arkadaşımızın evine gidip bahçenin aralık kapısından içeriye girmeye teşebbüs ettiğimizde köpek öyle korkunç bir sesle havlamaya başladı ki, biz, daha kapıdan girmeye fırsat bulamadan köpeğin bizi yutacağını sandık. Ama bu arada köpeğin zincirle bağlı olduğunu görmüştük. Arkadaşımızın tembihi üzerine ona dostça yaklaşırsak susacağını ve bize dostça davranacağını ummak istiyorduk. Biraz çekinerek de olsa, bu tembihi yerine getirmek üzere kapıyı araladık ve içeriye girdik. Köpeğe yaklaşmaya çalışıyorduk. Fakat ne mümkün! Köpek öyle canhıraş bir sesle havlıyor, öyle korkunç bir güçle üzerimize doğru saldırıyordu ki, bağlı bulunduğu ağaç, nerdeyse yerinden sökülürcesine sallanıyordu. Bana öyle geldi ki, tam o sırada arkadaşımız yetişip de köpeğe sahip olmasa, köpek zincirini kopartıp bizi parçalayacaktı! Arkadaşımız, köpeğine sahip olduktan sonra bile bizler uzun süre teskin olmadık. Bahçede oynadığımız sürece köpek de teskin olmadı; o korkunç havlamalarını terk ettiyse de, ondan daha az korkunç olmayan hırlamaları sürüp durdu.

Sonra bir gün, o köpeğin öldüğünü işittik. Birilerinin köpeği zehirlediğini söylediler, ama kimin zehirlediği ortaya çıkmadı. Onlar köpeksiz durmazlardı. Bu kez, o iri köpek yerine bir fino aldılar. Bu fino da saldırgandı. Her ne kadar öteki kadar korkunç bir havlaması yoksa da ve gene onun gibi insanı parçalayıp yutacağı izlenimini vermiyorsa da, eline geçireceği avını didik didik edip ısıracağı ve muhakkak bir zarar vereceği izlenimini vermekten geri durmuyordu. Fino da tasmalıydı, ama tasmasının zinciri daha inceydi, daha kendine göreydi, yani narindi. Böyleyken, bir gün, bu finonun saldırısına uğradım. Onun zincirle bağlı olduğunu sanıp arkadaşımı çağırmak üzere bahçeye girdiğimde, fino nerden peydahlandı bilemiyorum, birden paçalarımı daladı. Birden, ne yapacağımı bilemedim. Ayağımın birini çeksem, ötekini kapıyordu. Kaçmaya çalışsam kovalamaya hazırdı. Paçalarımı ısırıyor, çeniliyor, sıçrayıp havlıyordu. Davranışı hiç de dostça değildi. Bacaklarımı ısıracağından korkuyor, elimle ona dokunup uzaklaştırmaktan da çekiniyordum. Neyse ki, arkadaşım göründü ve köpeğini çağırıp benden uzaklaştırdı. Ama ben korkumdan terlemiştim.

Çocukluğumun köpeklerle olan ilk tecrübeleri böyle oldu. Olumlu tecrübeler değildi bunlar kuşkusuz. O tecrübelerden kalan silinmez izlek şuydu: köpekler saldırır ve insan, korunabilirse (korunabildiği ölçüde)

onlardan korunmaya çalışır! Bu izlek, hayatım boyunca zihnime ve duygularıma kazılı kaldı. Köpeklerle daha sonraki karşılaşmalarımda sürekli bu izleğin etkilerini taşıdım. “İte dalanmaktansa, çalıyı dolan” sözünü işittiğimde, bu sözün doğruluğuna canıgönülden inanışım ve bu sözü hemen benimseyişim de, aynı etkiye bağlanabilir, diye düşünüyorum.

Köpeklerle olan bu ilk tecrübelerim bana onlardan uzak durmamı salık veriyordu. Ben de, bu tavsiyeye uyarak elimden geldiğince onlardan uzak durmaya özen gösteriyordum. Ne var ki, köpekler de, başka her yaratık gibi bu dünyanın, dünyamızın bir parçası olarak yaratılmışlardır. Aynı gezegeni paylaşıyoruz. Dahası, aynı gezegende, aynı mekanları paylaşıyoruz ve aynı mekanlarda yaşıyoruz. Onlardan istediğin kadar uzak durmaya çalışsan da, aynı mekanı paylaşıyor olmanın kaçınılmaz sonucu olarak bir yerde karşı karşıya geliyor; onlarla karşılaşmak zorunda kalıyorsun. Ben, bu kaçınılmaz karşılaşmalarda, çoğu kez başkalarına hissettirmek istemeden yolumu değiştirmeyi tercih ettim; şimdi de bu tercihimi sürdürüyorum. Ama kaderin dayatmalarından kaçınmak her zaman mümkün olmuyor. Böyle dayatmaların tuhaf (dramatik dememek için bu kelimeyi kullanıyorum) yaşantılarından biri, Amerika’da başımdan geçti.

O Christmas tatilinde, bir seminer münasebetiyle Oklahoma City’de bulunuyordum. Bize dostluk gösteren Lübnan kökenli bir Amerikan ailesi, Eskişehirli bir arkadaşımla beni, hafta sonunu geçirmek üzere evlerine davet ettiler. Biz de davete icabet edip gittik. Ev sahibimiz Lübnanlı Hıristiyan bir Arap’tı ama karısı katıksız bir Amerikalı idi. Biri kız, biri oğlan, yedi sekiz yaşlarında iki de çocukları vardı. Bizi, evlerine arabasıyla evin hanımı götürmüştü. Eve gelince, şok bir sürprizle karşılaştım. Bizi kapıda, sadece ev sahibi ve iki çocuğu değil, birde koyun büyüklüğünde bir köpek bekliyordu. Ben köpeği görür görmez, ne yalan söyleyeyim, ürktüm. Fakat köpek de, doğru bana koştu; kendisini kucaklamam için bacaklarıma sürtünmeye başladı. Ben Eskişehirli arkadaşıma, köpeklerle aramın iyi olmadığını, sakıncası yoksa köpekle onun meşgul olmasını söyledim. Arkadaşımın, Allah’tan, köpeklere ünsiyeti varmış; köpeği benden uzaklaştırdı. Böylece eve girdik. Fakat salonda, daha yerlerimize oturur oturmaz köpek gene bana yaklaştı. O burnunu bana yaklaştırdıkça ben ondan uzaklaşmaya çalışıyordum. Ev sahipleri benim bu halimi görüyor fakat aldırmıyorlardı. Ben, köpeğin burnunu uzattığı yerimi ondan uzaklaştırmaya çalışırken, ev sahibesi de bu köpek hakkında bana bilgi yetiştirmeye çalışıyordu: oğullarının doğum günü hediyesi olarak getirilmiş

olan bu köpek, bilmem ne cinsi imiş; o tarihte henüz 8 aylık olmasına rağmen (1 yaşında bile değil, 8 aylık) bu cins çabuk gelişip irileşirmiş. Gerçekten de, şimdi söylediğim gibi, daha yaşına bile gelmeden bir toklu büyüklüğüne erişmişti. Ev sahibesi, benim köpekten kaçındığımı nihayet fark etme lütfunda bulunarak köpeği işaret etti ve: “Seninle oynamak istiyor” dedi. Ben de bu sözü fırsat bilip köpeğin benden uzaklaşmasını tercih edeceğimi söyledim. Ev sahibesi: “Ooo, dedi, bunun kolayı var.” Oğluna seslenerek: “John, Mimi’nin plastik kemiklerini misafirimize getirsene!” John, plastik kemikleri hemen bulup getirdi. Bana uzattı. Ev sahibesi: “Bunlar Mimi’nin plastik kemikleri, dedi, onları atarsan senden uzaklaşır.” Ben, o plastik kemikleri tutmaya da iğreniyordum. Fakat çocuk kemikleri bana uzatmış duruyordu; köpekse burnunu kucağıma, kemiklere doğru uzatmış, keyifli keyifli hırlıyordu. Çaresiz çocuğun elindeki kemiklerden birini alıp fırlattım. Köpek ânında kemiğin arkasından atıldı. Böylece köpekten kurtulmuş olduğumu düşünürken, bir de ne göreyim, köpek kemiği yakalayıp aynı hızla bana getirdi. Kemik ağzındaydı ve ağzını, kemiği almam için bana uzatıyordu. Yağmurdan kaçarken doluya yakalanmıştım. Üstelik bu defa kemik, köpeğin salyasıyla ıslanmıştı. Fakat köpek, etrafımda yaltaklanıyor, ağzındaki kemiği almamı istiyor, benimle oynaşmaya çalışıyordu. Kemiğin en kuru yerini gözüme kestirerek alıp bir kez daha fırlattım. Köpek, keyifle koşup getirdi kemiği. Bu arada John, kemiği havaya atarsam, Mimi’nin bunu havada yakalayıp bana getireceğini söylüyordu. Ama artık doğrusu bu kadarına tahammül edemeyecektim. Özür dileyerek Mimi’yle oynayamayacağımı, benim köpek dilinden anlamadığımı bildirdim. İstiyorsa, Eskişehirli arkadaşımın Mimi’yi daha güzel eğlendirebileceğini söyledim. Bunun üzerine onlar oynamaya başladı. Bense, kirlenmiş üstümü nasıl temizleyebileceğimi düşünüyordum. Bu arada yemek masasının hazır olduğunu söyleyerek bizi sofraya çağırdılar. Evin oğlu John, benim sol tarafıma düşmüştü masada. Ev sahibemiz tabaklarımıza servis yaparken, bir ara ortalıktan kaybolmuş olan Mimi de ortaya çıktı ve masada benimle John’un arasına giriverdi. Bu kadarı fazlaydı! Yüzümü kızartıp Mimi’yi dışarı çıkartmazlarsa benim yiyemeyeceğimi anlatmak zorunda kaldım. Ev sahipleri isteksiz, ama aynı zamanda çaresiz biçimde Mimi’yi avluya çıkardılar. Avlu, bizim oturduğumuz salondan camekanlı bir duvarla ayrılıyor, böylece dışarısı görünüyordu. Mimi dışarıda biraz gezelendi, karların üstünde oynadı; ama bir başına eğlenmesi uzun sürmedi, çok geçmeden iki ayağı üzerine dinelip

ön ayaklarını da kapının camına dayayarak içeriyi süzmeye başladı. Ev sahipleri bir bana, bir Mimi'ye bakıyordu. Sonunda evin hanımı dayanamadı, bana: "Mimi dışarda üşüdü, dedi, müsaade edersen içeriye alalım!" Ne diyebilirdim ki? Kapı açıldı ve Mimi sıçrayarak içeriye girdi, güçlü bir biçimde silkinerek tüylerine bulaşmış kar parçalarını ve ıslaklığını etrafa sıçrattı. Ev sahibesi bu kez, John'un sol tarafına bir tabak koydu, tabağın içine biraz bizim yediklerimizden, biraz da Mimi'nin özel yiyeceklerinden koydu. Mimi de ön ayaklarını masaya dayayarak bizim masamızda tabağını yalamaya başladı. John da, zaman zaman kendi tabağını Mimi'ye yalatmaktan geri durmuyordu. Bu manzara, benim, hayatım boyunca gördüğüm ve bir daha da göreceğimi sanmadığım ve de görmek istemediğim bir manzara olmuştur.

Mimi ile geçirdiğimiz zaman, benim köpeklerle olan tecrübelerimin en masumudur diyebilirim. Köpeklere ünsiyeti olanlar, benim onlara karşı tavrımı belki de yabanice bulacaklardır. Ama onların vahşi saldırısına uğradığımı nasıl unutabilirim? Bu olay, Ankara'da başımdan geçti. Karlı bir geceydi. Gecenin geç bir vaktinde, bir arkadaşımdan ayrılmış, eve dönüyordum. Evimiz Bülbülderesi Caddesi'nin üzerindeydi. Yollarda kimse yoktu. Ürpertici bir sessizlik kente abanmıştı sanki. Taksiler, dolmuşlar ortalıktan çekilmişti. Bir karış kadar yükselmiş olan karlara basarak yürüyordum. Ahmetler durağını geçtikten sonraki dört yol ağzında, birden, nerden geldiklerini kestiremediğim bir köpek sürüsüyle etrafımın sarıldığını korkuyla ve şaşkınlıkla gördüm. Bir gurup köpek sol taraftaki sokaktan, başka bir gurup köpek sağ taraftaki sokaktan, bir kısmı caddenin üst başından koşarak gelmiş; bir elektrik direğinin dibinde, benim etrafımda buluşmuşlardı. Bu, çok birdenbire, beklenmedik biçimde, kuşkusuz tasarlanmadan vuku bulmuştu. O âna kadar neşeyle, hoplaya zıplaya bir araya gelmiş olan köpekler, ortalarında bir insanı sarmış görünce korkutucu sesler çıkartarak hırlamaya başladılar. Bazıları, hırlama seslerini daha da yükselterek havlamaya dönüştürüyor, fakat tam anlamıyla havlamıyorlardı da. Burunlarını yukarı doğru dikmiş, hırıltılı nefeslerle ve dostça olmadığı anlaşılan bir tavırla beni koklamaya çalışıyorlardı. Donup kalmıştım. Elimde, şemsiye, baston, çanta gibi hiçbir şey yoktu. Böyle bir silahım olsa, onlardan birini kovalayabilsem hepsi kaçışacaktı. Ama silahsız biçimde bu davranışı göze alamadım. Çünkü bu hareketim başarısızlığa uğrarsa hepsinin üstüme saldıracağını biliyordum. Köpekler ihtiyatla bana yaklaşıyorlar, saldırmak için benim ufacık bir hata yapmamı bekliyorlardı.

Birinin nefesini elimin üstünde hissediyordum. Ben, olduğum yerde duruyor; onlarsa fark edilmeyecek bir yavaşlıkla bana yaklaşıyordu. Belki onlar da benden korkuyordu. Belki “Hoşt!” desem kaçışacaklardı. Ama ya kaçmazlarsa! Kaçmazlarsa tehlikeli olurdu: bana saldırabilirlerdi. Bu yüzden, onları korkutup kaçırmaya çalışmak riskliydi. Dolayısıyla öylece beklemekten başka çaremin olmadığını hissediyordum. Ve onların giderek yükselen hırlamaları arasında, artık ebedî bir bekleyişe kendimi bırakmış bulunuyordum. Bir ara artık, kıpırdamamak için nefesimi bile tutmak zorunda kaldım. Aralarından biri bir hamle yapıverse, her şey birdenbire bitecekti! Bıçak sırtında bir bekleyişti bu! Fakat birden, o da nesi? Uzaktan, uzaklardan bir köpek uluması işitildi. Arka saflarda duran köpeklerden biri bu ulumayı işitti. Sonra ötekiler de ve birdenbire hepsi birden, bu uluma sesini işitti. Arka sıradaki köpek birden sıçrayarak sürüden ayrıldı ve uluma sesinin geldiği yöne doğru hamle yaptı. Bunun üzerine hepsi aynı anda, beni unuttu ve oraya doğru seğirten arkadaşlarının arkasından aynı yöne doğru koşmaya başladılar. Ne garip! Beni sarmışlarken sadece hırlayan köpekler, şimdi, birden, bir gerginlikten kurtulmuş gibi, alabildiğine yüksek sesle havlayarak, ortalığı birbirine katarak koşuşuyorlardı. Birkaç saniye sonra, sesleri artık uzaklardan duyulmaya başlamıştı. İnanamıyordum: kurtulmuştum!

Bu olayı, sonraları, zaman zaman, etrafımın bazı insanlarla sarılmış olduğunu gördüğümde hep hatırladım. Ve kendimi zaman zaman, bazı insanların arasında, köpeklerle sarılmışım gibi bir hisse kaptırdım. Ama onlar da ayrı bahislere konu oluştururlar. Biz, köpek bahsini sürdürelim. Ve bitirelim. Hayatım boyunca gördüğüm köpeklerin en ilginci, askerliğimi yaptığım Şırnak’ta Yusuf ağanın köpeği olmuştur. O da vahşi ve saldırgan bir köpekti. Köpek azmanı gibi bir şeydi. Yusuf’un köpeği saldırgandı, ama yalnızca erkeklere saldırırdı. Kadınlara ve kız çocuklarına saldırmazdı. Erkeklerle kadınları birbirinden nasıl ayırırdı bilemiyorum. Yusuf’un dediğine göre kokularından anlıyormuş. Köpek kendisine yavruyken geldiğinden beri bu özelliği varmış. Yusuf: “Biz eğitmedik, o zaten böyleydi” diyordu. Ne zaman Yusuflara uğrayacak olsak, önceden köpeklerini bağlamalarını tembih ederdim. Ailecek gittiğimizde buna lüzum kalmazdı. Çünkü köpek, “nezaketen” ve “kadınlara hürmeten”, onların yanındaki erkeklere de saldırmazdı; böyle durumlarda hırlamakla yetinirdi. Onun şöyle söylemek istediğini düşünürdüm: “Gözümden kaçtığını sanma, senin orada olduğunu biliyorum; şimdi sana saldırmıyorsam yanındaki

kadına şükret, ona hürmetimdendir!” Ve biz, onun yanından geçip giderken o hırlamalarını asla kesmezdi ve arkamızdan saldığı hırlamanın da şöyle bir mesajı vardı: “Nasıl olsa bir gün teke tek karşılaşırız, ben o zaman gösteririm sana!”

*

Bütün bunları anlatan birinin bir köpek düşmanı olduğu akla gelebilir. Aslında hiç de, öyle değil. Benim köpeklerden uzak durmaya özen gösterişim sadece kendime ait problemden ileri geliyor. Yoksa köpeklerin dost canlısı olduklarını bilmiyor değilim. Ben, bir gün, yolumun üstündeki bir bahçede, bir köpek, bir kedi ve bir farenin birbirleriyle oynadığına da tanık oldum. Tabiî fareler de fevkalâde zeki hayvancıklar. Bu üçü, otlar arasında, al takke ver külah birbirini kovalayarak, birbirinin üstüne sıçrayarak oynaşıyorlardı. O zaman, bu hayvanlar arasında var olduğu farz edilen düşmanlığın, doğuştan değil, fakat kazanılmış olduğu fikrine zahip oldum. Küçük ve zayıf hayvanın, meselâ kediye göre farenin; köpeğe göre kedinin, bu oyun esnasında kendisine bir zarar gelebileceği endişesinden doğan kaçma içgüdüsü, var olan dostluğun berhava olmasına yetiyor sanıyorum. Geliştirdiğim nazariye şuydu: Küçük ve zayıf hayvan, kendisine bir zarar gelebileceği kaygısıyla oyun arkadaşından kaçarken, güçlü pozisyondaki hayvansa (fareye göre kedi, kediye göre köpek) oyun arkadaşını kaybetmeme kaygısını ve telaşını yaşamaktadır. Onun, o anda saldırıyor gibi görünen davranışı, aslında oyun arkadaşını kaybetmeme telaşından kaynaklanmaktadır. Güçlü hayvan, zarar verme niyetini taşımasa bile, bu kaçma kovalama esnasında küçük hayvanın canını yakabilmektedir. İşte olanlar da o zaman oluyor. Canı yanan hayvan da ya saldırganlaşıyor veya kendine zarar verildiğini gördüğü için kaçıp kurtulmaya çalışıyor. Aralarında kavganın başladığı an, işte bu andır!

Burada, anlaşılması gereken, dostlukla düşmanlığın arasında kıl payı bir farkın bulunduğudur. O hassas dengenin bulunup yakalanması düşmanlıkları dostluğa çevirebilir. O denge yakalanamazsa ve taraflar birbirinin dilinden anlamaktan uzak dururlarsa, kurulabilecek bir dostluğun, bir anda düşmanlığa dönüştüğünü de gözleyebileceklerdir. Bütün mesele, karşı tarafın dilini anlayıp kullanabilmekte yatıyor. Ben şimdi, köpeklerin dilini öğrenmeye çalışıyorum.

Bülbüllerin

ötme zamanı gelmiş

Demek bülbüllerin de bir ötme zamanı varmış. O günkü duvar takviminin yaprağında: “Bülbüllerin ötmeye başlaması” ibaresini görmeseydim, bunu asla bilemeyecektim. Fakat bülbüllerin ötmeye başlaması biz 20. yüzyıl insanları için ne anlama geliyor? Elbette yalnızca yirminci yüzyılda yaşamış olmak yetmiyor, aynı zamanda, bu yüzyılda bir kentli olarak yaşıyor olmak da gerekiyor.

Acaba şu içinde yaşadığımız dünyada hâlâ bülbüllerin öttüğü bir yer var mıdır? Ben serçelerin ötüşlerine aşinayım ama bülbüllerin ötüşüne değil. Bir tarihte, deniz kenarındaki bir dağ evinde geçirdiğim gecenin bir yarısında ötmeye başlayan kuşun cinsi neydi dersiniz? Adını duymuş olup da kendilerini bilmediğim bir kızkuşu muydu o acaba? Yoksa çulluk muydu? Sonra bu kuşlar öter miydi? Hayır, baykuş değildi o. Baykuşun sesini tanırdım: ince bir boruya üflendiği zaman duyulan o boş, tınısız, kesik kesik ötüştür onunki. Demek ki, biz, daha kuşların sesini tanımıyoruz. Balıkların cinsini bilmiyoruz. Balıkları akvaryumda, kuşları kafeste tanıyoruz. Gene de akvaryumdaki balıkla, kafesteki kuş; denizdeki balıkla, ormandaki kuşun aynı mıdır? Sanmıyorum.

Demek ki, bülbüllerin ötmeye başlamasının, bizim şimdiki yirminci yüzyılımızın kentli insanı için ifade edebileceği anlamın en çoğu, olsa olsa, yeni bir mevsimin başlangıcına delalet etmesi olarak düşünülebilecektir. Biz kuşların sesini tanımıyoruz diye kendimizi böylesine talihsiz ve cahil hissediyoruz da, acaba, ikiyüz yıl önce, üçyüz yıl önce, tabiat özlemi çeken filozofları bizden daha talihli saymamız mümkün mü? Kent yaşamı şimdiki apartman cangılına dönüşmüş olmadan önce kentlerde yaşayan insanlar, daha o zamandan başlayarak bir tabiat özlemi çekmeye başlamış idiyseler, bunu neye yormalı?

Kaldı ki, o tarihte, en azından bizim atalarımızın yaşadığı topraklarda meydana getirilen edebiyatta gül ve bülbül mazmunları insanların hayatında bir gerçekliğe tekabül ediyordu. O tarihlerde gül saksılarda ve çiçekçi seralarında değil, kendi doğal ortamında yetişen ağacında tanınıp biliniyordu. Bülbüller de, evlerin bahçelerindeki ağaçların dallarında ötüşüyordu.

Ama göğümüzde bir değişikliğin olduğunu da söyleyecek değiliz herhalde. Her ne kadar ozon tabakasının delinmiş olduğu söyleniyorsa da, biz kentli insanlar için ha ozon tabakasının anlamı, ha bülbülün! Güney Amerika'nın yağmur ormanlarının kurumuş olduğu da, bizim için, aynı söylentinin uzantısı mesabesinde duruyor. Ozon tabakasının delinmiş olmasıyla yağmur ormanlarının kuruması arasındaki bağıntı da, bizim yirminci yüzyılın kentli insanının kafasında sadece irrasyonel bir imgeye yol açıyor. Bu insan, ozon tabakasının delinmiş olmasını, yağmur ormanlarının kurumuşluğunu ve bülbüllerin ötüşünü işitmeyişini etinde kemiğinde, dolaysız bir etki halinde yaşamadığı için, bütün bunların yokluğu, onun için, adını ve ışığını hiç bilmediği ve bilemeyeceği bir yıldızın kaybolmuşluğundan daha fazla bir anlama gelmiyor. Hayatında bir yer tutmadığı için, var olmasıyla olmaması arasında da fark kalmıyor.

Şimdi bütün bu yoklukları tespit ederek hayıflanmadığımı ve yazıklanmadığımı söylersem, beni bir doğa homongolosu saymayın. Gerçi biz gül ve bülbül mazmunlarını yitirdik; üstelik kendimize özgü yeni mazmunlarımızı da henüz oluşturamadık. Fakat mademki, henüz gökyüzüne hayran olmaktan vazgeçmiş değiliz, mademki ayağımız deniz kenarındaki ıslak kumlara değince o hoş ürpertiyi hissetmeyi reddetmiyoruz, mademki, gecenin bir yarısında adını bilmediğimiz kuşun sesini duyunca onu dinliyor ve o sesin sahibi olan kuşun cinsini merak ediyoruz, dikenlerine yağlı boya çekilmiş kirpinin kara talihine üzülüyoruz.. öyleyse bu, çıkmadık canda umut var, demekten daha fazlasını içeriyor. Bu, bizim, kendi çorak toprağımızda kendi mazmunlarımızı oluşturabileceğimizin teminatını oluşturuyor. Böylece, hiç bülbül sesi işitmemiş olan yirminci yüzyılın kentli insanı için, her gün bülbül sesiyle sabaha gözlerini açan birine göre, bülbüllerin ötmeye başlamasının bir takvim yaprağında duyurulması, görkemli, rengârenk ve dahası esrarengiz anlamlara göndermelerde bulunuyor: böylece hayal ve anlam katmanları üst üste biniyor, çoğalıyor: ormanda yaşayana göre onun anlam dünyası daha zenginleşmiş oluyor.

Bülbüllerin ötmeye başlaması yirminci yüzyılın kentli insanına bu aptal teselliyi de vermiyorsa, o bülbüller niye ötmeye başlıyor öyleyse? Niye?